کاری داڕێژراو لە نێوان کوردی
(دیالێکتی ژووروو) وفارسیدا

سپیرێز

خودانێ ئیمتیازێ
حافظ قاضێ

سەرنڤیسەر
مؤید طیب

©
مافێن چاپکرنێ د پاراستی نە

ئەدرێس

کوردستانا عیراقێ - دهۆک
ناڤلهیێ ئێکەتیا سەندیکایێن
کرێکارێن کوردستانێ
قاتێ سێیەم
تەلەفۆن: ٧٢٢٥٢٧٦ - ٧٢٢٢١٢٥

www.spirez.org
www.spirezpage.net

- **ژمارا وەشانێ: (٣١٥)**
- **ناڤێ پەرتووکێ:** کاری دارێژراو لە نێوان کوردی (دیالێکتی ژووروو) وفارسیدا
- **دانان:** سەلوا فەریق سالْح
- **دەرهێنانا هونەری:** شیلان عەلی گوران
- **بەرگ: بیار جمیل**
- **سەرپەرشتێ هونەری:** نازدار جزیری
- **سەرپەرشێ چاپێ:** شیروان ئەحمەد تەیب
- **چاپا ئێکێ**
- **تیراژ:** (١٠٠٠) دانە
- **ژمارا سپاردنێ: (٢٠٠٦) ل پەرتوکخانا بەدرخانییان ل دهوک ل سالا ٢٠٠٩**
- **چاپخانا خانی - دهوک**

دار سبیریز للطباعة والنشر
دهۆک

SPIREZ PRESS & PUBLISHER
DUHOK

کاری داڕێژراو لە نێوان
کوردی (دیالێکتی ژووروو)
و فارسیدا

سەلوا فەریق ساڵح

سلێمانی 2009

ئەم کتێبە، نامەیکی ماستەرە، پێشکێشی کۆلیژی زمان،
زانکوی سەلاحەدین لە هەولێر کراوە و بەشێکە لە پێداویستییەکانی
بلەی ماستر لە زمانی کوردی. نامەکە بەسەرپەرەشتی
د. عەبدوڵلا عەزیز محەمەد بابان بووە

پێشکەشنامە:

- گیانی پاکی شەهیدانی ڕێگای ئازادی و سەربەخۆیی کوردستان.
- دایك و باوکی میهرەبان و دڵسۆزم.
- هاوسەر و هاوڕێی خۆشەویستم.
- خۆشك و بـــرا و هاوڕێکانم.
- پێشمەرگە قارەمانەکانی نیشتمانەکەم.
- ئەوانەی کە بەردەوام خزمەتی زمانە شیرینەکەمان دەکەن.

پێرست

پێشەكی ١١

بەشی یەكەم: كاری داڕێژراو لە زمانی كوردیدا (دیالێكتی ژووروو وەك نمونە) ١٥

بەندی یەكەم: كارەكانی پێشتر ١٧

بەندی دووەم: پێناسەی كاری داڕێژراو ٢٩

كەرتە پێكهێنەرەكانی كاری داڕێژراو ٣٢

ئەو مۆرفیمانەی كە بەشداری ڕۆنانی كاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دەكەن ٣٤

جۆرەكانی كاری داڕێژراو لە ڕووی كاریگەریەوە (تێپەڕ/ تێنەپەڕ) ٤٠

هێز لە كاری داڕێژراودا ٤٤

كاری داڕێژراو و نادیاری ٤٨

مۆرفیمە كەسیەكان و كاری داڕێژراو ٥٣

مۆرفیمە كەسیەكان و كاتەكانی كار.. ٥٨

ناكردن و كاری داڕێژراو ٦٢

بەشی دووەم: كاری داڕێـژراو لە زمانی فارسیدا ٦٥

بەندی یەكەم: كارەكانی پێشتر ٦٧

بەندی دووەم: پێناسەی كاری داڕێژراو ٧٧

كەرتە پێكهێنەرەكانی كاری داڕێژراو لە زمانی فارسیدا ٧٨

جۆرەكانی كاری داڕێژراو لە ڕووی كاریگەریەوە (تێپەڕی و تێنەپەڕی) ٨٥
هێز لە كاری داڕێژراودا ٩٣
كاری داڕێژراو و نادیاری ٩٨
مۆڕفیمە كەسیەكان و كاری داڕێژراو ١٠٣
مۆڕفیمە كەسیەكان و كاتەكانی كار ١٠٥
ناكردن و كاری داڕێژراو ١١٦
بەشی سێیەم: بەراوردكردنی كاری داڕێژراو لە كوردی (دیالێكتی ژووروو) و فارسیدا ١١٩
بەراوردكردنی كاری داڕێژاو لە دیالێكتی ژووروو وفارسیدا.................... ١٢١
بەراوردكردنی پێناسەی كاری داڕێژراو لە كوردیی و فارسیدا ١٢٢
ژمارە و ڕادەی چالاكی پێشگرەكان لە كاری داڕێژراو لە دیالێكتی ژووروو و فارسیدا ١٢٤
خشتەی ژمارە (١) ١٢٥
خشتەی ژمارە (٢) ١٢٨
خشتەی ژمارە (٣) ١٣٠
خشتەی ژمارە (٤) ١٣٢
بەراوردكردنی جۆرەكانی كاری داڕێژراو لە ڕووی كاریگەریەوە (تێپەڕ و تێنەپەڕ) لە دیالێكتی ژووروو و فارسیدا ١٣٤
هێز و كاری داڕێژراو لە كوردی و فارسیدا ١٤١
نادیاری و كاری داڕێژراو ١٤٤
مۆڕفیمە كەسیەكان وكاری داڕێژراو ١٥٠
مۆڕفیمە كەسیەكان و كاتەكانی كار ١٥٥
ناكردن و كاری داڕێژراو ١٧٠

ئەنجام ١٧٣
سەرچاوەکان ١٧٥
خشتەی چاوگە کوردییەکان ١٨٣
خشتەی چاوگە فارسییەکان ١٩٣
سوپاسی ٢٠٣
ملخص الکتاب ٢٠٥
کورتەی کتێبەکە بە زمانی فارسی ٢٠٧
کورتەی کتێبەکە بە زمانی ئینگلیزی ٢٠٩

پێشەكی

ناونیشان وبواری کتێبەکە :-

ناونیشانی کتێبەکە بریتیە لە (کاری داڕێژراو لە نیوان کوردی دیالێکتی ژوورروو وفارسیدا)، ئەم نامەیە لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکارییە لە زمانی کوردی بە گشتی و دیالێکتی ژوورروو بە تایبەتی و زمانی ستانداردی فارسیدا؛ سەرجەم داتاکان و بەشێکی زۆری نموونەکان لە شێوەی چاوگ پیشاندراون؛ چونکە بەشێکی زۆری ڕێزمان نووسان لە سەر ئەم بوچوونەن، کە سەرچاوەی کار، چاوگە.

هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم بابەتە:-

تا ئێستا توێژینەوە بە شێوەیەکی فراوان وتەواو لە زمانی کوردی بەتایبەتی دیالێکتی ژوورروو نەکراوە و ئەوانەی کە لە شێوەی نامەی زانستی و زانکویی کراون، کەم و سنووردان؛ ئەگەر ئەمە بەراورد بکرێت لە گەڵ ئەو زار و زمانانەی، کە لێکۆلینەوەیان لەسەر کراوە. ئەم دوو زمانە سەر بە یەك كۆمەڵە و بنەماڵەی زمانین و گومان لە وەدا نییە کە کاری داڕیژراو پانتاییەکی بەرفراوان بە خۆوە دەگرێت و نەبوونی لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ و زانستی بە مەبەستی خستنەڕووی لایەنە لێکچوو وجیاوازەکانی کاری داڕێژراوی بنەڕەتی و نابنەڕەتی لە چوارچێوەی شیکردنەوەی ڕۆنانی وشەسازی ئەم جۆرە کارە بۆ دیارکردنی ڕادەی چالاكی لە هەر دوو زمانە کە پاڵیان پێوەنام ئەم بابەتە هەلبژێم.

پێویستە ئاماژە بەوەش بدەم کە بوون و مانەوەی پتر لە بیست ساڵی ژیانم لە ئێراندا ئاسانکارییەکی باش بووە بۆ ئەنجامدانی ئەم بابەتە، بەڵام دووچارەی کەمی سەرچاوەی فارسی بووم، سرۆشتی بابەتەکە وای کرد کە بکرێت بەسێ بەشەوە.

بەشی یەکەم بۆ کاری داڕیژراو لە دیالێکتی ژووروو و بەشی دووەم بۆ کاری داڕێژراو لە زمانی ستانداردی فارسی تەرخانکراوە و بەشی سێیەمیش تایبەتە بە بەراورد کردنی بڕگەکانی بەشی یەکەم و دووەم بە مەستی دیار کردنی لێکچوو و جیاوازەکانی کارەکە، هەروەها ڕادەی چالاکیی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە هەردوو زمانەکەدا دیار کراوە و بە پێی ئەو ژمێریاریەی کە لە ڕووی ژمارەی پێشگرەکان و ڕادەی بەکارهاتنیان لە گەڵ کارەکان ئەنجام دراوە هەندێ ڕاستی بۆمان ڕوون کردوەتەوە کە بە وردی باسیان لێ کراوە، بۆ ئەم مەبەستەش سوود لە (٤) خشتە وەرگیراوو، یەکەمیان بۆ بەراوردکردنی ژمارە و ڕادەی چالاکی پێشگرەکان لە ڕۆنانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتیەکان لە زمانی کوردی وفارسی وخشتەی دووەم تایبەتە بە کاری داڕێژراوی کوردی نابنەرەتی وخشتەی سێیەم بۆ کاری داڕێژراوی نا بنەرەتی لە زمانی فارسیدا، خشتەی چوارەمیش بۆ بەراوردکرنی ئەو کارە داڕێژراوانەن کە لە دیالێکتی ژووروو زمانی فارسیدا لە ڕووی ڕۆنان و واتاوە بەرامبەری یەك ڕادوەستن.

بەشی یەکەم:-

ئەم بەشە بە پێداچوونەوە و هەلسەنگاندی کارەکانی پێشوو دەستپێدەکات بەدوای ئەمە پێناسەی کاری داڕێژراو و جیاوازیێ کاری داڕێژراو لە ڕێزمانی دێرین و نوێ کراوە، هەروەها باسمان لە هەندێ لەو مۆڕفیمانە کردووە کە بەشدارن لە ڕۆنانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتیدا، مەبەستمان ئەو گێرەکانەن کە لە گەل کاری داڕێژراوی بنەڕەتی دێن وچاوگەکەی لە سێ مۆڕفیم پێکدێ (ڕەگ + مۆڕفیمی کاتی رابوردوو + (ن) ی چاووگ). بەدوای ئەمە باس لە جورەکانی کاری داڕێژراوی بنەڕەتی ونابنەڕەتی لە رووی کاریگەریەوە دەکاتە کە مەبەستمان تێپەری وتێنەپەری کارەکانە، هەروەها باسی هێز لە کاری داڕێژاروی بنەڕەتی ونابنەڕەتیدا کراوە ئەمەش لەو کاتە کە کارەکە تەنیا و دوور لە هێز و ئاوازی ڕستەکە بێت. بە دوای ئەمەشدا باسی کاری داڕێژراو و نادیاری لە دیالێکتی ژووروو دەکات، پاشان باس لە مۆڕفیمە کەسیەکان بە تایبەتی ڕاناوەلکاوەکان و کاری داڕێژراو کراوە و کاتەکانی کار لە گەل مۆڕفیمە کەسیەکان نیشاندراوە. لە کۆتاییدا باسی ناکردن و کاری داڕێژراو دەکات.

بەشی دووەم:-

لێرەدا بیروڕایی ڕێزماننووسان ئەوەی سەبارەت بە پۆلێنکردنی کار لە زمانی فارسی و بە تایبەتی کاری داڕێژراو کراوە، بە دوای ئەمە پێناسە و کەرتە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە زمانی فارسیدا خراوەتە ڕوو، مەبەستمان دیارکردنی ئەو گیرەکانەن کە ئەمڕۆ لە گەڵ کاری داڕێژاوی بنەڕەتی دێن و کارێکی نوێ لە ڕووی واتا و ژمارەی مۆڕفیمەکان دروستدەکەن، ئینجا باسی کاری داڕێژراوی بنەڕەتی و نابنەڕەتی زمانی لە ڕووی کاریگەریەوە کراوە، واتە (تێپەڕی و تێنەپەڕی)، بە دوای ئەمە بە گشتی باسی هێز لە کار و بە تایبەتی لە کاری داڕێژراوی بنەڕەتی و نابنەڕەتی کراوە، دیسانەوە باسی نادیاری ومۆڕفیمە کەسیەکان بە تایبەتی ڕاناوەلکاوەکان وکاتەکانی کار و ناکردن لە کاری داڕێژراوی ئەم زمانە کراوە.

بەشی سێیەم:-

ئەم بەشە تەرخان کراوە بۆ بەراوردکردنی ئەو بابەتانەی کە بەشی یەکەم و دووەمی ئەم نامەیەدا هاتوون، واتە پێناسەی کاری داڕێژراو، ژمارە و ڕادەی چالاکی پێشگرەکان لە کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی، جۆرەکانی کاری داڕێژراو لە ڕووی کاریگەریەوە واتە (تێپەرەی و تێنەپەری)، هێز، نادیاری، مۆڕفیمە کەسیەکان و کاتەکانی کار و ناکردن و کاری داڕێژاو لە دیالێکتی ژووروو و زمانی فارسی پیشان دراوە، بۆ ئەم مەبەستە بە شێوەی هێلکاری زانیارییەکان پێشچاو خراون. ئینجا گرنگترین ئەو ئەنجامانەی کە لەم توێژینەوەیەدا بەدەست هاتوون لە گەڵ لیستی ئەو چاوگانە وەکو داتا بەکار هاتوون لە هەر دوو زمانەکەدا بە دوو خشتەی گەورە پیشان دراوە. لە کوتایی ناوی ئەو فەرهەنگانە کە بۆ کۆ کردنی داتاکانمان سودیان لێ وەرگیراوە تۆمار کراون.

لە کۆتاییدا ئەنجامەکان و کورتی باسەکە، بە زمانی فارسی، عەرەبی، ئینگلیزی، پێشکەش کراون.

بەشی یەکەم

کاری دارێژراو لە زمانی کوردیدا
دیالێکتی ژووروو وەك نموونە

بەندی یەکەم

کارەکانی پێشتر:-

پێویستە لێرەدا بۆ ئەوەی زەمینەیەکی پوخت بۆ لێکولینەوەکەمان برەخسێنین، بژاری کارەکانی پێشوو بکەین.

..... سەعید سدقی لە پەڕتووکەکەیدا (مختصر صرف و نحوی کوردی) لە لاپەڕە (٥٠) لە ژێر ناونیشانی (أخطار) دەڵێت: (بعضیٚ لە مصدران کوردی یک لفظن ناو دەربرێن بە (تنیا) وەکو هاتن، خستن، کردن ...الغ) بعضیٚکیان کیان بە واسطە ی چند لفظی کە پیشیان دەخریٚ ناو دەبرێن بە (تیٚ کەل) وەکو پێکهاتن، لیٚ خستن، هل کرن ...الغ) ... (لەم لفظانە بعضا یك، بعضا دو بعضا سە لفظیان لە پیٚش مصدرەوە واقع دەبن وەکو (تێکەوتن، پیٚ لیٚ خستن، پیٚ لیٚ دا گرتن)، (سەعید صدقی کابان ١٩٢٨: ٥٠).

نووسەر خۆی بۆ ئەو سەردەمە کارێکی باشی کردووە و بە سەرەتاییێکی باش دەدانریٚ لە لێکولینەوەی زماندا و دانەی (لفظ)ی وەکو پێوانێکی سینتاکسی بەکارهێناوە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەریتەوە کە لەو دەمە پێوانەیەکی زانستیی باو لە ئارادا نەبووە، بۆ نموونە لەو دەمە چەمکی (مۆڕفیم) هەر لە ئارادا نەبووە.

..... نوری عەلی ئەمین لە ژێر ناونیشانی کاری نسادە کاری داڕێژراو و لێکدراو باس دەکات و دەنووسێت: (ئەو فرمانەیە کە دوو ریشە یا پتری هەیە واتە: لە دوو واژە یا پتر پێك هاتووە)، وەك: هەڵ ئەفڕێ، لەدایك بوو، دانیشت، پێ ئەکەنێ. فرمانی لێکدراو:

أ. ئەلوێ لە ناوێك، وەیا لە ناوێك و ئامرازێکی پێ بەست و فرمانێکی سادە پێك هاتبێ وەك: یاری کرد، لەدایك بوو، نوێژی کرد، لە سەرم کرد.

ب. ئەلوێ لە فرمانێکی سادە و یەکی لەم ئاوەلکّارانە پێك هاتبێ:

١- (هەڵ): هەڵ کەوت، هەڵ بوو، هەڵ نیشت.

٢- (دا): دابوو، داچوو، داگرت.

٣- (ڕا): ڕائەوەستێ، ڕائەبوێرێ، ڕاخست.

...

١٢- (لا) :لاچۆ، لابە، ..) (نوری عەلی ئەمین:١٩٦٠: ١٥٦-١٥٧)

لەم پێناسەیەدا نووسەر پێوانەی (ڕیشە) ی بەکارهێناوە کە مەبەستی لە (ڕیشە) کەرتە، بەڵام نووسەر کاری داڕێژراو و لێکدراو بە تێکەڵی باس کردووە.

..... جگەرخوێن لە پەڕتووکی (آوا و دەستورا زمانێ کوردی) دا لە ژێر ناوی (کرنا پەرچیم) دەنووسێت: (ئەوە کۆ ژ گوتنەکێ بێتر پارچیم کری داخوازی بدن زانین وەك: ڤێخست، ڤەدا، راخست، هلفراند، دادا... .) دیسان درێژە بەم باسە دەدات و دەڵێت: ((دڤردە (ڤ، را، هل، دا) ئالاڤن چێکرۆخن آلیکاریا کرنەکە بێ هێز دکەن وەك:

(ڕا) - ڕاخست، ڕاکەت، ڕادا، ڕابو... .

(دا) - داخست، داکەت، دادا، دابو... .

(هل) - هلکر، هلگرت، هلدا، هل بو... .

لێ (ڤە، دە، رە) د پاش دە ژ بۆ خورتی و نیشاندانا دەرەکێ نە .))(جگەرخوێن: ١٩٦١: ١٢٧).

نووسەر لە ژێر ناونیشانی کاری لێکدراو (فعل مرکب) باسی کاری داڕێژراو دەکات و پێوانەی (گوتن)ی بەکارهێناوە، هەروەها پێشبەندەکان بە (ئالاڤ) دادەنێت، کە یارمەتی کاری بێ هێزدەدات و نموونەکان زۆربەیان کاری داڕێژراون.

..... (مەکنزی) ژێر ناوی کاری لێکدراو (Compound verbs) دەڵێت: (کاری سادە لە گەڵ پێشگرێکی کاری (prever) ناوێك یان فۆڕمێکی ناوی یەك دەگرێت بۆ دروستکردنی کاری لێکدراو، ئەم کارانەش لە فۆرمدا جیاواز نین) کاتێك باس لە پێشگری کار دەکات، دوو جۆریان جودا دەکاتەوە: ((١. ئاولفرمانێن (دا، دە، هەل، هەر، ڕا، رو، وار. پاشگری (ەوە) کە ئەمەی دوایی دەکرێت وەك پاشگرەك بێت وەك:

وەدان : دانە وە

وەپاشێن : پاشێنەوە

وەپارێنە : پاراندنەوە

ئەم پاشگرە واتای دووبارە کردن یان گەرانەوە دەدات . بۆ نموونە :

وتن : وتنەوە (دووبارە وتن)

گەران : گەرانەوە

٢. شێوەی دووەمی ئەوەن کە لە گەڵ (پریپوزیشن) بەرناو دێن و پێشگرێکی دارێژراو دروست دەکەن. وەك : پێوە، پێدا، پێك...))، (مەکنزی:١٩٦١ : ١٢٠-١٢١).

نووسەر لە ژێر ناونیشانی کاری لێکدراودا، باسی کاری دارێژراو دەکات و لە نموونەکانیدا کاری دارێژراویش بە دیدەکرێت. کاتێك کە باسی پێشگرەکانی کار دەکات نووسەر ئاماژە بەگیرەکی (وە) کردووە، کە ئێستا لە دیالێکتی ژووروو دا بووەتە(ڤە)، کە وەك پاشگرێکیش ڕۆل دەگێڕێت.

دەستەی نووسەران لە کۆڕی زانیاری کورد لە پەڕتووکی (ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردیدا) سەبارەت بە کاری دارێژراو دەڵێن: (ئەو جۆرەیە کە زیادییەکەی وشەی واتادار و پێشگرە وەیا پاشگر بێت، وەك: دەست لێ هەلگرتن، دابەزین، کردنەوە، ...) (لیژنەی زمانی و زانستەکان:١٩٧٦: ٢٣٤).

دەستەی نووسەران لە کۆڕی زانیاری کورد بۆ پێناسەی کاری دارێژراو لایەنی فۆرم و واتایان لە بەرچاوگرتووە و پێشگر و پاشگر وەك زیادە ناو دەبەن، کە واتای سەربەخۆ نیە و هەندێ جار (زیادە) وشەی واتادارە و هەندێ جار پێشگر و پاشگرە و

پێشگریش دەبێ واتا گۆڕ بێت، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە زمانەوانەوان لە سەر پێوانە و پێناسەیەکی یەکگرتوو ڕێکنەکەوتوو بوون.

..... ئەوڕەحمانی حاجی مارف لە پەڕتووکی (وشە ڕۆنان لە زمانی کوردیدا)، سەبارەت بە ڕۆنانی کاری داڕێژراو دەڵێت: (لە زمانی کوردیدا کرداری داڕێژراو بە یارمەتی پێشگر و پاشگر پێك دێ بۆ ڕۆنانی کرداری داڕێژراو هەندێ پێشگر و پاشگر هەن کە دەچنە سەر کرداری سادە و دەیکەتە کرداری داڕێژراو). (ئەوڕەحمان حاجی مارف: ١٩٧٧: ٧٢ -٧٣).

نووسەر بۆ پێناسەکردنی کاری داڕێژراو باس لە کاری سادە دەکات، کە لە گەڵ پێشگر و پاشگرێك دێت، بەڵام پێوانەیەکی سینتاکسیی بۆ کاری داڕێژراو دانەناوە، سەرەڕای ئەمە بە درێژی باسی پێشگر و پاشگرەکان دەکات، هەندێ لایەنی ئیتیمۆلۆژی پێشگر و پاشگرەکان باس دەکات. یەکێکە لەو ڕێزماننووسانەی کە کاری لێکدراو و داڕێژراو لێك جیاکردۆتەوە.

..... قەناتی کوردۆ لە پەڕتووکی (Zimane Kurdi - Rezman) باس لە سێ جوری کار دەکات و بە (فێلێن هێسان، فێلێن ئەفراندی و فێلێن بارگرانی) ناو دەبات، کە دێتە سەر باسی (فێلێن بارگرانی) دەڵێت: ((ژ وان فێلانڕا دبێژن فێلێن بارگرانی یێن کو ژ چەند پاران هاتینە ئەفراندنێ. پارێن فێلێن بارگرانی تێنە حسێبکرنێ پێشپرتك، جورە - جورە خەبەر و فێلێن ئاردمیێ) کو مەبەست لە (فێلێن ئاردمیێ) ئەوێن کو ل زماندا ددن خەبتاندنێ بۆنا چێکرنا فێلێن بارگرانی.ل کوردیدا ئەڤ فێلێ ژێرین تێنە هەسابکرنێ فێلێن ئاردمیێ: کرن، بوین، دایین، خستن، مایین، کەتن، گرتن و یێن دن)). ... ((چاخێ پێشپرتك یان ژ جورە- جورە خەبەر ل رەخ (ل پێشیا) ڤان فێلێن ئاردەمیێیدا تێنە گوتنێ، هنگێ ئەو فێلێن بارگرانی دەفرنن مەسەلە: فێلا (کرن) ب تەنێ فکرەك نیشان دکە، لێ ب پێشپرتکا (را- ڤا: فکرەکا دنێ نیشان دکە)). (قەناتی کوردۆ :١٩٨١ :٨٣-٨٨).

نووسەر لە ژێر ناونیشانی (فێلێن بارگرانی) باسی کاری لێکدراو و داڕێژراو دەکات نموونەکانی زۆربەیان داڕێژراون، کاتێك باسی فێلێن ئاردمێی دەکات مەبەست ئەو

کارانەن کە لە گەڵ پێشگرەکاندا کاری داڕێژراو دروست دەکەن و باسی پاشگرەکانی نەکردووە، هەروەها نووسەر پێوانەی (پار)ی بەکارهێناوە، کە پێویست بوو پێشتر پێوانەکەی پێناسە کردبا.

..... وریا عومەر ئەمین لە نامەی دوکتۆراکەی، لە ژێر ناونیشانی (Commo and productive) دەڵێت: (ئەم کارانە کە لە زمانی کوردی دا زور باو و بەربلاْون، کە لە پێشگرێك، پاشگرێك، فرێزێکی ناوی، یان فرێزێکی بەیاریدە کە کاری بە دوادا دێ پێکدێن. وەك: ڕاگرتن، خواردنەوە، شێت بوون ... .) (وریا عومەر ئەمین :١٩٧٩: ٥٩).

نووسەر لە ژێر ناونیشانی کاری لێکدراو باسی کاری داڕێژراو دەکات و چار چێوەیەکی ورد بۆ کاری لێکدراو دانەناوە و زۆربەی نموونەکانی کاری داڕێژراون و زیاتر لە لایەنی واتایی بۆ بابەتەکە چووە.

..... نەسرین فەخری و کوردستان موکریانی لە پەڕتووکی (ڕێزمانی کوردی)دا، لە ژێر ناونیشانی فرمانی دروستکراو (داڕێژراو) دادەنێن: (بەو چاوگ و فرمانانە دەگوترێت کە لە گەڵ ئافێکس ؛ پێشگر و پاشگر پێك دێن.واتە:

- پێشگر+ چاوگ وفرمان = چاوگ و فرمانی دروستکراو.
- چاوگ و فرمان + پاشگر = چاوگ و فرمانی دروستکراو.
- پێشگر و پاشگر+ چاوگ و فرمان = چاوگ و فرمانی دروستکراو (نەسرین فەخری، کوردستان موکریانی:١٩٨٢: ١٢٨-١٢٩).

هەرچەندە نووسەران کاری داڕێژراو و لێکدراویان لێك جیاکردۆتەوە، بەلاْم بە وردی بۆ بابەتەکە نە چوونە و پێوانەیەکی سینتاکسییان بۆ کاری داڕێژراو دانەناوە.

..... کوردۆییف کە باس لە کاری داڕێژراو دەکات دەڵێت: (کاری داڕێژراو لە ڕەگ و بناخەی کارەوە دادەڕێژرێت هەروا لە بەشی ناوی و بەشی بناخەی کارەوەش. کاری داریژراو لە ڕەگی کارەوە لە بناخەی کاری ڕانەبوردووەوە دادەڕێژرێت و هێندێك جار (زۆرکەم) لە بناخەی کاری ڕابردووەوە لە کاتی ڕۆنانی کار دا هندێك کاری داریژراو،

که له بناخەی کارەوە دادەڕێژرێن دەکەونە ژێرکاریگەریی جۆری دووەمی داڕشتن له داڕشتنی کار له ناوەوە، گۆڕانی فۆنۆتیکی به سەر هێندێك دەنگی ناوەکەدا دێ.) (ك.ك.کوردۆییف :١٩٨٤: ١٦٤).

هەرچەندە نووسەر کاری داڕێژراو و لێکدراوی لێك جیا کردۆتەوە، بەلاّم پێناسەیەکی ساکاری بۆ کاری داڕێژراو داڕشتووە و بە وردی بۆ بابەتەکە نەچووە، تەنیا ئاماژە به بناغەی کاری داڕێژراو دەکات. پێویستە بڵێین مەبەستی نووسەر لە بەشی ناوی، ئەو پێشگرانەن کە دەچنە سەر بناغەی کارەکە و دەبنە هۆی دروستبوونی کاری داڕێژراو.

..... سالح حوسێن پشدەری لە پەڕتووکی (کورتەیەك لە ڕێزمانی کوردی) دەستنیشانی کۆمەڵێك پێشگر و پاشگری (ەوە) دەکات (کە چاوگە سادەکان ئەکەن بە چاوگی داڕێژراو وەك: هەڵچوون، داگێڕان، هەڵکەوتن ...هتد). (سالح حوسێن پشدەری :١٩٨٥: ٤٠-٤١).

نووسەر کە دەستنیشانی پێشگر و پاشگرەکان دەکات، پاشگری (-اندن) کە ڕۆڵی هەرە گرنگی هەیە له داڕشتنی کاری داڕێژراو باس لە مە ناکات، هەروەها پێناسەکە زۆر گشتی و ساکارە.

..... جەلادەت بەدرخان و ڕۆژهەلاتناسی فەرەنسی (ڕۆجیه لیسکۆ) له پەڕتووکی (قواعد اللغة الكردية /اللهجة الكرمانجية) کە باسی کاری ناسادە (مرکب) دەکەن دوو جۆریان دەستنیشان کردووە، دەڵێن: (ئەو کارانە بە لێکدانێکی گەورەی توخمێکی ناکرداری لە گەڵ چاوگێکدا دروست دەبن. ڕەگەزی ناکرداری دەکرێ – پێشگری سادە بن. وەك: ڕابوون، ڕاکرن، ڤەخوارن، داگرتن، دهلگرتن... . -پێشگرێکی ئاوێتە بن کە ئەم پێشگرانە لە ئەنجامی لێکدانی ئامرازی پەیوەندی لە گەل ڕاناوێك دا دروست دەبێت وەك: لێخستن، پێکەتن، ژێکرن... هتد)، (جەلادەت بەردرخان والمستشرق روجیلەلسکو:١٩٨٦: ٢٨٠).

نووسەران له ژێر ناونیشانی (افعال مرکب) باسی کاری داڕێژراویان کردووە و بە جۆری یەکەمیان داناوە و بە وردی بۆ بابەتەکە چوونە، هەروەها پێوانەی

(توخم/عنصر) یان بۆ پێناسەکەیان بە کار هێنانەوە، بەلاٚم باسی پاشگرەکانیان نەکردووە.

..... سادق بەهائەددین لە پەڕتووکی (رێزمانا کوردی دیالێکتی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری بەم جۆرە پێناسەی کاری دارێژراو دەکات: (ئەڤ جۆرە کو زێدەیا وی (زیادیەکەی)، پێشپرت (پێشگر) وەیا پاشپرت (پاشگر) بیت، دڤی جۆری دا زێدە بویێ مەعنا (واتای) سەر ب خۆ نینە، بەلێ پا مەعناکاری کرنێ دگوهوڕیت وەك: هەلدان، هەلگرتن، داگرتن، داچاندن، داوەراندن، دابەزین، ڤەکرن... هتد)، (سادق بەهائەددین: ١٩٨٧: ٢٩٥).

نووسەر لە لایەن فۆڕم و واتاوە باسی کاری دارێژراوی کردووە و پێشگر و پاشگرەکان بە زیادەوە ناو دەبات، کە واتای سەربەخۆیان نیە، هەروەها ناوبراو توانیویەتی کاری دارێژراو وکاری لێکدراو لەیەك جیا بکاتەوە و تێکەلٚیان نەکات.کەم وکوڕی ئەو پۆلینکردنانە لەوەدایە کە زمانەوانەکان پێوانەیەکی سنووردریان نەبووە وچەمك و پێناسەکانیان زۆر ئاشکرا نەبووە.

..... لە وتارێکی زەری یوسۆپۆڤا لە ژێر ناو نیشانی (کار) دەلێت: کار لە ڕووی دارشتنەوە دابەش دەکرێتە سەر سادە و دارێژراو و لێکدراو. کاری دارێژراوکە بە هۆی پێشگر یان پاشگرەوە یان بە یارمەتی هەر دوویانەوە دروست دەبێت. کاتێك باسی پێشگرەکان دەکات، دەلێت: (دوو جۆری پێشگری سادە و نەسادە هاوبەشی دەکەن و واتای جۆراجۆری پێ دەبەخشن) ، (زەری یوسوپۆڤا:١٩٨٧: ٧٤-٧٥).

نووسەر زۆر بە گشتی پێناسەی کاری دارێژراوی کردووە و بە درێژی باسی پاشگر و پێشگرەکان دەکات، لایەنی گەشی کارەکە لە وە دایە کە لە سەر پێناسەکەی خۆی کۆمەلێك نموونە دەستنیشان دەکات و کاری لێکدراو و دارێژراو لێك جیادەکاتەوە.

..... مەحموود فەتحوللا لە نامەی ماستەرەکەیدا لە ژێر ناونیشانی (کار تەواوکردن لە کوردی دا) کاتەك کە باسی کاری دارێژراو دەکات دەلێت: (کاری دارێژراو لە کارێکی سادە (مۆڕفیمێکی سەربەخۆ) و زیادەیەك پێك دێت، زیادەکەش دەشێ : أ- پێشگری

ساده بێ، وەك: (دا-، هەڵ-، ڕا-، پێ-) لە دابەزین، هەڵبەزین، داێنان، ڕاگرتن، پێكردن) دا.ب- پێشگری ناسادە بێ، وەك: لەسەركرد، پێ لێ نان...) .ج- یا پاشگر دەبێت وەك:- ەوە، -وە، -اند، -ێن) بگەڕێرە، هاتنەوە، ڕوونانەوە، گەشانەوە، كردنەوە، سوتاندن، دەهێنێ. د- یا پاشگر و پێشگر دەبێ، وەك:دا-ەوە، هەڵ -، -اند.ڕابهێننەوە، داهاتنەوە، هەڵ بەزینەوە، داكردنەوە، هەڵپەڕاندن) ، (محموود فەتحوڵلا: ١٩٨٨: ٣٦-٣٧)

نووسەر لە ڕوانگەری (مۆڕفیم) ەوە بۆ بابەتەكە چووە، بەلآم لە پێناسەكەیدا كە باس لە كاری سادە (مۆڕفیمێكی سەربەخۆ) دەكات، دووچاری هەڵە بووە؛ چونكە (كار بە لای كەمەوە پێكهاتووە لە ڕەگی كار و مۆڕفیمی كات و بە زۆری ڕاناوی لكاویش لە گەڵدایە). (محەمەد مەعرووف فەتتاح: ١٩٨٩: ٤٥) كە پتر لە مۆڕفیمێكە ئەمە لە لایەك، لە لایەكی تر نووسەر پێشگر و پاشگر بە (زیادە) ناو دەبات.

..... محەمەد مەعرووف فەتتاح لە وتارێكیدا بە ناو نیشانی (كار پۆلین كردن بە پیێ ڕۆنان) لە ڕوانگەی بیردۆزی مۆڕفیمەوە بۆ بابەتەكە دەچێت و دەڵێت: (كاری سادە لە كوردیدا نیە) و لە بەردەوامی وتارەكەیدا دا كارەكان دابەش دەكات بۆ داڕێژراو و لێكدراو و دەڵێت: (دەبێ لە پۆلینكردنی كاردا جیاوازی نەكرێ لە نێوان گیرەكی ڕێزمانی و ناڕێزمانی و هەموویان هەر بە مۆڕفیمی بەند دانرێن) (محەمەد مەعرووف فەتتاح :١٩٨٩: ٤٤).

نووسەر پێچەوانەی ڕێزمان نووسانی پێشوو كە هەموویان دان بە كاری سادە دەنێن، بۆ بابەتەكە چووە و بە وردی و درێژی باسی پولینكردنی كارەكان دەكات لە ڕووی داڕشتنەوە و دەنوسێت: (كار نیە لە زمانەكەدا تەنیا لە یەك مۆڕفیم پێك بێت هەموو كارێك لە هەر دەم و تافێكدا بێت بەلای كەمەوە دەبێ لە دوو مۆڕفیم پێك بێت) ، (محەمەد مەعرف فەتاح:١٩٨٩: ٤٥-٤٦) هەروەها نووسەر بە درێژی باسی ژمارەی كەرتەكانی كاری داڕێژراوی دیار و نادیار دەكات و كاری لێكدراو و داڕێژراو لێك جیادەكاتەوە.

..... مستەفا محەمەد زەنگەنە لە نامەی ماستەرەکەیدا لە ژێر ناونیشانی (کار و ئەرکی لە سینتاکس دا)، باس لە کاری داڕێژراو دەکات و دەڵێت: (کاری داڕێژراو ئەوکارەیە لە ئەنجامی کارێکی ساکار و مۆرفیمی کە ساز دەبێت کە ئەمانەن:

١- پـێشگری سـاکار، ٢- پـێشگری داڕێـژراو، ٣- پاشگری کار، ٤- پێشگر و پاشگر،

٥- مۆرفیمی ئازاد و مۆرفیمی بەند (پێشگر - پاشگر). پێشگر و پاشگری کار لە زمانی کوردیدا کەمن و بە پێیَ گونجان دەچنە سەر کارە ساکارەکان) ، (مستەفا محەمەد زەنگەنە: ١٩٨٩ : ٦).

نووسەر لە لایەك باسی مۆرفیم دەکات و لە لایەکی تر دیکە باسی کاری سادە دەکات، ئەگەر لە ڕوانگەی مۆرفیم پێناسەکە کرا بێت، پێویست بوو باسی کاری سادە نەکردبا. هەروەها باسی ئەو مۆرفیمانە دەکات کە کاری داڕێژراو ساز دەکەن و باسی مۆرفیمی ئازاد دەکات کە واتادارە و سەربەخۆیە، ئەمەش لە نێوان پێناسەی کاری داڕێژراو و لێکدراو تێکەڵی دروست دەکات.

..... ئەحمەد حەسەن فەتحوڵلاٌ لە نامەی ماستەرەکەیدا باسی کاری داڕێژراو دەکات و دەنووسێت: (کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە لە ڕووی ڕۆنانەوە لە ڕەگی کار و مۆرفیمێکی کەس و ژمارە لە دوو بەشە مۆرفیمێکی مۆرفۆلۆجی یا سینتاکس یان زیادتر پێك دێت). (ئەحمەد حەسەن فەتحوڵلاٌ :١٩٩٠: ٥٤).

هەروەها درێژە بە باسەکەی دەدات و دەنووسێت: (مەبەست لە مۆرفیمی سینتاکسی هەموو ئەو مۆرفیمە سینتاکسیانە کە تاف و تاو و مود (ڕێژە) ی کارە و مۆرفیمی مۆرفۆلۆجی هەموو ئەو مۆرفیمە مۆرفۆلۆجیانە کە لە گەڵ کاردا بەکار دێن و دەبنە هۆی گۆڕانی واتا وەك: (دا، هەڵ، ڕو، ڕا، تێك ...هتد).

لێکولەر لە پێناسەکەیدا بە گشتی لە لایەنەکان کاری داڕێژراو دەدوێت و لە ڕوانگەی مۆرفیمەوە ئەمە داڕشتووە و زۆر ورد بۆ بابەتەکە چووە. بە پێی تێروانینی نووسەر لە زمانی کوردیدا کاری سادە نیە، کە باس لە ڕەگی کار و مۆرفیمی کەس و ژمارە دەکات. بەم پێیە خۆی لە ئاژاوەی کاری داڕێژراو و لێکدراو دوور دەکاتەوە.

..... عەبدولستار فەتتاح حەسەن لە پەڕتووكی (ڕێزمانی كوردی) سەبارەت كاری داڕێژراو دەڵێت: (ئەوكارەیە كە لە كارێكی سادە و پێشگرێك، پاشگرێك دروست دەبێت وەكو: هەلكرد، هەلگرت، ڕاخست، وەرگرت، بەركەوت، دەربو، بردەوە)، (عەبدۆلستار فەتاح حەسەن: ١٩٩٦: ٧٧).

نووسەر پێناسەیێكی گشتی و ساكار بۆ كاری داڕێژراو دادەنێت، تەنیا باسی پێشگر یان پاشگر دەكات، كەچی هەندێ جار لە ڕۆنانی كاری داڕێژراو هەم پێشگر و هەم پاشگر ڕۆڵ دەگێرن، هەروەها تەنیا باسی پاشگری (ەوە) دەكات و پاشگری (ـ اندن) ی باس نەكردووە، هەروەها كە تەماشای نموونەكان دەكەین هەندێ كاری لێكدراویش بەرچاو دەكەوێت. وەك: (بەركەوت، دەربوو).

..... مەهاباد كامل عەبدوڵلاّ لە نامەی ماستەری خۆیدا لە ژێر ناونیشانی (كار لە دیالێكتی خواروو و هەورامی دا) لە پێناسەی كاری داڕێژراودا سوودی لە كارەكانی پێش خۆی وەرگرتووە و بە شێوەیەكی زانستی بۆ بابەتەكە چووە و دەڵێت: (لە راستی دا زمانی كوردی ئەو كارەی نیە كە زۆربەی زمانەوانان ناوی دەنێن كاری سادە، چونكە ئەو كارانەشی كە تەنها لە كەمترین مۆڕفیم پێكهاتوون داڕێژراون و ئەو كارە داڕێژراوانەش لە دوو مۆڕفیمی سەرەكی پێكهاتوون ئەویش مۆڕفیمی واتاهەلگری فەرهەنگی (ڕەگ) و مۆڕفیمی نیشانەی بكەر (راناوە لكاوەكان)، (مەهاباد كامل عەبدوڵلاّ:١٩٩٦: ٣٦-٣٧).

نووسەردیاریكردووە كە لە زمانی كوردیدا كاری سادە نیە و لە ڕوانگەی تیۆری (مۆڕفیم)ەوە تەماشای كار كردووە و توانیویەی پێناسەیەكی ڕاست بۆ كاری داڕێژراو لەم ڕوانگەیە دابڕێژیت.

..... یوسف شەریف سەعید لە نامەی دوكتۆراكەی بەم شێوەیە بۆ كاری داڕێژراو چووە، (كاری داڕێژراو ئەوكاریە كە گیرەك و ڕەگێك پێك دێت و وەكو یەكەیەكی ڕێزمانی كار دەكات؛ لە وانەیە گیرەكەكە ڕێزمانی بێ یان ناڕێزمانی، هەر هەمووشیان بە مۆڕفیمی بەند لە زمانی كوردی دادەنرێن، جگە لە كاری لێكدراو هەموو كارەكانی

تری زمانی کوردی کاری داڕێژراون و لە ڕووی ڕۆنانەوە و ئەگەر پشت بە بنەمای ئەرك و واتا ببەستین). (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ١٨).

نووسەر زۆر وردتر بۆ شیکردنەوە و دەستنیشان کردنی سنوور و پێکهاتەی کاری داڕێژراو چووە و توانیویەتی دەستنیشانی کەرەسە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو بکات وکاری لێکدراو و داڕێژراو لێك جیابکاتەوە.

..... لە پەڕتووکی (ڕێزمانا کوردی) بەم شێوەیە پێناسەی کاری داڕێژراو کردووە: (کاری داڕژاوی ئەو پەیڤە یە دهێتە چێکرن ژ دوو پەیڤان ئێك رامادار بێت و ئێك بێ رامان بێت پاش لێکدانا ڤان پەیڤان رامانەکا تایبەت ددەت و بێژنێ کاری دڕژای). (محەمەد طاهر گوهەرزی:١٩٩٩: ١٠٠-١٠١).

بە گشتی پێناسەکە بۆ کاری داڕێژراو زۆر ساکارە و چەمکێکی ڕوون بەدەستەوە نادات، هەروەها نووسەر پێوانەی (پەیڤ)ی وەك پێوانەی سینتاکسی بەکارهێناوە و لە ڕوانگەی واتاوە بۆ بابەتەکە چووە و تەنیا باسی هەندێ پێشگر دەکات و بە لای پاشگرەکان نەچووە).

لە پێداچونەوەی بیر و رای ڕێزماننووسان لە سەر کاری داڕێژراو بە پیێ ئەو سەرچاوانە کە باسمان کرد هەندێ ڕاستی و تێبینی سەبارەت کاری داڕێژراو بۆمان ڕوون دەبیتەوە کە گرنگترینیان ئەمان:-

١. بە شێوەیەکی گشتی ڕێزماننوسان لە سەر پۆلینکردنی کار لە ڕووی ڕۆنانەوە ڕێك نەکەوتوونە بە تایبەتی کاری داڕێژراو، هەندێکیان کاری داڕێژراویش بە کارێکی لێکدراو لە قەلەم دەدەن و هەندێکی تر کاری داڕێژراو لە کارەکانی تر جیادەکەنەوە.
٢. زۆر بەی پێناسەکانی کاری داڕێژراو، ساکار وگشتی نە و هەندێکیان وردتر بۆ بابەتەکە چونەوە و چارچیوەیێکی زانستی بۆ کاری داڕێژراو دادەنرێن وەك: محەمەد مەعرووف فەتتاح، یوسف شەریف سەعید، مەهاباد کامل عەبدوڵلا.
٣. پێویستە ئاماژە بە ئەمەش بدەین کە هەندێك لە ڕێزماننوسان وەك (سەعید سدقی و نوری عەلی ئەمین) لە کاتی خۆ کارەکی باشیان کردووە بەلاّم

لەو دەمە پێوانەیەکی زانستیی باو لە ئارادا نەبووە، کە باس بکەن بۆ نموونە چەمکی (مۆرفیم) هەر لە ئارادا نەبووە.

٤. ڕێزماننووسەکان سەبارەت ئەو گیرەکانە یا خۆد کەرتانە کە پێش کارەکە دێن، تێڕوانیيان جیاوازە کە هەندێکیان پێشگرەکان جیادەکەنەوە و بەم شێوەیە سنووری کاری داڕێژراو لە کاری لێکدراو جیادەکەونەوە.

بەندی دووەم

پێناسەی کاری داڕێژراو:-

کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە لە ڕووی ڕۆنانەوە لە گیرەکەك و ڕەگێك پێکدێت. هەموو مۆڕفیمە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو مۆڕفیمی بەندن تەنانەت ڕەگی کاریش کە وەك مۆڕفیمی تەوەرە کار دەکات و مۆڕفیمەکانی تر بە پێیَ تایبەتییان لە دەوری ڕەگەوە ڕیز دەبن و وەکو یەکەیەکی ڕێزمانی کار دەکەن.کەواتە بێجگە لە کاری لێکدراو هەموو کارەکانی تری زمانی کوردی لە ڕووی ڕۆنانەوە و ئەگەر پشت بە بنەمای ئەرك و واتا ببەستین کاری داڕێژراون.

ڕەگی کار وەك تەوەرەیەك (Stem morpheme) کار دەکات، ((مۆڕفیمی تەوەرە)) بە زۆری یەکێکە لە مۆڕفیمە سەربەخۆکان، بەلاَم لە کاردا مۆڕفیمی (تەوەرە) یش بەندە؛ چونکە ڕەگی کار ئەبێتە مۆڕفیمی (تەوەرە)، ((ڕەگی کاریش هەر دەم مۆڕفیمێکی بەندە))، (عەبدوڵلاَ حوسێن ڕەسول:١٩٩٥: ٧٦) هەروەها مۆڕفیمی ڕێککەوتنیش (ڕاناوی لکاو) لە دارشتنی کاردا لە شێوەی بەند دەردەکەون، ئەم مۆڕفیمانە کە بە پێی تایبەتییان لە دەوری ڕەگەوە ڕیز دەبن وەکو یەك نین؛ واتە ئەوەی تایبەتن بە ڕەگەوە لە نزیکی ڕەگەوە دەوەستن، بۆ نموونە مۆڕفیمەکانی کات (Tense) و مۆڕفیمەکانی ڕێژە (Aspekt) هەردەم لە نێزیك ڕەگەکەوە دەوەستن و لێی دوور ناکەون، بەلاَم مۆڕفیمەکانی ڕێککەوتن، پێشگرەکان

کە کەمتر تایبەتن بە ڕەگەوە دەتوانن لە ڕەگ دوور بکەونەوە. (حاتەم ولیا محەمەد: ٢٠٠١: ٨١) تەماشەی ئەم نموونەی خوارەوە بکەن:-

- ب+ و + Ø = بو
- نە+ ب + و + Ø= نەبو
- هل + نە + ب + و +Ø = هل نەبو

شایانی تێبینی یە (بەشە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراوی (پێشگر و پاشگر) ی دارشتن بە هێچ شێوەیە لە کارەکە ناترازێن؛ چونکە بەشەکێن لە کارەکە) ، (یوسف شەریف:١٩٩٨ :١٨) بەلاّم لە زاری ناوەڕاست وخوارووودا لە ڕابوردووی تێپەڕدا ڕاناوی لکاو دەچنە نێوان گیرەکی ناڕێزمانی و ڕەگی کارەکە. وەك: (ڕامکرد، هەلمگرت) ئەمەش بە پێچەوانەی دیالێکتی ژووروەوە کە گیرەکی ڕێزمانی و ناڕێزمانی بە هیچ شیوەیەك لە کارەکە ناترازێن، هەروەها ڕاناوەلکاوەکان ناچنە نێوانیانەوە. هەر جێگۆڕکێیەك لە ڕاناوەلکاوەکاندا دەبێتە هۆی شێواندنی واتاکانیان. بۆ نموونە:

ڕابووم	⋆ ڕامبوو
ڕاهاتی	⋆ ڕای هات
دێ ڕاکەم	⋆ دێ مڕاکە

مۆڕفیمەکانی کاری داڕێژراو بێجگە لە ڕەگی کار پۆلێکی داخراون واتە (دەتوانرێت ژمارەیان لە زمانێك یان شێوەزارێك دیاری بکرێت)، (وریا عومەر ئەمین: ١٩٨٤: ٧٨-٨٢) کەچی ژمارەی ئەو گیرەکە ناڕێزمانیانەی کە لە داڕشتنی کاری داڕێژراو دا ڕۆل دەگێرن سنووردارە و بریتیە لە چەند پێشگر و پاشگرێك کە لە گەلّ کۆمەلّێك کاردا دێن و دەبنە هۆی دروستبوونی کارێکی تازە ئەمەش بۆ ئەوە دەگەرێتەوە (کە لە زمانی کوردیدا ڕەگی کار زۆر نین. بەلاّم هەر لەم ژمارەکەمەوە، سەدان بەلکو هەزاران کار و چاوگی تری خاوەن مانای تریان لێ وەردەگیرێ و دادەڕێژی بە هۆی پێشگر و پاشگر و پێشبەند و ناو و ئاوەلناوەوە و... .) (وریا عومەر ئەمین: ١٩٩٩: ٢١).

گیرەکە ناڕێزمانیانەکان کە لە گەلّ کاری داڕێژراو دێن بە پێی هەندێ بیروڕا لەسەرەتادا هەر (وشەی سەربەخۆ بوون و بە پێی گۆڕانی ژیان و پێشکەوتنی زمان

گۆڕانیان بەسەردا هاتووە و ئەو فۆڕمانەی ئێستایان وەرگرتووە. لە بەر ئەوە کاتێ دەچنە سەر وشە، واتاکانی پێشویانی پێ دەبەخشن)، (شێرکۆ حەمە ئەمین قادر:٢٠٠٢: ٢٣)، هەندێك لە زمانەوانان بە پێی زانستی ئیتیمۆلۆژی[١] بە دوای ئەو گۆڕانکاریانە دەگەڕێن کە بەسەر ئەم وشانەدا هاتوون، بەلاّم ئەمەش کارێکی سەختە؛ چونکە ئەم گۆڕانکاریانە لە ئەنجامی گۆڕانکارییێکی مێژوویی دروستبوونەوە و بە پێی هیچ یاسایەك ناتوانرێت بگێڕدرێنەوە سەر شێوەی وشە سەربەخۆیەکە.

(١) زانستی ڕەگەزی وشە، لقێکی زمانەوانیە لە ڕووی مێژووییەوە لە سەرەتای پەیدا بوونی وشە دەکۆڵێتەوە و ئەو گۆڕانکاریانەش دەخاتە ڕوو کە بە سەر شێوەی دەبڕین و واتای وشەکەوە دێن، ڕەگەزەکەی وشەکە دەستنیشان دەکات، نەك لە زمانەکەدا بەڵکو لەو کۆمەڵە زمانەی کە زمانە کەی بۆ دەگەڕێتەوە. (محەمەد خولی: ١٩٨٢: ٨٨).

کەرتە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو:-

بەگشتی ئەو مۆرفیمانەی کە بەشداری داڕشتنی کار دەکەن دوو جۆرن:

١. مۆرفیمی ڕێزمانی-

ئەو مۆرفیمانەن کە پێویستیەکی ڕێزمانی دەیان هێنێتە ئاراوە و پەیوەندیی ڕێزمانی دروست دەکەن، وەك: کۆ، تاك، ناسیاوی، .. ئەم مۆرفیمانە تەنیا مانای ڕێزمانی بنجەکە دەگۆڕن نەك مانای چەمکی بنجەکە و لە ڕیزبووندا لە دواوەدان و وشەکە دادەخاتن، بەلاّم مەرج نیە هەمیشە لە دواوەی وشەکەوە بن. (کەوسەر عەزیز ئەحمەد:١٩٩٠: ٢٨).

٢. مۆرفیمی ناڕێزمانی[١] :-

جۆرێکی تر لەو مۆرفیمانە کە بەشداری داڕشتنی کار دەکەن و بە مۆرفیمی ناڕێزمانی (داڕشتن) ناسراون هەروەها واتای نوێ دەبەخشن بەو کارەی کە دەچێتە سەری واتە ئەرکیان داڕشتنی وشەی نوێیە و فۆرمێکی نوێ دەدات بە وشە(بنج)ە کۆنەکە. واتە بەشی ئاخاوتن دەگۆڕن. (کەوسەر عەزیز ئەحمەد:١٩٩٠: ٢٧).

---

(١) بڕوانە کتێبی (Martin Haspelmath,Understandg Morphology,) p:60.

لەسەر بنەمای پێناسەکەمان بۆ کاری دارِێژراو ئەوەمان ڕوونکردەوە کە گیرەك لە شێوەی مۆرفیمی بەند لە گەڵ ڕەگی کار و مۆرفیمی کات (ڕەگی کار+ م.کات + م.کەس + گیرەکانی تر) کە هەموویان مۆرفیمی بەندن و لە ڕۆنانی کاری دارِێژراو دا ڕۆل دەگێرن. ئەو مۆرفیمە نارێزمانیانەی کە بە ڕەگی کارەوە دەنووسێن بێجگە لەوە کە ڕۆنانێکی تازە دەدەن بەکار، زۆربەیان واتاییێکی نوێ بۆ کارەکە دروست دەکەن. (مۆرفیمە ڕێزمانیەکان سەر بە کارن وەك مۆرفیمەکانی تێپەڕاندن، دوپاتی، ئاوەڵناوی کراو، پەیوەندی، بکەر نادیار، فەرماندان، کاتەکان، ڕاناوەلکاوەکان)، (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ٧٩).

مۆرفیمی سەرەکیی کار ڕەگە، دوای ئەوە مۆرفیمی کاتە، ئینجا مۆرفیمی کەس، دوای ئەو گیرەك دێن، واتە گیرەکەکانی تر دواترن. پێویستە سەرەنجی ئەوە بدەین کە دوو جۆر (کاری دارِێژراوی بنەڕەتی و دارِێژراوی نابنەڕەتی) مان هەیە واتە دارِێژراوی بنەڕەتی کە چاوگەکەی لە سێ (مۆرفیم) پێکدێ (ڕەگ + م.کاتی ڕابوردوو + (ن) ی چاوگ)، کە لە دیالێکتی ژووروو دا بە لای کەمەوە دوو مۆرفیمی تیادایە، کە ڕەگی کار و مۆرفیمی کاتن؛ چونکە هەندێ جار (بە تایبەتی لە ڕابوردووی تێپەڕدا) ڕاناو جیایە و لکاو نیە. (عەبدولوەهاب خالید موسا:٢٠٠٧: ٥٣) و دارِێژراوی نابنەڕەتی کە مۆرفیمیتر وەکو گیرەکی لە گەڵدایە. کە زۆرتر مەبەست و لێکۆلینەوەمان کاری دارِێژراوی نابنەڕەتیە. وەك:

- چوون، بوون: (بنەڕەتی) یە.
- ڕابوون، هلبوون، ... (نابنەڕەتی) یە.

ئەو مۆڕفیمانەی کە بەشداری ڕۆنانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دەکەن:-

(ڤە-): پێشگری (ڤە-) تەنیا لە دیالێکتی ژووروو دا بە کار دەهێنرێ و ئەم ((پێشگرە ڕێچکەی ڕوودان بۆ دواوە بۆ لایەنی جیاوازی نیشان دەدات و دووبارە بوونەوەی ڕوودان ڕادەگەیەنێ)) (ئەوڕەحمانی حاجی مارف: ١٩٧٧: ٧٥) کە بێجگە لە پێشگر وەك پاشگری دووپاتی بەکاردێت. ئەگەر ئەم پێشگرە بۆ دووبارەکردنەوە بێت بە شێوەی خوارەوە بە کار دێت:

ڕابووەڤە، ڤەخارەڤە، ڤەکرەڤە، ڤەدیتەڤە، نڤستەڤە، روینشتەڤە، ... هتد. (لێرە دا هەر ئەبێ جارێکیان ئەنجامدنی کارەکە پێش جاری دووەم بێ، کەواتە جاری یەکەم (ڕابوردو بێ یان ڕانەبوردو) هەر ئەبێتە ڕابوردو بە گوێرەی جاری دوەم جاری دوەمیش ئەبێتە کارێکی نزیك و جاری یەکەم ئەبێتە کارێکی دور). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ١٣٩) ئەگەر وەك پاشگری دووپاتی بێت ڤاولەك دەکەوێتە پێشەوەی و دەبیتە (-ەڤە). ئەمەش هیچ لە ناوەروکەکە ناگۆڕێ تەنیا ئەوە نەبێ پێویستی بە (ە)ی مۆڕفیمی بەستن نامێنێ. وەك: دێ هێمەڤە، دێ ڕابمەڤە، ڕابەڤە. ڕاکرەڤە، خوارەڤە... هتد.

(-ەڤە): بەرامبەر پاشگری (-ەوە) لە خواروو و ناوەڕاست[1] دەوەستێ پێویستە تێبینی ئەوەش بکەین پاشگری (-وە) بۆ دووبارەیە و (ە) ڕۆلی مۆڕفیمی بەستن

---

(١) (لە هەندێ شێوەزاردا لە دیالێکتی ناوەڕاست کە هاوسنوورن لە گەڵ دیالێکتی ژووروودا، وەك شێوەزاری ناوچەییەکانی زاری سۆرانی لە زاری ناوەڕاست بە تایبەتی (سورچیەکانی سۆران) دەڵێن ئاوێوەخوم، دەرکێ وەکە ...هتد). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول، وانەکانی ماستەر، ٢٠٠٥-٢٠٠٦).

دەبینێ. زۆربەی (و)ەکانی ناوەڕاست کە نەبزوێنن لە دیالێکتی ژووروو دا دەبنە (ڤ) ، واتە
(لە کرمانجی ژورودا پیتی (و) ەکە؛ چونکە بزوێنی لە گەڵدا هاتوە ئەبێتە نەبزوێن و ئەگورێ بۆ (ڤ) و پێکهاتەکان بەم شێوەیان لێ دێ:- هاتمەڤە، دچینەڤە، سوڕاینەڤە). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ١٤١).

(-ەوە) کە لە کاری داڕێژراودا ئەرکی گەیاندنی واتای دووبارەکردنەوە دەدا و ئەم واتایە لە ئەنجامی چەمکی دوری و نێزیکی لە زمانی کوردیدا ڕوو دەدات کە چەمکی دووری بە هۆی مۆرفیمی (و) و چەمکی نێزیکی بە هۆی مۆرفیمی (ە). واتە:

- کردنەوە دەبێتە ڤەکرن.
- شاردنەوە دەبێتە ڤەشاردن. (ڤەشارتن)

پێویستە تێبینی ئەوە بکرێ پێشگری (ڤە-) هەندی جار هەمان واتای دووبارەکردن دەدات وەك: ڤەچنین، ڤەنڤێسین، ڤەشوشتن، ڤەبرن، ... هتد و هەندێ جار واتای دووبارەکردنەوە ناگەیەنێت؛ چونکە هەندێ جار زاراوەیکی نوێ دروست دەکات، ئەم زاراوە دەبێت بە ناوێکی گشتی و ڕۆلی (سەرە) دەگەیەنێت، بۆ نموونە :

- (ڤەخارن) لە واتای خواردنی ئاو، یان هەر شتەك کە شلەمەنی بێت دێت.
- ڤەکوشتن: بۆ سەربرینی ئاژەل دێت.
- ڤەدزین: خۆ شاردنەوە لە کەسەك پێشتر دیار نەبووە.
- ڤەدیتن: دۆزینەوەی شتەك یان کەسەك پێشتر نەبووە.

ئەو پاشگرانەی کە ڕۆلێکی بەرچاو لە کاری داڕێژراو دا دەگێرن، ژمارەیان لە پێشگرەکان کەمترە؛ دوو پاشگری (-اندن)، (-ەوە/-ەڤە) لە داڕشتنی کاری داڕێژراو بەکاردێن.

(-اندن): کە مۆرفیمێکی بەندە و بە کۆتایی کارەوە دەلکێت و پەیوەندیی ڕێزمانی بە کارەوە هەیە. ئەم پاشگرە بە ئامرازی تێپەڕاندن دەناسرێ و کاری تێنەپەڕ دەکات بە تێپەڕ. وەك: سوتان ← سوتاندن، مرن← مراندن.

کە لە بنەڕەتدا ئەم پاشگرە(پێك هاتوە لە (ا) ی مۆرفیمی کاتی رابوردو لە گەلْ (ن) ی یەکەمی چاوگ کە لە بنجدا ڕۆلی پێویستی خۆنەکردئەبینێ، لە گەلْ دەنگی ناوبڕی (د)لە گەلْ (ن) ی دوەمی چاوگ کە لە بنجدا ڕۆلی پێویستی خۆکرد ئەبینێ). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ٢١٥) وەك:

- کەفتن ← کەفتان ← کەفتاندن

- ڕزین ⟵ ڕزان ⟵ ڕزاندن

- هەرفین ⟵ هەرفان ⟵ هەرفاندن

هەروەها هەندێ دەنگی سروشتی بە هۆی (-اندن) ەوە دەگۆڕێت و دەبێت بە چاوگەکی تێپەڕ. پێویستە لێرەدا ئاماژە بەوە بدەین کە (بەرکای ئەم کارانە، یان دەرناکەوێ، چونکە ناوی بەرکارەکە لە ڕەگەکە دایە، یان ئەبیتە ڕستەیەك و شوینی ئاسایی خۆی ئەگوڕێ و ئەکەوێتە دوای کارەکە، وەك:

- من (وتەیەکەم) وت. وتم، ...

- تۆ (ڤیژەیەکت ڤیژان (د). ڤیژان (د) ت، ...

بەلاّم ئەگەر دەنگەکە سروشتی نەبێ و بە دەم دروست نەکرێ ئەوا وەك تێپەڕێکی ئاسایی ڕەفتار ئەکا: مندالەکە تۆپێکی تەقان/ تەقانی) (عەبدوڵلاّ حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ٤٦-٤٧).

(ڤێ-): ئەم پێشگرە وەك پێشگری (ڤە-) چالاك نیە، بەلاّم لە ئەنجامی گۆڕانکاری دەنگی کە دیاردەیەکی مۆرفۆلۆژی یە دروست بووە، ئەگەر تەماشای کارەکان بکەین دەبینین ئەم پێشگرە لە گەلّ ئەو کارانە بەکارهاتووە کە پێشگری (ڤە-) لە گەلّ بەکارنەهاتووە. وەك: ڤێ کەفتن، ڤێ خستن، ڤێ گرتن، ... هتد.

ڤە + ئەو + کەفتن

ڤە + ی + کەفتن

(ڤ) ە + ی ێ + کەفتن

ڤـــێ + کەفتن

لێرە پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە ئەم گۆڕانکارییە دیاردەیەکی مۆرفۆلۆژیـیە کە لە گۆڕانی (ڕاناو) دروست بووە[1]. ئەم پێشگرە لە گەلّ پێشگری (ڕا) پێشگرێکی تر دروست دەکات (ڤێرا) کە ئەویش زۆر چالاك نیە. وەك: ڤێراچوون، ڤێرابرن، ڤێراهاتن.

(هل/هەلّ-): ئەم پێشگرە لە زمانی کوردیدا بە زۆری واتای جولاّنەوە بۆ سەرەوە دەبەخشێت، بەلاّم هەندێ جار مەبەستی تریش دەگەینێت و وەك (پەیڤەك سەربەخۆیە و ل شوونا (گر) ل کارە، یان وەك ڕەگی کاری بە کار هێت وەك:

(١) (بۆ زانیاری زیادتر بروانە وریا عومەر ئەمین :١٩٩٨ : ١٥-٢٠).

هلاند، بهلینه، هلۆك و جاران دەور د داڕشتنا پەیڤا هەیە وەك: تێكهەل و پێكهەل، هەلهەلی ... هتد). (فاضل عومەر: ٢٠٠٤: ٢٠٦) نموونە بۆ ئەم پێشگرە:

(هـلـدان، هـلـبوون، هـلـكشـانـدن، هـلـكولـين، هـلـوەشـيـان، هـلـوەشـانـدن، هلفرين، هلچنين، ... هتد).

(هن-): یەكێكەك لە پێشگرە كۆنەكانی زمانی كوردی، بەلاٚم بەرەو كز بوون و نەمان دەچێت، هەروەها (ئەڤ پێشگرە ب رەنگەك كەڤنار خۆە نیشان ددەت و ب چەند ئەلەمۆرفان (ئن، عەن، عن، حن) د زمانێ هەڤچەرخ دا پتر پێشبەندێ لێكدای (تێ -) جهێ وی گرتیە، لێ ئەم دكارین هندەك پەیڤان دەستنیشان بكەین كو هێشتا سیمایێن ڤی پێشگری پاراستینە. وەك: هنگرتن، هنجنی، هنگافتن، ...هتد). (فاضل عومەر: ٢٠٠٤: ٢٠٨).

(دا-): ئەم گیرەكە وەكو پێشگر پتر واتای بەرەو خوار دەدات و وەك پاشگر واتای جێگیر كردنی كات و شوین دەدات. كە زۆر چالاٚكە (ئەڤ مۆرفیمێ پێشبەند دكوردیدا پیچەك ئالوزە و گەلەك جاران ب ساناهی ژ كارێ (دا) ناهێتە جودا كرن، ئەركێ سەرەكی یێ ڤی پێشگری ئەوە بزاڤا كاری بەر ب خوارێ دەبەت). (فاضل عومەر: ٢٠٠٤: ٢٠٥) وەك: داچون، داكەفتن، داشكاندن، دارشتن، ... هتد)

(ڕا-): لە بنەرەتدا واتای (ڕێگە) دەگەیێنێت (ئەڤ پێشگرە بزاڤا كاری بەر ب پێش یان راست و راست دیار دكەت ئانكو هەڤ توخمە دگەلێ پەیڤا (right) و ڕەگی (reht) ئینگلیزی) (فاضل عومەر:٢٠٠٤: ٢٠٧)، بۆ نموونە: ڕاهێنان واتای هێنانە سەر ڕێی راست و ڕاگرتن، وەستا لە سەر ئەو ڕێگایە و... هتد، كە هاوواتایە لە گەلێ (راه) ی هیندۆ ئێرانی و كاتێ دەوترێ (لە ڕاهی خوا) واتە لە ڕێگەی خوا و لە پێناوی خوا. لە هەموو زمانەكاندا تەشەنەكردنی واتا هەیە و فراوان بوونی واتا هەیە[1]، نموونە بۆ ئەم پێشگرە. وەك:

ڕاهێنان، ڕاكەتن، ڕاگرتن، ڕاوەستان، ڕاهێشتن، ڕاخشاندن، ڕاهژیان، ڕاهاتن، ڕاپێچان، ڕاگەهاندن، ڕاهێلان، ... هتد).

---

(١) (بـۆ زانیـای زیادتربڕوانــە بـوارە واتاییــەكان لــە نامــەی ماســتەری (بێخـاڵ عەبـدوڵلاٚ سەعید:١٩٨٩ :٦٩).

(وەر-): لە بنەڕەتدا واتای گۆڕانی شوێن دەدا، کاتێ دەوترێ (وەر + ە ←وەرە) گۆڕانی شوێن بەروە نزیکی، وەرگەڕان، وەرسوڕان، وەرگرتن، ...هتد). (هەژار موکریانی ١٣٧٦: ٩١٨) (گەلەك جاران پێشگری (تێ) دگەڵ ڤێ پێشگری دهێت. وەك تێ وەردان، تێ وەرکرن، تێ وەرنا، ...هتد) (فاضل عومەر:٢٠٠٤: ٢٠٧) هەرچەندە ئەم پێشگرە لە گەڵ پێشگری (تێ، لێ، ژێ)دا دێت بەڵام ڕادەی بە کار هاتنی (تێ) لە ئەوانی تر زۆرترە وەك: تێوەردان، تێوەر هاتن، تێوەرپێچان، ...هتد.

نموونە بۆ پێشگری (وەر-)، وەك: وەربادان، وەرئانین، وەرگەریان، وەرگرتن، وەرهاتن، وەر پێچان، وەرگێران، ...هتد.

(ڕوو-): ئەم پێشگرە لە بنەڕەتدا واتای (ڕوو واتە (وجە)/ بەرەو) دەبەخشێ بۆیە ڕوونیشتن واتای بەرەونیشتن، ڕووچون بەرەو چوون یان بەرەو خوارەوە، بەڵام هەندێ جار واتای (بان/سطح) دەبەخشێ، وەك:ڕووشکاندن، ڕووخشاندن، ڕووپێوان.. هتد). (گیوی موکریانی :١٩٩٩: ٧٦٧) (لێ د پەیڤێن ڕوودان، ڕووکرێ، ڕووکر، ... ب تێگەهێ دێم و پێش هاتیە). (فاضل عومەر: ٢٠٠٥: ٧٥) ئەم پێشگرە زۆر چالاك نیە و لە گەڵ چەند کارەك بە کار دێت وەك: ڕووهاتن، ڕووئێخستن، ڕووچون، ڕووکرن، ...هتد).

(پێ-): ئەم پێشگرە بە پێشگرێکی ناسادە یان لێکدراو ناو دەنرێن و لە بنەڕەتدا ئەم گۆڕانانەی بەسەردا هاتووە، یان لە ئاوێتە بوونی ئەم مۆڕفیمانە دروستبووە:

بە + ئەو + کەنین/گەیشتن/کەوتن

بە + ی + کەنین /گەیشتن/کەوتن

بێ + کەنین /گەیشتن/کەوتن

پێ + کەنین/گەیشتن/کەوتن (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ٧)

ئەم پێشگرە ((بە زۆری نیشانی بزوتنەوەی ڕوودان بەرەو بەرکارێك رادەگەیەنێ وەك: پێکەنین، پێگەهشتن، پێ زانین، پێ کەوتن، ... هتد)). (ئەورەحمان حاجی مارف:١٩٧٧: ٧٣)

(تێ-): ئەم پێشگرە وەکو (پێ) پێشگرەك ناسادەیە و لە بنەڕەتدا لە تێکەلبوونی ئەم مۆڕفیمانە دروست بووە:

دە + دارا + فکریم

دە + ی + فکریم

دێ + فکریم

تێ + فکریم (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩٥: ٤٠)

واته له ((پێربەستا (د) و جێناڤی نەبەرنیاس (ێ) و تێگەهێ (ئەو) دیار دکەت، دچیتە سەر کاران و ناڤێ کاری و هەڤبەندی گیرەکێن دی ژ دبت وەك: تێڤە، تێرا، تێدا)) (فاضل عومەر:٢٠٠٥: ٦٠-٦١) هەروەها واتای (بزوتنەوەی رووودان بەرەو شوێنێکی دیار کراو نیشاندەدا وەك: تێگەهشتن، تێگرتن، تێکرن، تێکەفتن، ...هتد). (ئەورەحمانی حاجی مارف: ١٩٧٧: ٧٣).

(ژێ-): ئـەم پـێشگرە تـەنـیا لـە دیالێکتی ژووروو دا بـەکـاردێت کە لـە دیـالێکتی خواروو دا پێشگری (لێ) بەرانبەری دەوەستێ. وەك: ژێ پرسین، ژێ کرن، ژێ برن، ژێ ستاندن، ...هتد). (ئەورەحمانی حاجی مارف:١٩٧٧: ٧٣) هەروەها ئەم پێشگرە کە پێشگرێکی نسادەیە کە لە (پێربەستا (ژ) و جێناوی نەبەرنیاس (ێ) و تێگەهێ (ئەو) دیار دکەت دچیتە سەرکاران وەك: ژێ خوارن، ژێ دزین، ژێ کرن، ژێکێشان، ژێگێران، ژێ گرتن، ژێ چوون، ...هتد). (فاضل عومەر:٢٠٠٥: ٦٢).

شایانی سەرەنجە ئەم پێشگرانەش (پێدا، تێدا، تێرا، پێك، لێك، تێك، پێڤە، تێڤە، لێڤە، ژێڤە، پێوەر، تێوەر، ڤێرا) بە هەمان شێوە ئەم پێشگرانە ئەم گۆڕانکاریانەیان بە سەردا هاتووە و لە دارشتنی کاری داڕێژراو دا ڕۆل دەگێرن کە بە پێشگری ناسادە لە قەلەم دەدرێن. لە بەر ئەوە کە ئەم پێشگرانە لە ئەنجامی لێکدانی پێشگرەکانی (تێ، پێ، لێ، ژێ) لە گەڵ پاشبەندی (دا، ڕا، وەر، ڤە، ڤی) دروستبوونە ئەم پێشگرانە لە دارشتنی کاری داڕێژراو زۆر چالاك نین و سنووری چالاکیان لە چەند ڕەگێکی کار تێناپەڕێت. نموونە:

پێدابرن، پێوەربوون، پیوەرهاتن، ڤێرائینان، پێڤەچوون، تێراکرن، ژێ کرن، لێڤەکرن، تێوەردان، ...هتد).

هەروەها ئەو (پۆلانەی کە لە ئەندامێکیان زیاتر هەیە تەنیا یەکیان لە یەك کاتدا دەتوانێن بچنە سەر ڕەگی کارەکە واتە ئەندامەکانی هەر پۆلێك ناتوانن بە هەمان ئەرك و واتا لە کارێکدا دووبارە ببنەوە) (حاتم ولیا محەمەد :٢٠٠٠ :٨١) تەنها لە هەندێ جۆری کار دا مۆرفیمی دووبارە کردنەوە و پێشگرێك پێکەوە دەتوانن بچنە سەر ڕەگی کارێك. وەك : لێکڤە کرن، لێڤە کرن، پێڤە چوون، ... هتد).

ئەو مۆرفیمە ناڕێزمانیانەی لە هەر دوو زاری سەرەکی کوردیدا ڕۆلی داڕشتنی کاری داڕێژراو دەگێرن لە ڕووی شێوازەوە تا ڕادەیك وەك یەکن و هەندێکیان تایبەتن بە زارێك و تەنیا جیاوازییان لە ڤاولێك یا کۆنسنانتێکە وەك:
(هەڵ/ هل، وە/ ڤە، لێ/ ژێ).

جۆرەکانی کاری داڕێژراو لەڕووی کاریگەریـەوە (تێپەڕ/تێنەپەڕ):-

یەکێ لە تایبەتمەندیەکانی هەر کارێك لە زمانی کوردیدا ئەوەیە (تێنەپەڕ یان تێپەڕ)یە واتە کارەکە بۆ تەواوکردنی واتای ڕستەکە ئەگەر لە توخمێکی سەرەکی تێپەڕی، دەبیت بە تێپەڕ و ئەگەر نە، دەبێت بە تێنەپەڕ. هەندێ کار هەر لە بنجدا تێپەڕ، یان تێنەپەرن، یان بە هۆی هەندێ مۆرفیم کارە تێنپەڕەکە دەکرێ بە تێپەڕ، لێرە مەبەستمان ئەو کارانەن کە بە هۆی پێشگرەوە کارێکی داڕێژراوی تازە لە ڕووی ژمارەی مۆرفیمەکان دروست دەکەن، کە هەندێ جار کارێك لە تێپەڕەوە دەبێ بە تێنەپەڕ، یان بە پێچەوانەوە، بۆ نموونە (کارێکی وەك (دا) کە تێپەڕە، کاتێ پێشگرێکی وەك (ڕووی -) دەچێتە سەر دەبێتە (ڕوویدا) بەمەش دەبێتە کارێکی تێنەپەڕ، بەلاّم ئەمە هەموو جارێ مەرج نیە). (حاتەم ولیا محەمەد: ٢٠٠٠: ٧١).

ڕێزماننووسان لە سێ ڕوانگەوە بۆ بابەتەکە چوون، نوری عەلی ئەمین لە (ڕوانگەی سینتاکسیەوە بۆ بابەتەکەدا چووە، وریا عومەر ئەمین لە ڕوانگەی واتاییەوە و محەمەد ئەمین هەورامی هەردوو ئاستیان تێکەلاّو کردووە. (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ٢٦) کە لە سەر تێڕوانین و لێکدانەوەی کارەکانی پێشوو دەتوانین لە ڕووی کاریگەریەوە دوو جۆر کاری داڕێژراو دەستنیشان بکەین:-

١. کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ.

٢. کاری داڕێژراوی تێپەڕ.

کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ:ـ

ئەو کارەیە کە تەنیا پێویستی بە توخمێکی سەرەکی هەیە بۆ ئەوەی واتاییێکی تەواو لە ڕستەدا بگەیەنێت. (ئەگەر ئەم پێویستیە خۆی بە خواست و ئارەزوی خۆی کارەکە ئەنجام بدا، بەو کارە ئەوترێ (تێنەپەڕی بکەری) (عەبدوللا حوسێن ڕەسول :١٩٩٥: ١٣٢) واتە ئەو توخمەی ڕەگی کارەکە بەرێوە دەبا و بکەرە وەك: ڕابووین، پێڕاگەهشتن، ڕاهاتم، ڤەهسین، ڕاوەستیان. ((بەلام ئەگەر پێویستیەکە کارەکەی بە خواست و ئارەزووی خۆی ئەنجام نەدابێ و بە سەریدا هاتبێ بەو کارە ئەوترێ (تێنەپەڕی بەرکاری)) (عەبدوللا حوسێن ڕەسول :١٩٩٥: ١٣٣)

بۆ نموونە، وەك: هلچوون، لێ هاتن، ژێ چوو، پێ بوو، ... هتد.

هەندی کار لە بنجدا تێنەپەڕن کە لە گەڵ مۆرفیمە ناڕێزمانیەکان (پێشگر) بە کاردێن و واتایەکەیان دەگۆڕێت بەلام هەر وەك تێنەپەڕ دەمێننەوە. وەك :

- بوو ⟵ ڕابوو، هلبوو، پێبوو.
- هات ⟵ ڕاهات، لێهات.
- گەهشت ⟵ پێگەهشت، تێگەهشت، پێڕاگەهشت.

پێویستە تێبینی ئەوە بدەین لە دیالێکتی ژووروو دا لە گەڵ کاری تێنەپەڕ دا دەستەی ڕاناوی جودای (ئەز، تو، ئەو، ئەم، هوون، ئەو) دەوری توخمی سەرەکی دەگێڕن و لە گەڵ کاردا ڕێکدەکەون واتە کارەکە ڕاناوێکی لکاو سەر بە بکەر وەردەگریت.

وەك ڕاستییەکی زمانی کوردی کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ ئاسایی بەرکار وەرناگریت؛ چونکە پێویستی پێ نیە و لە ڕووی وەرگرتنی بەرکاری ناڕاستەوخۆ بە پێ پێویستی شوین و جۆری بەکار هێنانەکەی دەتوانین بەرکاری ناڕاستەوخۆ هەلبژێرێ، یان هەر وەری نەگرێ و لە دیالێکتی ژووروو دا بۆ ئەم مەبەستە تەنیا دەستەی ڕاناوی جودای (من، تە، وی/ وێ، مە، هەوە، ئەو) ئەم ڕۆڵە دەگێڕن. ئەم ((بەرکارە ناڕاستەوخۆیە بە زۆری لە نێزیك کارەکەوە دێت)). (مەحمود فەتحوڵلا ئەحمەد:١٩٨٨: ١١٩) وەك:

- خەلك ژێك ڤەرەڤیان.
- گلوپ پێبوو.
- ئەز ژ بەر وی ڕابووم .

- ئەو ژ بەر تە هاتەڤە .
- ئاگرهەڵبوو.

لە دیالێکتی ژووروو دا هەندێ جار کاری تێنەپەڕ بە دوو شێوە دەردەکەوێت کە ڕەنگە لە شێوازێك هەر دوو بەکار بێن یان یەکێك لەو شێوانە. هەروەها ئەم جۆرە کارانە کاتێك کە لە گەڵ پێشگری ناڕێزمانی دێن هەر بە تێنەپەڕی دەمیننەوە و بە هۆی مۆرفیمی تێپەڕاندن دەبن بە تێپەڕ وەك :

ڤە (ڕەڤین، ڕەڤیان) ⟵ ڤەڕەڤاندن (لە دەڤەری دهوك هەردووکیان بە کار دێت) نموونە:

- خەلك ژێك ڤەڕەڤیان. (تێنەپەڕ)
- تە خەمێن من ڤەڕەڤاندن. (تێپەڕ)

ڕا (وەستین، وەستیان) ⟵ ڕاوەستاندن (لە دەڤەری دهوك تەنیا ڕاوەستیان بە کار دێت) نموونە:

- ئەز ڕاوەستیام. (تێنەپەڕ)
- ئەوی ئەز سەر پێیا ڕاوەستاندم. (تێپەڕ)

هل (وەشین، وەشیان) ⟵ هلوەشاندن (لە دەڤەری دهوك هەر دووکیان بە کار دێت) نموونە:

- پەیمان هلوەشیا. (تێنەپەڕ)
- ئەوان پەیمانا خوە هەلوەشاند. (تێپەڕ)

کاری داڕێژراوی تێپەڕ:-

(ئەو کارەیە کە دوو پێویستی سەرەکی ئەوێ یەکێکیان بە خواستی خۆی کارەکە ئەکا، پێی ئەوترێ بکەر، دوەمیان خواست و ئارەزوی نیە و یەکەمەکە کارەکەی **بەسەردا** ئەهێنێ، پێی ئەوترێ بەرکار) (عەبدوڵلاّحوسێن ڕەسول:١٩٩٥: ١٣٢) وەك:

- ڕاکرن، ڕاگرت، هلّکرن، هلگرت، ... هتد.

کەواتە لە ڕستە دا پتر لە دوو بۆشایی پڕبکاتەوە و بە کارێکی دوو لایەنی دادەنرێ، بە گشتی کاری تێپەڕ و بە تایبەتی لە کاری داڕێژراوی تێپەڕ بە ئاسایی بەرکاری ڕاستەوخۆ وەردەگرێت. وەك:

- من کتێب ڕاکر.

- ئەوی ئاگر هلکر.

- من جلك ڕائێخستن.

له دیالێکتی ژووروو دا کاتی ڕوودانی کارەکە دەوری سەرەکی دەگێڕیت بۆ وەرگرتنی بکەر و بەکار، واتە لە کاتی (ئێستا و داهاتوو) دا بکەر و کار ڕێکدەکەون و ڕاناوێکی لکاو سەر بە هەمان کەس و ژمارەی بکەر، بە کارەکە دەلکێت، بەلاّم لە کاتی ڕابوردوو دا بەرکار و کار ڕێکدەکەون و کارەکە ڕاناوێکی لکاو سەر بە هەمان کەس و ژمارەی بەرکاری وەردەگرێت، هەروەها دەستەی ڕاناوی جودای (من، تە، وی/وێ، مە، هەوە، ئەو) لە ڕابوردووی تێپەڕدا دەوری بکەری دەگێڕێن.وەك:

- ئەزا شولا دکەم. (ئێستای بەردەوام/تێپەڕ)

- تو دێ چانتا ڕاکەی. (داهاتوو/تێپەڕ)

- من هوون دیتــن. (ڕابوردوو/تێپەڕ)

دەکرێ هەندێ کاری داڕێژراوی تێپنەپەڕ بە هۆی ئامرازێك بکرێن بە تێپەڕ کە پێی دەڵێن ئامرازی تیپێپەڕاندن، ئەم مۆڕفیمە لە لایەن ڕێزماننووسانی کورد و بیانیەوە هەر جارێك ئامرازێکیان بۆ تێپەڕاندن دیاریکردووە. بەلاّم هەموویان لە سنوری

(-اندن) دەرناچن بۆ نموونە مەکنزی[1] مۆڕفیمی (ان) بۆ دەمی بوری و (ین) بۆ دەمێ نەبوری دانراوە، عەبدوڵلاّ حوسێن ڕەسول[2] تەنیا مۆڕفیمی (ن) بە مۆڕفیمی تێپەڕاندن لە زمانی کوردی دادەنێت. بە ڕای ئێمەش لە چاوگی (ئەلفی) تەنیا مۆڕفیمی (ن) ئەم ڕۆڵە دەگێڕیت و لە چاوگەکانی تر (ان) ئەم ئەرکە دەگێڕیت، بەلاّم ئەمەش واتای ئەوە نادات کە هەموو کارێکی تێنەپەڕ دەکرێ بەم مۆڕفیمانەوە بکەین بە تێپەڕ؛ چونکە تێپەڕی هاوواتا بەرامبەریان هەیە. وەك:

- چون ⟵ برن.

- هاتن ⟵ ئینان.

- کەتن ⟵ ئێخستن.

- بوون ⟵کرن.

---

(١) (مەکنزی: ١٩٦١ :١٩٥)

(٢) (عەبدوللا حوسێن ڕەسول :١٩٩٥: ٢٤)

هێز لە کاری داڕێژراودا:-

هێز یەکێکە لە مۆرفیمە ناکەرتیەکان، کە گرنگییەکی تایبەتی لە لایەن توێژینە زمانیەکاندا هەیە و (کۆمەڵێك ئەرکی زمانەوانی هەیە کە ڕێزمانی نین یاخۆد ئاماژەیین (دلالیە)) (عصام نورالدین : ١٩٩٢ :١١٤) کەواتە دەچێتە ژێر مەبەستەکانی دەربڕینی قسەکەر و بە شێوەیەکی بەهێز یا خود بێ هێز پێویستی بە وزە و کاری ماسوولکەیی هەیە، بەم پێیە دەتوانین بڵێین هێز ((گۆڕانکاریەکی تەوژمی دەنگە ئەخرێتە سەر دوا بزوێنی ئەو مۆرفیمەی مەبەستمانە)). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول:١٩٩٥: ٩١-٩٢).

هێز لە لای زمانەوانان بریتیە لە ((بەرزی دەنگی هەندێ بڕگەی وشەیێك ئەگەر بەراود بکرێ لە گەڵ بڕگەکانی تر)) (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ١٨) کەواتە هۆی دروست بوونی هێز، وزەیەکە کە لە سەر دەنگێك ((بە زۆری دەسەڵات بە سەر بزوێنەکان زۆرترە بۆ بەرزکردنەوە و نزم کردنەوە و کورت و درێژی و دەسکاری دەنگەکە)). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول:١٩٩٥: ٩١) کە قسەکەر خۆی دەیداتێ ئینجا دەبێتە هۆی دیار بوونی ڕێژەی دەنگەکە یا خۆد بڕگەکە بە بەراوردکردن لە گەڵ بڕگەکانی دەوروبەردا.

لە کۆی ئەو چوار هێزەی کە زمانەوانەکان لە زۆربەی زمانەکانی تردا بڕیاریان لە سەر بوونی داوە، لە زمانی کوردیدا سێ هێزی (سەرەکی، ناسەرەکی و هێزی ئاسایی) هەیە و ئەوەی ڕۆڵی گرنگ دەبینێت بۆ داکۆکی کردن لە سەر واتا بە زۆری هێزی سەرەکی یە). (M.M.Fattah :١٩٨٠ :١٩٢) کە دەکەوێتە سەر تەنیا یەك بڕگەی وشە بەو مەرجەی وشەکە دابڕاو بێت، جا ئەو بڕگەیە لە سەرەتا، یا لە ناوەڕاست، یان لە

کوتایی وشه بێت، که ((ئەم جێگۆڕکێیەش وای لە زمانی کوردی کردووە کە بچێتە ناو کۆمەڵەی هێزی ئازاد)). (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ٥٩) لەو زمانانەی کە هێزدارن و لە کۆمەلەیَ هێزی ئازادن، (هێزی سەرەکی لە سەر هەمان بڕگە نامێنێت کاتێ وشەکە لە سادەیی دەبێتە داڕێژراو یان لێکدراو یان گەردان بکرێ، بۆ نموونە لە زمانی ئینگلیزیدا کە سەر بە کۆمەڵەی ئازادە ئەم دیاردەیە بەدیدە دەکەوێت[١]. (محەمەد عەلی خولی: ١٩٨٧: ١٦١).

لەمەدا دەردەکەوێ کە هێز لە ئاستی وشە سازیدا بە زۆری ئەرکی دەستنیشانکردنی وشە لە روی ڕێزمانیەوە دەگرێتە ئەستۆی خۆی، تەنانەت هەندێ جار گۆڕینی شوێنی هێزە هەندێ لەم کارانە لە ناوەکانیان جیا دەکاتەوە. وەك:

ڤە/ ژیـ'ن ve/ji'n (ناو)   هەڵ/ کە/ ڤـ'ت hel/ke/fi't (ناو)

ڤە'/ ژین ve'/jin (کار)   هە'ڵ/ کە/ ڤت he'l/ke/fit (کار)

هێزی ڕستە جێگۆرە و ڤسەکەری زمانەکە بۆ داکۆکی کردن لە سەر ئەو واتایە کە مەبەستیەتی هێز دەخاتە سەر بڕگەی ئەو وشەیەی لە ڕستە دا کە مەبەستەکەی لە سەر بەندە. لە گوشە نیگای پۆلین کاری هێمایی (Typologica)[٢]زمانەوە بە گوێرەی هێز، زمانی کوردی نە زمانێکی هێز جێگیرە و نە زمانێکی هێز ئازادیشە، زمانێکە کە ئازادی هێزی دیاری کراوە و سنووردارە و ناوچەیەکی تایبەت بە هێزی هەیە کە دەکەوێتە سێ بڕگەی دوایی یەکانی وشە، بڕگەی دوایی، بەرەی پێشدوایی، بڕگەی پێش پێشدوایی (M.M.Fattah ١٩٨٠:١٩٣) کەواتە ئەمەش ئەوە ناگەینێ کە هێز لە زمانی کوردیدا ملکەچی هیچ جۆرە کۆتێك نیە و بە پێچەوانەی شوێنی دابەش بونی (هێز) بابەتێکی سیستەمی یە و پێشبینی دەکرێت). (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ٥٩).

بۆ دیارکردنی شوێنی هێز لە سەر وشەکانی زمانێك پێویستە راستی یە ڕێزمانیەکانی لە بەرچاو بگرین ئەمەش لە جیاکردنەوەی وشەی سادەیە، داڕێژراو، یان

---

(١) Po : Politics
li : political
ti : politian

(٢) پۆلین کاری هێمایی ئەو توێژینانەن کە هەول دەدەن لێکولینـەوە لـە هـەموو زمانـەکان ئـەنجام بـدات ولایەنـە لێکچوونەکان لە ئاستی مۆرفۆلۆژی وسینتاکسیدا دیار بکات (ابراهیم چگنی: ١٣٨٢ : ٤٦٣).

لێكدارو ئەنجام دەدرێ، ئەمە لە لایەك و لەلایەكیتر چونكە؛ ((دابەش بوونی هێز پێوەندی بە زانیاری نوێ هەیە و هەر كەرەسەیەكی رستە، زانیاری نوێ بدات بە گوێگێر یا خوێنەر ئەو كەرەسەیە دەركەوتوتر دەوەستێ و هێزی سەرەكی وەردەگرێ)). (محەمەد مەعرووف فەتتاح:١٩٨٩: ٤٨) لە وشە داڕێژراوەكاندا جێگای هێزی سەرەكی دەگۆڕێت و ئەمەش دەمێنێتەوە سەر سروشتی ئەو گیرەكانە پێیەوە دەلكێن. هەندێ كاری داڕێژراو كاتێك كە گیرەكە ناڕێزمانیانە دەخرێتە سەر واتایەكی نوێ دەداتە دەستەوە ئەمە لە لایەك، لایەكی تر هەندێ لەم گیرەكانە هێزی سەرەكی لە كار دا بۆ لای خۆ ڕادەكێشن بەم پێیە گیرەكەكە هێزی سەرەكی وەردەگرێت. (بە شێوەیەكی گشتی ئەو گیرەكانەی بە بچوكترین ڕستەی سادەوە دەلكێن گیرەكی هێز ڕاكێشن، بە تایبەتی پێشگرەكان. بۆ نموونە:

- تێ'/ كە/ وت.
- دا'/ مەز/ رێ.
- دا/ نە'/ مەز/ رێی.
- بنـ/ ڤە'.
- هشـ/ بە'). (عەبدولوەهاب خالید موسا:٢٠٠٧: ٥٥)

بەواتایەكی تر جێگای هێزی سەرەكی لە كار دا بابەتێكی جیایە چونكە؛ لە زمانی كوردیدا (ڕۆنانی كات و ئەسپێكت و روخسار لە لایەك و لە لایەكی تر پێشگریش تێكەڵ دەبیت و لەوانەیە پێشگرێكە، هێز وەرگریش بێت، كەواتە لە كاری داڕێژراو دا هەلكەوتی هێزی سەرەكی دەگورێ و بە پێی سروشتی گیرەكەكان و تەرتیبی ڕیزبوونیان لە كارەكە، شوێنی هێز تا ڕادەیەك جێگۆڕكێ دەبێت). (١٨٨ : ١٩٨٠ : M.M.Fattah) وەك:

- هـ'/ گرت hi'l/girt
- دا'/ گرت da'/girt
- را'د/ بم ra'd/bim

هەروەها (ئەگەر دوو مۆڕفیمی هێز وەرگر یان پتر لە دوای یەك بێن كێشە بە سوودی دوا مۆڕفیمی هێز وەرگر دەبڕێتەوە. وەك:

- تێ'/ گە/ هشـ/ تم.

- تێـ/ نه'/ گه/ هشـ/ تم.

ئەگەر هیچ گیرەکێکی هێز وەرگری لە گەڵدا نەبێت، دوا بڕگەی ڕەگی کارەکە هێز بۆ لای خۆ ڕادکێشێت). (M.M.Fattah : ١٩٨٠ : ١٨٤) وەك:

- ها'/ تن.

- د'/ هێن.

له ڕێژەی نەرێدا هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر مۆرفیمی نەرێ؛ چونکە ئەم پێشگرانە لە کوردیدا هێزی سەرەکی بۆ لای خۆیان ڕادەکێشن لە بەر ئەوەی هەڵوێستی قسەکەر بەرامبەر هەموو ڕستەکە دەدرکێنن. وەك:

نا'/خۆم، نه'/خۆی، ... هتد.

ئەو کارە داڕێژراوانە کە یەکێك لەم گیرەکانە بەشداری لە ڕۆنانیان دەکەن بە گشتی هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر بڕگەی یەکەم واتە دەکەوێتە سەر یەکێ لەمانە (پێ، تێ، لێ، ژێ) وەك:

- پێـ'/ دان
- ژێـ'/ بوو
- تێـ'/ کرن
- لێـ'/ برن

هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەم گیرەکانە لە بنجدا لە ڕۆنانێکی وەك خوارەوە پێکهاتوونە:

پێ ← بە + ئەو

تێ ← دە + ئەو

لێ ← لە + ئەو

ژێ ← ژ + ئەو

((لە هەموو بارێك دا ئەو بەرناوانە لە شوێنی بەرکارێکی دەنەکەوتوو بەکار هاتوون کە لەوانەیە کەس یا شت بێت، ئەمەش وای کردووە کە ئەم بەرناوانە هێزی سەرەکی وەربگرن بۆ ئەوەی مەبەست و هەڵوێستی قسەکەر نیشان بدات)). (یوسف شەریف سەعید: ١٩٩٨: ٦).

کاری داڕێژراو و نادیاری:-

نادیاری تەنیا لە کاری تێپەڕ ڕۆدەنرێت؛ چونکە کاری تێپەڕ دوو دەستەواژەی ناوی تێدایە ئەویش بکەر و بەرکارە، بە واتایەکی تر بەرکار وەردەگرێت. دیاردەی نادیاری، یان ڕستەی بکەر نەدیار لە هەر دوو دیالێکتی سەرەکی کوردیدا هەیە، بەلاّم چۆنیەتی داڕشتنی ئەم دیاردەیە لە هەر دوو دیالێکتە دا لە ڕووی ڕۆنانەوە جیاوازە، کەچی لە ڕووی مەبەستەوە یەك مەبەست دەگەیێنێت کە قسەکەر یا نووسەر بکەرەکە ناناسێت، یان حەز ناکەت بناسرێ، یان ئەوەندە گرنگ نیە.

لە دیالێکتی ژووروو دا نادیاری بە واتای (گۆرینی کارەکێ بکەر دیار بۆ بکەر نادیار ب هاریکاریا مۆرفیمەکا سەربەخۆ یا فەرهەنگی یا واتادار، ژ کارەکێ تێپەڕ دهێتە دروستکرن، چاوگێ (هاتن) دکەڤیتە بەراهیکا کارێ سەرەکیێ تێپەڕ و کارێ سەرەکی هەمی گاڤا بشیوێ چاوگ دەردکەڤیت). (سلێمان ئیسماعیل رەجەب:٢٠٠٦: ٩٨) کە ئەم چاوگە، نیشانەی بکەرنادیار دەژمێردرێت، کاری (هات) بە هۆی ئامرازی (ـە) بە چاوگەکە کە لە بنەرەتدا کاری سەرەکی رستەی بکەردیارە دێتە پەیوەندکردن، لە ڕێزمانی نوێ دا بەم (ـە) دەڵێن (اینترفیکس) واتە مۆرفیمی بەستنە. (ماموستا سادق بەهائەددین ڕای وایە کە بۆ داڕشتنی بکەرنادیار کارێکی یاریدەدەر وەك: (هاتن، دان، تێ، دێهێ، تێتە، دێ هێتە، ...هتد) لە پێش چاوگدا دەنرێت). (سادق بەهائەددین ئامێدی:١٩٨٧: ٣١٠-٣١٥) هەموو ئەم کارانە شێوەی گەردانکردنی کاری یاریدەدەری (هاتن) ن کە بە پێی کات و ڕێژە و کەس و ژمارەی بەرکار گەردانکراون.

لە داڕشتنی ڕێژەی بکەرنادیاری لە دیالێکتی ژووروو دا دەردەکەوێت کە ئەمە ((یەکێکە لە تایبەتی یە گرنگەکانی ڕێزمانی ئەم دیالێکتە و تا ڕادەیەکیش دیالێکتی

ژووروو دا له خواروو له ڕووی تایبەتی ڕێزمانیەوە جیا دەکاتەوە)) (حاتەم ولیا محەمەد:٢٠٠٠: ٢٤) واتە لە دیالێکتی ناوەڕاستدا کاری بکەرنادیار کارێکی داڕێژراوە چونکە پێکهاتەکانیان هەموویان مۆرفیمی بەندن. وەك:

- کوژرا Ø / دەکوژرێ Ø

بەلأم له دیالێکتی ژووروو دا[1] جیاوازە ئەگەر تەماشەی شێوەی داڕشتنی بکەر نادیار نادیار بکەین بۆمان دەردەکەوێت کە:

کارێکی گەردانکراو + ە + چاوگ + ێ

هــات + ە + کوشتن + ێ

دێ + هیـێت + ە + کوشتن + ێ

واتە کاری بکەر نادیار له کاری داڕێژراوی (هات) و چاوگێك پێکدێت که به هۆی ئامرازی (ـە) پێکەوە دیتە بەستن، دەستە واژەی کاری نادیار دروست دەکەن. واتە ئەم چاوگە، بە نیشانەی بکەرنادیار دادەنرێت، کاری (هات) بە هۆی ئامرازی (ـە) بە چاوگەکە کە لە بنەڕەتدا کاری ڕستەی سەرەکی بکەردیارە دێتە پەیوەندکردن و کارێکی لێکدراو دروستدەکەن. ((هەمو کارێکی بکەرنادیار لە دیالێکتی ژووروو دا کارێکی لێکدراوە و ناتوانین نادیاری بە مۆرفیمێکی پێك هێنی کاری داڕێژراو بژمێرین، خۆ ئەگەر نادیاری بە مۆرفیمێکی پێك هێنی کاری داڕێژراو لە دیالێکتی ژووروو دا بژمێرین ئەوا لە سێ مۆرفیم زۆرتر دەتوانین لە پێش ڕەگی کارێکی داڕێژراوەو بێن)) (حاتەم ولیا محەمەد :٢٠٠٠: ٧٤) بۆ نموونە:

نە + د + هات + ن + ە + ڕا + کر+ ن (ێ) ⟵ نەدهاتنە ڕاکرنێ.

کردەی نادیاری دوو ئەرکی هەیە ((ئەرکی یەکەم، کردن بە نادیاری و ئەرکی دووەم: دەربــڕینی تــوانــای؛ کــە ئەم دیــاردەیە بــە تایبەتی لــە ڕستــەر (نــەرێ) دا دەردەکەوێ)). (فەرەیدون عەبدول محەمەد:١٩٨٨: ١١٠) وەك:

- ئەڤ ئاڤە ناهێتە ڤەخارن.
- ئەڤ شولە ناهێتە ڤەشارتن.

---

(١) (ماموستا فەریدون عەبدول ئەم جۆرە بکەر نادیارە بە بکەرنادیاری درێژ لە قەلەم دەدات) (١٩٨٨: ١١٥)

هەر وەك پێشتر ئاماژەمان دا نادیاری لە کارێکی تێپەڕ ڕوودەنرێت، ئەگەر تەماشەی ئەم نموونانە بکەین:

- ڤەمرین ⟵ ڤەمراندن⟵ هاتە ڤەمراندن.

- تێ گەهشتن ⟵ تێگەهاندن ⟵ هاتە تێگەهاندن.

- ئاگر ڤەمری. ⋆ئاگر هاتە ڤەمرین. ئاگر هاتە ڤەمراندن.

- ئەز تێگەهشتم. ⋆ ئەز هاتمە تێگەهشتن. ئەز هاتمە تێگەهاندن.

دەبنین نە کارەکە و نە ڕستەکە ناکرێن بە نادیار تەنانەت ئەو کاتە دەبێتە نادیار کە پێشتر کارەکە بە هۆی مۆڕفیمی تێپەڕاندن ببێتە تێپەڕ ئینجا دەکرێ بە نادیاری. کە بەم جورە کارانە دەڵێن (کوزەتیف)[1].

((بەڵام هەندێ دەنگی سروشتی هەن، کە بە هۆی(-اندن) ەوە دەبن بە چاوگ و کاری تێپەڕ نین. ئەم جۆرانە، نە کارەکانیان و نە ڕستەکانیشیان ناکرێن بە نادیار. بۆ نموونە:

- گورگی لووراند. ⋆ گورگ هاتە لووراندن.

- گورگ دلوورینیت. ⋆ گورگ دهێتە لووراندن)).

(فەرەیدون عەبدول محەمەد: ١٩٨٨: ١١٥)

---

(١) مەبەست لە کوزەتیف دەربڕینی هۆکارییە بە هۆی (-اندن) ەوە یان مەبەستمان سەپاندنی کارە بە سەر کەسێکی تر دا). (فەرەیدون عەبدول محەمەد: ١٩٨٨: ٦٨)

بۆ زیادتر ڕوونکردن و دیارکردنی ڕۆنانی کاری بکەر نادیار لە دیالێکتی ژووروو دا تەماشەی خشتەی ژێرەوە دەکەین:-

دەم	ڕێژە	شێوە	بکەر نادیار
ڕابوردوو	ڕاگەیاندن	سادە	(هات/هاتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
		بەردەوام	(دهات/دهاتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
		تەواو	(هاتیە) ڕاکرن/ڕاکرنێ
		دویر	(هاتبوو)ڕاکرن/ڕاکرنێ
	مەرجی	سادە	(هاتبا)ڕاکرن/ڕاکرنێ
		تەواو	(هاتبت/هاتبتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
ئێستا	ڕاگەیاندن	سادە	(دهێت/دهێتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
		بەردەوام	ئەوێ(دهێت/دهێتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
داهاتوو	ڕاگەیاندن	داهاتی	دێ (هێت/هێتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
	مەرجی	مەرجی	(بهێت/بهێتە)ڕاکرن/ڕاکرنێ
	فەرمان	فەرمان	نی یە[1]

کارەکی تری نادیاری لە دیالێکتی ژووروو دا هەیە کە پێی دەڵێن بکەر نادیاری هۆیی. لەم جۆرە دا سوود لە دوو ڕستەی بکەردیار وەردەگرن؛ چونکە ڕستەی

(١) چونکە لە کاتی فەرماندان کەسێك فەرمانێك بە کەسی تر دەدەات کەواتە پێویستە بکەری ڕستەکە دیار و حازر بێت هەتا کو کاری فەرماندان ئەنجام بکرێ.

بکەرنادیاری هۆیی دوو بکەر وەردەگرێت یەك بزرە (نادیارە) و بکەری دووەم دەبێتە هۆ بۆ ئەنجامدانی کارەکە .

وەك: ئازادی گوتە هوستای.   هوستای خانی ئاڤا کر.

کاری ڕستەی یەکەم دەکرێ تێپەڕ یان تێنەپەڕ بێت؛ چونکە ئێمە تەنیا پێویستمان بە بکەرەك هەیە، بەلأم رستەی دووەم پێویستە کاری ڕستەکە تێپەڕ بیت؛ چونکە سود لە بەرکاری ڕستەکە وەردەگرین. وەك:

- ئازادی خانی دا ئاڤا کرن.

هەندێ ئەم جۆرە کارە بە بکەر نادیار دانانێن، بەلٚکو بە شێوەیەکی کوزەتیڤ لە قەلەم دەدەن کە بە هۆی زیادەکەوە پێشگر یا پاشگرەوە دروست دەبێت کە دەخرێتە پێش یا دوای کارەکەوە (حاتم ولیا محەمەد :٢٠٠٠: ٢٥) بەلأم بە رای ئێمە ئەمە جۆرێکە لە نادیاری چونکە بکەری سەرەکی رستەکە دیار نییە ئەوجا لە بەر هەر هۆیەك بێت.

لەم جۆرەی بکەر نادیار دا، کاری (دا) دەبێتە یاریدەدەر و لە گەلٚ کاری سەرەکی ڕستەی بکەردیار کە بووتەوە بە چاوگ، دێتە گەردانکردن. (بائیز عومەر ئەحمەد، وانەی ماستەر: ٢٠٠٦-٢٠٠٧).

بەم پێیە بۆمان ڕوون دەبێتەوە لە دیالێکتی ژووروو دا بۆ هەر دوو جۆری بکەرنادیاری سوود لە کارێکی یاریدەدەر وەردەگرێت، کە ئەمانەش لە شێوەی مۆڕفیمێکدا دەکەونە پێش ڕەگی کارەکەوە و کارە سەرەکیەکە کە بووتە چاوگ، هەموو خاسیەتە سەرەکیەکانی دەداتە کارە یاریدەدەرەکە.

مۆرفیمە کەسیەکان و کاری داڕێژراو:ـ

کار کە بنەمای سەرەکی ڕستەیە و (ڕستە بریتیە لە ڕەگی کار و پێویستیەکانی، یەکێ لە پێویستیە سەرەکیەکانی کاریش بکەر یان بەرکار یان هەردویانە بە پێی جۆری کارەکە. بکەر و بەرکاریش زۆر جار بە ڕاناو دەست نیشان ئەکرێن) (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول:١٩٩٥: ١٨٦) ئەمە لە لایەك و لایەکی تر هەر کارێك لە زمانی کوردی لە سێ مۆرفیم کەمتر پێك نایێت، کە بریتین لە ڕەگی کار و مۆرفیمی کات و ڕاناوی لکاو. هەبوونی ڕاناوی لکاو بۆ دەربڕینی کەس و ژمارەی بکەر یان بەرکار لە گەڵ کاردا بەکار دێت.

ئەگەرچی جێگیرکردنی بکەر و بەرکار بە ڕاناوی لکاو تایبەتیەکی خواروەە و لە ژوورو دا کەمترە؛ لێرەدا مەبەستمان لە مۆرفیمە کەسیەکان، ڕاناوی لکاوە ئەو ڕاناوانەی کە لە گەڵ کاردا چەمکی کەس و ژمارە (تاك، کۆ) نیشان دەدن بۆ نموونە لە دیالێکتی ژوورو دا کاتێك کە کاری ڕستە ڕابوردووی و تێپەڕ بیت، دەستەی ڕاناوی جودای (من، تە، ئە(وی/وێ) ... .) ە دەردەکەوێت و کارەکە ڕاناوێکی لکاوی سەر بە هەمان کەس و ژمارەی بەرکار وەردەگرێ. وەك:

- من ئاڤ ڤـەخـــوار Ø .

- من دەر و پەنجەر ڤەکرن .

ڕاناوه کەسیەکان له دیالێکتی ژوورووو دا له دوو دەستەی ڕاناوی جودا و یەك دەستەی ڕاناوی لکاو پێك دێن. که لەم خشتەیه پێشان دەدەین :-

ژماره	کـــه س	دەستەی ڕێکه وتن (١)		دەستەی خاوەنی (٢)
		ڕاناوی سەربەخۆ	ڕاناوی لکاو	ڕاناوی سەربەخۆ
تـــــاك	کەسی یەکەم (قسەکەر)	ئەز	م	من
	کەسی دووەم (قسەبۆکراو)	تو	ی	ته
	کەسی سێیەم (قسەلێکراو)	ئەو	Ø	(ئه) و (ی-یٚ)
کـــــۆ	کەسی یەکەم (قسەکەر)	ئەم	(یـ)[1]ن	مه
	کەسی دووەم (قسەبۆکراو)	هوون	ن	(هه) وه
	کەسی سێیەم (قسەلێکراو)	ئەو	ن	ئەو

(١) (له دەڤەری دهوك– سێمێل بۆ کەسی یەکەمی کۆ تەنیا ڕاناوی لکاوی (ن) به کار دێت).

هەر دوو دەستەی ڕاناوە کەسیەکان لە ڕستەدا دەوری بکەر و بەرکار دەبینن، بەلاّم (چۆنیەتی ڕێککەوتنیان لە گەڵ کاری رستە بەندە بە :

(١) جۆری کارەکە لە ڕووی کاریگەریەوە (تێپەڕ و تێنەپەڕ)

(٢) کاتی ڕوودانی کارەکە (ڕابوردوو، ئێستا، داهاتوو)

(ڤیان سلێمان حاجی: ٢٠٠١: ٦١).

ڕاناوی لکاو لە کوردیدا وەکو مۆرفیمێکی بەند مامەلەی لە گەڵدا دەکرێت چونکە قەوارەیەك سەربەخۆی واتایی نیە و تا بە وشەی زمانەکەوە نەلکێت واتایەکە لێك نادرێتەوە. بەگشتی ئێمەش گرنگی دەدەین بەو ڕاناوی کەسیەکان لە گەڵ کاری داڕێژراو بە کاردێن و بە ڕاناوی لکاو، یان ڕاناوی ڕێککەوتن ناسراون، ڕاناوی ڕێککەوتنێ ئەرکێ بکەری دگەل کارێ ڕابردوویێ تێنەپەڕدا دبینن. (بەدرخان سندی:١٩٨٣ :١٣٧) و کارەکە ڕاناوێکی لکاو سەر بە هەمان کەس و ژمارەی، بکەر وەردەگرێت و دەبێتە هۆی دروستی ڕێزمانی. وەك:

(١) تو من دبینـــی.

(٢) ئەز دێ تە ژ خەوێ ڕاکەم.

(٣) هوون دەرگەهی دائێخـن.

هەندێ جار ڕاناوی جودای (من) کورت دەکرێتەوە و دەبیتە (م راکر، م بر) وەك ئەوەیە کە ڕاناوەکە لە جیاتی ئەوەی کە بە کۆتایی ڕەگەکەوە بلکێت دێتە پێش ڕەگەکەوە.

ڕاناوەکانی دەستەی یەکەم (ڕێککەوتن) لە گەڵ کاری ڕانەبوردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ بە هەموو ڕێژەکانیانەوە دەوری بکەری دەبینن و لە ڕووی کەس و ژمارەوە لە گەڵدا ڕێکدەکەون. وەك:

ئەز ئاڤێ ڤەدخوم.

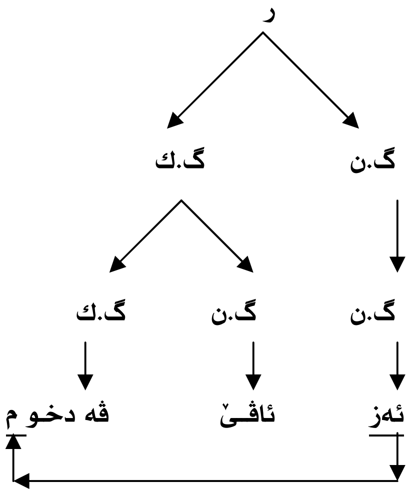

- تو كتێبا دێ راكەی.

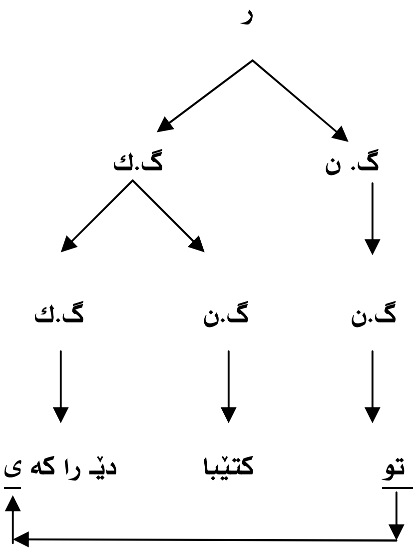

هەروەوەها ئەگەر (فرێزی بکەریەکە لە سەرەیەك (ڕاناوێك) زیادتر پێك هاتبێت، لەم بوارەدا ڕاناوەلکاوەکەی کار بریتی دەبێ لە ڕاناوی لکاوی ئاشناترین سەرە لە بواری کۆدا، واتە ئاشناترین سەرە دەبێتە وشەی بەدەستەلات و سیمای کەسی خۆی سەر کارەکەدا دەسەپێنێت. ڤیان حاجی سلێمان :٢٠٠١: ٦٢) وەك:

- ئەز و شرین تێ گەهەشتـیـن.

- تو و نەوزاد دگەل من ڕاوەستابوون.

کاتێك کە کاری داڕێژراوی ڕستە، ڕابوردووی تێپەڕ بێت ڕاناوی جودای کۆمەلەی دووەم دەوری بکەر دەبینێ و کارەکەش ڕاناوێکی لکاو سەر بە هەمان کەس و ژمارەی بەرکار وەردەگرێت. هەندێ لە زمانەوانان وایان لە قەلەم داوە کە لە گەڵ ئەم جورە کارە ڕاناوی لکاو دەرناکەوێ (لە دیالێکتی ژووروو دا فەرمان لە هەموو حاڵەتێکا ڕاناوی لکاو لەگەلا دەرئەکەوێ ..، بەلام لەبەر ئەوەی سەر بەو سیستەمە زمانانەیە کە بە (ئێرگەتیف/[1] Ergative) ناو ئەبرین دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی بەرکار دەور ئەگێرێ لە دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی ڕاناوی لکاو لە هەندێ حالەتدا). (وریا عومەر ئەمین: ١٩٨٣: ٤٢) کەواتە دۆخی ئێرگەتیڤی لە دیالێکتی ژووروو دا لە تێروانینی پولناسەکان تەنیا ئەو دۆخەیە، کە بکەری تێپەڕ لە یەك کات و دۆخدا جیاواز دەبێت بە دۆخی بکەری بەرکاری. (وریا عومەر ئەمین: ١٩٨٣: ٧١).

---

(١) زاراوەیەکە، لە زمانناسیدا، بە تایبەت لە زانستی پۆلین کردنی زماندا (language typology) بەکاردێت وشەی ئێرگەتیف لە ناوی (ergates) ی یۆنانیەوە هاتووە، کە واتای کارەکە یان ئەنجامدەری کار دێت، یا بە واتای گشتی، کەسێك یا شتێك کە کارێك یا بزاڤێك یا گۆڕانکاری لە شتێك ئەنجام بدات. لە ڕێزمانی کوردیدا بکەر یا کارا بۆ دەستنیشان کراوە.(مزگین عەبدورەحمان ئەحمەد ٢٠٠٦: ٥).

مۆرفیمە کەسیەکان و کاتەکانی کار:-

ئێمە هەولدەدەین لەم نموونانەی خوارەوە ئەو ڕاناوە کەسیانەی کە لە گەڵ کاری داڕێژراودا لە کاتەکانی جیاوازدا بە کار دێن بخەینە پێش چاو:-

- ڕابوردووی تێپەڕ (سادە):
- مـن تـو ڕاگرتـی، تـە ئـەز ڕاگـرتم، وی/ وێ ئـەو ڕاگـرت، وە ئـەم ڕاگـرتین ، مـە هوون ڕاگرتن، وە ئەو ڕاگرتن.
- ڕابوردووی تێپەڕ (بەردەوام):
- من تو ڕادگرتی، تە ئەز ڕادگرتم، وی/ وێ ئەو ڕادگـرت، وە ئـەم ڕادگـرتین، مـە هوون ڕادگرتن، وە ئەو ڕادگرتن.
- ڕابوردووی تێپەڕ (تەواو):
- من تو ڕاگرتییە، تە ئەز ڕاگرتیمە، وی/ وێ ئەو ڕاگرتیە، وە ئەم ڕاگرتینە، مە هوون ڕاگرتینە، وە ئەو ڕاگرتینە.
- ڕابوردووی تێپەڕ (دوور):
- من تو ڕاگرتبووی، تە ئەز ڕاگرتبووم، وی/ وێ ئەو ڕاگرتبوو، وە ئەم ڕاگرتبووین، مە هوون ڕاگرتبوون، وە ئەو ڕاگرتبوون.
- ڕابوردووی تێپەڕ مەرجی (سادە):
- من تو ڕاگرتبای، تە ئەز ڕاگرتبام، وی/ وێ ئەو ڕاگرتبا، وە ئەم ڕاگرتباین، مـە هوون ڕاگرتبان، وە ئەو ڕاگرتبان.
- ڕابوردووی تێپەڕ مەرجی (تەواو):

- من تو ڕاگرتبیت، ته ئەز ڕاگرتبم، وی/ وێ ئەو ڕاگرتبت، وە ئەم ڕاگرتبین، مە هوون ڕاگرتبن، وە ئەو ڕاگرتبن.

لەم نموونانە و چەندین نموونەی تر بۆمان دەردەکەوێت، کە هەموو کارەك داڕێژراوە تێپەڕەکان لە کاتی ڕابوردوو و ڕێژەی مەرجی بە هەموو ڕێژەکانی، دەستەی ڕاناوی جودای (من، تە، وی/وێ، ... .) ی لە گەڵدا بەکاردێت و کارەکە ڕاناوێکی لکاو، بە پێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە وەردەگرێت. ڕاناوە لکاوەش بە کوتایی کارەکە دەلکێت، ئەگەر بەرکارەکە لاچوو ڕاناوی لکاویش لا ئەچێ، وەك :

- تە ئەز دیتم. ← تە دیت.
- وان هوون دیتن. ← وان دیت.
- من تو دیتی. ← من دیت.

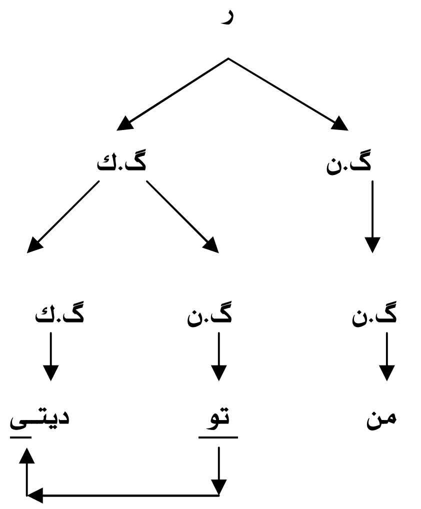

لـە دیـالێکتی خـواروو دا ڕاناوەلکاوەکـان بـە پـێش ڕەگـی کارەکـە و نێـوان پێشـگرە ناڕێزمانیەکە و ڕەگی کار دەلکێن. وەك:

- هەلکرد، هەلتکرد، هەلیکرد.

- هەلانکرد، هەلتانکرد، هەلیانکرد.

لە دیالێکتی ژووروو دا لە کاتی تافی ئێستا و داهاتوو دا کارەکە ڕاناوێکی لکاوی بە پێی کەس و ژمارەی بکەر وەردەگرێت و ڕاناوەکان هەر بە دوای ڕەگی کارەکە دەلکێن. وەك: لەم نمونانەوە بە دی دەکرێت:

- تێــــپەڕ

- ئێســــتا:

- ڕادکەم، ڕادکەی، ڕادکەت، ڕادکەین، رادکەن، رادکەن.

- ئێستا/ بەردەوام:

-(ێ- ا-) ڕادکەم، ڕادکەی، ڕادکەت، ڕادکەین، رادکەن، رادکەن.

- داهاتوو:

- دێ ڕاکەم، دێ ڕاکەی، دێ ڕاکەت، دێ ڕاکەین، دێ ڕاکەن، دێ ڕاکەن.

- داهاتوو (مەرجی):

- ڕابکەم، ڕابکەی، ڕابکەت، ڕابکەین، ڕابکەن، ڕابکەن.

- فەرمان:

ڕابکە (ڕاکە)/ ڕابکەن (ڕاکەن)

ئەم نموونانە پیشان دەدەن کە کاری دارێژراوی تێپەڕ لە تافی ئێستا و داهاتوو دا کۆمەڵە ڕاناوی لکاوی (م، ی، ت، ین، ن، ن.) وەردەگرین. کە بە دوای کارەکە دا دێت و لە گەڵ بکەری ڕستەکە دا لە ڕووی ژمارە و کەسەوە ڕێکدەکەون. هەروەها لە کاتی گەردانکردنی کاری دارێژراوی تێنەپەڕ تافی ڕابوردوو دا، ئێستا و داهاتوو بە هەموو ڕێژەکانی ئەم کۆمەڵەیە ڕاناوی لکاو بە دوای ڕەگی کارەکە دەلکێت.وەك لەم نموونانەی خوارەوە دەبینرێن:-

- تێنــــەپەڕ:

- ڕابوردوو:

- ئەز ڕاهاتم، تو ڕاهاتی، ئەو ڕاهات، ئەم ڕاهاتین، هوین ڕاهاتن، ئەو ڕاهاتن.

- ڕابوردوو (بەردەوام):
- ئەز ڕادهاتم، تو ڕادهاتی، ئەو ڕادهات، ئەم ڕادهاتین، هوین ڕادهاتن، ئەو ڕادهاتن.
- ڕابوردوو (تەواو):
- ئەز ڕاهاتیمە، تو ڕاهاتییە، ئەو ڕاهاتە، ئەم ڕاهاتینە، هوین ڕاهاتنە، ئەو ڕاهاتنە.
- ڕابوردوو (دوور):
- ئەز ڕاهاتبوم، تو ڕاهاتبوی، ئەو ڕاهاتبو، ئەم ڕاهاتبوین، هوین ڕاهاتبون، ئەو ڕاهاتبون.
- ڕابوردوو مەرجی:
- ئەز ڕاهاتبام، تو ڕاهاتبای، ئەو ڕاهاتبا، ئەم ڕاهاتباین، هوین ڕاهاتبان، ئەو ڕاهاتبان.
- ڕابوردوو مەرجی (تەواو):
- ئەز ڕاهاتبم، تو ڕاهاتبی، ئەو ڕاهاتبیت، ئەم ڕاهاتبین، هوین ڕاهاتبن، ئەو ڕاهاتبن.
- ئێستا:
- ئەز ڕادهێم، تو رادهێی، ئەو رادهێت، ئەم رادهێین، هوین رادهێن، ئەو رادهێن.

- ئێستا (بەردەوام):
- (دێ / ا) ڕادهێم، رادهێی، رادهێت، رادهێین، رادهێن، رادهێن.
- داهاتوو:
- دێ ڕاهێم، دێ ڕاهیی، دێ راهێت، دێ راهێین، دێ ڕاهێن، دێ راهێن.
- داهاتوو (مەرجی):
- ڕابهێم، ڕابهێی، ڕابهێت، ڕابهێین، ڕابهێن، ڕابهێن.
- فەرمان:
ڕاببە (ڕابە)، ڕاببن (ڕابن).

ناکردن و کاری داڕێژراو:-

کار تواناى ئەوەى هەیە کە مۆڕفیمى ناکردن وەربگریت کە ((ئەرکى سەرەکى جىَ بە جىَ نەکردن و بەرپەچدانەوەى ڕستەیە)). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩١: ٥) بۆ ئەم مەبەستە هەندىَ مۆڕفیمى تایبەت هەیە کە ئەم ئەرکە بە ئەستوى خۆیانیان گرتووە ((لە کوردیدا چەند نیشانەیەك هەیە بۆ گۆڕینى کارێکى ئەرىَ بۆ نەرىَ کە هەر یەك لەم نیشانانە لە گەڵ زیاتر لە تاف[1] و دوخەکانى کار دا بە کار دێن)). (عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول: ١٩٩١: ٢٢)، لە دیالێکتى ژووروو دا (سىَ تێنس هەن (ڕابوردوو، ئێستا، داهاتوو) کە بە هۆى ئەسپێکت و ڕێژەوە (٢٤) شێوەى لىَ پەیدا دەبىَ (١٢)، یان لە دۆخى ئەرىَ دان و (١٢)، یان لە دۆخى نەرىَ دان) (باییز عومەر ئەحمەد: ٢٠٠٢: ٩٩).

بە گشتى دوو مۆڕفیمى سەرەکى (نە و نا) و لە هەندىَ نموونانددا (ن و نى) دەچنە سەر هەموو کارەکانى (داڕێژراو و لێکدراو) ئەوجا تێپەڕ بن یان تێنەپەڕ، بکەردیار بن، یان بکەر نادیار. (مۆڕفیمى (ن/م) ئەرکى ناکردن ئەبینىَ و دەنگەکانى تر بە زۆرى ماوە و بوارى ناکردنەکە دەستنیشان ئەکەن. بۆ نموونە (ە) مۆڕفیمى کاتى ئێستایە و(ا) مۆڕفیمى کاتى ڕابوردوە، ئەمەش بوەتە هۆى ئەوەى هەر یەکەیان لە کاتى تایبەتیدا بەکار بێن). (عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول ١٩٩٥: ١٧٩).

کاتێك کە پێشگرە ناڕێزمانیەکان دەخرێنە سەر ڕەگى کارەکە و کارێکى تازە لە ڕووى ژمارەى پێکهێنەرەکانى دروست دەبێت، ئینجا لە دۆخى ناکردن مۆڕفیمى ناکردن

---

(١) تاف (تێنس): مەبەست لە تافى کار دەمەکانى کارە (رابردوو، ئێستا، داهاتوو).

دەچێتە نێوان پێشگرە ناڕێزمانیەکە و ڕەگی کارەکە وەك: ڕانەکر، ڤەنەدخوار، رانەهاتبوو، ...هتد.

بەم پێیە لە (ژێدەر و لێکەرێن هەڤبەند، نە وەکی هەڤ تێنە نەیی کرن، ئانکو خوردەبێژا نەییێ دکەڤە سەر ژێدەران وەکی (نەکاری، ناخوم) لێ د نەیی کرنا لێکەراندا خوردەبێژا نەییێ دکەڤە ناڤبەرا خوردەبێژ و بنیاتێن لێکەرێن خەرو (سادە) وەکی: لێ نەخست، لێ ناخە، هەموو لێکەرێن د هەڤبەند و خوردەزاد ژی لسەر ئەڤێ ڕێپیڤانێ هێنە نەیی کرن). (دەحام عەبدولفەتاح: ١٩٩٣ : ١٤٨) کەواتە، بۆ ناکردنی کاری داڕێژراو (نە - نا) بە پێی تاقی کارەکە دەچێتە سەر ڕەگی کارەکە و کاتێك کە پێشگری ناڕێزمانی لە ڕۆنانی کارەکە بێت مۆڕفیمەکە دەچێتە نێوان گیرەکە ناڕێزمانیەکە و ڕەگی کارەکە.وەك:

- پێشگر+مۆڕفیمی ناکردن+ پێشگر ڕێزمانی+ ڕەگی کار+ مۆرفیمی کات+مۆڕفیمی کەس.
- ڕا + نە + د + ك + ر + ن.
- ڤە + نا + Ø + خو + Ø + م.

بەڵام لە دیالێکتی ژووروو دا؛ چونکە مۆڕفیمی داهاتووش بە پێش گیرەکە ناڕێزمانیەکە دەکەوێ، مۆڕفیمی ناکردنیش دەکەوێتە پێش گیرەکە ناڕێزمانیەکە. (باییز عومەر ئەحمەد:٢٠٠٢ :١٠٠) بۆ نموونە:

- مۆڕفیمی داهاتوو + پێشگری دارشتن + ڕەگی کار+مۆڕفیمی کات +مۆڕفیمی کەس.
- دێـ + ڤـە + خـو + Ø + م.
- دێـ + ڕا + ك + Ø + ین.

لە کاتی ناکردن:

- مۆرفیمی ناکردن+پێشگری نارێزمانی+ڕەگی کار+مۆرفیمی کات+مۆڕفیمی کەس.
- نا + ڤـە + خو + Ø + م.
- نا + ڕا + ك + Ø + ین.

ئەمەش بوتە هۆی ئەوە لە دیالێکتی ژووروو دا لە کاتی قسەکردن، بۆ ناکردنی تافەکانی تری کاری داڕێژراوی مۆڕفیمی ناکردن هەر پێش پێشگرە ناڕێزمانیەکە بێتە دەربرین کە ئەمەش حالێتێکی ڕاهاتنە و لە ڕووی ڕێزمانیەوە دروست نیە.

- رانەدکرن ⟵ *نەرادکرن.
- ڤەناخوم ⟵ *ناڤەخوم.

بەشی دووەم

کاری دارێژراو لە زمانی فارسیدا

بەندی یەکەم

کارەکانی پێشتر:-

لەم بەشەدا هەوڵدەدەین کە بیروڕایی ڕێزماننووسەکان سەبارەت پولینکردنی کار لە زمانی فارسی و بە تایبەتی کاری داڕێژراو دەستنیشان بکەین، پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە مەبەست لە زمانی فارسی لەم لێکۆڵینەوە دا زمانی فارسی نوێیە کە بۆ زمانی خوێندن و نووسین لە بواری ئەدەبی و فەرمی لە نێوان چینی خوێندەواری ئێرانی بەکاردێت.

زۆربەی ڕێزماننووسە فارسەکان لە سەر پۆلینکردنی کار بە گشتی وکاری دارێژراو بە تایبەتی لە ڕووی ڕۆنانەوە ڕێکنەکەتون ، هەندێکیان کاری داڕێژراویش بە کارێکی لێکدراو لە قەلەم دەدەن و هەندێکی تر کاری داڕێژراو لە کاری سادە و لێکدراو جیادەکەنەوە، هەروەها پێوانەیان بۆ پێناسەکردنی کارەکان جیاوازە و هەریەك بە شێوەیەك پێوانەیان داناوە و کارەکان پێناسە دەکەن، هەروەها تێروانینیان سەبارەت ئەو گیرەکانە کە پێش کارەکە دێن جیاوازە، هەندێکیان (ناو، ئاولناو، ئاولکار و پێشگرەکان) بە کەرتی یەکەمی کاری لێکدراو دادەنێن و هەندێکیان پێشگرەکان جیا دەکەنەوە و بەم شێوەیە سنووری کاری داڕێژراو لە کاری لێکدراو جیادەکەنەوە.

هەروەها بەشی هەرە زۆری ڕێزمان نووسەکان چاوگ دەکەنە بناغە و بنچ بۆ لێکولینەوەکانیان و کاری داڕێژراویش لە چوارچێوەی چاوگ دەستنیشان دەکەن.

..... مەهدی مۆعینیان لە ژێر ناونیشانی چاوگی لێکدراوا دا دەنوسێت: (چاوگی لێکدراو ئەو چاوگەیە کە زیاتر لە یەك بەش پێکهاتووە و کاتێك کە دەستنیشانی سنووری چاوگی لێکدراو دەکات دەنووسێت: (ئەگەر بەشی یەکەمی چاوگە کە پێشگرێك بێت ئەو چاوگە لێکدراوە وەك: فروبردن، فراکردن، سرکردن، برافشاندن، بازآمدن، اندررفتن...)[1]. (مهدی معینیان:١٣٦٩ : ١٥٠_١٥١)

..... عەلی ئەکبەری دهخۆدا لە فەرهەنگەکەی کارەکان بە سەر دوو جۆر دابەش دەکات (سادە و مرکب) و دەنووسێت: (ئەو کارەی کە لە دوو وشە یان زیاتر پێك دێت، کارێکی لێکدراوە. وەك: آمادەشد، بدست گرفت، اقدام کرد، فرارکرد، ئەو چاوگانە و ئەوانی کە وەك ئەمانە بە لێکدراو داناوە. وەك: فرارسیدن، فرودآمدن، فروبردن، بازداشتن، برگرفتن، ... هتد)[2]. (بروانە هەموو ئەم کارانە لە فەرهەنگی عەلی ئەکبەری دهخودا هەن، ١٣٧٢).

کەواتە ئەم پێناسەیە هەموو ئەوکارانەی کە لە دوو بەش یان زیاتر پێکهاتوون دەگرێتەوە، بە بێ ئەوەی کە گرنگی بە تایبەتی ڕێزمانی بەشی یەکەم بدرێ.

..... عەلیێ سولتانی لە پەڕتووکی (نگارش و دستور زبان فارسی) کاتێك کە دەستنیشانی پێکهاتەکانی کارەکە دەکات سێ کۆمەلە بەرچاو دەکات؛ و دەڵێت (ئەگەر ئەو بەشە کە لە گەڵ کارەکە بەکاردێت واتای سەربەخۆی نەبوو و لە گەڵ کارەکەدا واتا و چەمکێکی نوێ دابەدەستەوە، ئەمە پێشگری کاری پێ دەوترێ و کاری لێکدراو ڕۆدەنرێت کە ئەم پێشگرانەش بریتین لە: (بر، ور، فراز، فرا، فرود، ور، ور، اندر، تا) وەك: برآمد، بازگشت، واکرد، فرازگرفت، ...هتد). (علی سلطانی: ١٣٧٢: ١٥٩) نووسەر بە تێکلاوی باسی کاری داڕێژراو و لێکدراوی کردووە و زۆربەی

(١) (اگر قسمت اول مصدر پيشوند بود آن مصدر مركب است).
(٢) (فعل مرکب فعلی است کە از دو کلمە یا بیشتر تشکیل شدە. مانند: ێ مادەشد، بدست گرفت، فرارسیدن، فرودێ مدن، فروبردن، اقدام کرد، فرارکرد، ...).

نموونەکان داڕێژاون و لە ڕوانگەی واتایی بۆ بابەتەکە چووە هەروەها تەنیا باسی پێشگرەکان دەکات و باسی پاشگرەکان ناکاتەوە.

..... حەسەن ئەنوەری وحەسەن ئەحمەدی گیوی لە پەڕتووکی (دستور زبان فارسی/ ویرایش دوم) سەبارەت بەکاری داڕێژراو دەنووسن: (کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە لە پیشگرێك و کارێکی سادە دروستبووە و گرنگترین ئەو پێشگرانەی کە دەچنە سەر کار و چاوگی داڕێژراو بریتین لە: (بر، در، فرو، فرا، باز، وا، ور)[1]. (حسن انوری و حسن احمدی گیوی: ١٣٧٤: ٢٢) نووسەران لە لایەن فۆرمەوە باسی کاری داڕێژراو دەکەن و لە کاری لێکدراو جیا دکەنەوە و تەنیا باسی پێشگرەکان دەکەن.

..... پەرویز ناتل خانلەری لە پەڕتووکی (تاریخ زبان فارسی/ جلد دووم) لە ژێر ناوی کاری داڕێژراو دا (فعل پیشوندی) دەنووسێت: (لە فارسی نوێ (دەری) زۆربەی ئەو کارە سادانە لە پێشگرێك و ڕەگی کارێك دروست دەبن و ڕۆنانێکی تازە دەدەن بە کارەکان، و بەکارهێنانی ئەم ڕۆنانە ڕەنگە لە بەر ئەوە بێت کە لە سەرەتای چەرخی ناوەڕاست قسەکەرانی زمانەکە ڕۆنانەکی تری بەکار دەهێنا، پاش بۆ ئەم پێکهاتە و بەڕناو (پریپوزیشن). (پرویز ناتل خانلری:١٣٧٧: ١٢٠) نووسەر باسی کاری داڕێژراو لە ڕووی مێژووی دەکات و تەنیا باسی پێشگرەکان کردووە.

..... تەلعەتێ بەساری لە پەڕتووکی (دستور زبان فارسی) لە ژێر ناونیشانی کاری لێکدراو دەنووسێت: (ئەو کارانە کە لە دوو بەش یان زیاتر ڕۆدەنرێن، کارەکان یان لە گەڵ پێشگرێك یان ناوێك یا ئاوڵکارێك ڕۆدەنرێن)[2].

ئەو پێشگرانە بریتین لە: (بر، در، اندر، فرا، فراز، وا، سر، پیش). وەك: برآمد، درآمد، اندرآمد، فراگرفت، فروگرفت، ...هتد). (طلعت بصاری ١٣٧٩: ١٨٩) نووسەر

---

(١) (فعلهای پیشوندی فعلهای اند کە از یك پیشوند و یك فعل سادە ساختە شدەاند. مهمترین پیشوندها عبارتند از: بر، در، فرو، فرا، باز، وا، ور).

(٢) (فعلهای مرکب فعلهایی هستند کە از دو جزو یا بیشتر ترکیب شدە باشند، فعلهایا با پیشوند یا با اسم و صفت و قید ترکیب می شوند).

پێوانەی (بەش) بەکار هێنایە و کاری لێکدراو لە داڕێژراو جیا نەکردووە و زۆربەی نموونەکان کاری داڕێژراون.

..... ڕێزا زۆمۆرۆدیان سەبارەت بەکاری داڕێژراو دەنووسێت: (ئەو کارەیە کە لە کارێکی سادە و پێشگرێك پێکهاتووە و کارەکە واتاییەکی نوێ، جیاواز لە واتای جودای پێشگرەکە و کارەکە دەدات. لە بەر ئەوە ئەم پێشگرانە گەردان ناکری پێی دەڵێن: (عنصر غیر فعلی)[1] (رضا زمردیان:١٣٧٩: ١١١) نووسەر باسی هیچ پێوانەییەکی سینتاکسی ناکات و لە لایەن واتاوە بۆ بابەتەکە چووە و تەنیا باسی پێشگرەکان کردووە.

..... ئیران کەلباسی سەبارەت بە پۆلینکردنی کارەکان دەنووسێت: (کار، وەك وشەکانی تر لە ڕووی ڕۆنانەوە دابەشی سێ جۆر دەکات: (سادە، مشتق، مرکب) لە پێناسەکردنی کاری داڕێژاراو دا دەنوسێت: (کاری داڕێژراو بێجگە لە کارێکی سادە لە گەڵ ئامرازێك تێکەڵ دەبێت، ئەم ئامرازانە بە زۆری دەوری ئاوڵکاریان هەیە بەڵام بە تەواوی ئاوەڵکار نین و لەبەر ئەمە پێی دەڵێن پێشگری کاری (پیشوند فعلی)[2] (ایران کلباسی: ١٣٨٠: ٧٢) نووسەر کاری داڕێژراو لە کاری لێکدراو جودا دەکات بەڵام لە لایەکی تر باسی کاری سادە دەکات واتە لە ڕووی فۆرمەوە باسی کار دەکات و پێشگرەکان بە ئامراز و ئاوەلکار ناو دەبات هەروەها باسی پاشگرەکان نەکردوو.

..... زمانەوانان تەقی وەحیدیانێ کامیار و غۆلامرێزا عۆمرانی لە ڕووی ڕۆنانەوە کار دابەشی سێ جور دەکەن (سادە، پیشوندی، مرکب) لە پێناسەکردنی کاری داڕێژراو دا دەنووسن: (ئەگەر بە سەرەتای کارێکی سادە پێشگرەکی ناڕێزمانی (بر، در، باز، فرا، فرو، پس، وا، ور) زیاد بکرێت کاری داڕێژراو دروست دەبێت، ڕەنگە واتای کارەکان

---

(١) (فعلهای پیشوندی: که از یك فعل ساده و یك پیشوند ساخته شداند و افعال جدیدی بوجود می آورند که معنی آنها با معنی مجموع پیشوند و فعل تفاوت دارد).

(٢) (فعل مشتق علاوه بر عنصر فعلی با یکی از (ادات) ترکیب می شود. ادات در این گونه افعال نقش قیدی دارند ولی دقیقا قید محسوب نمی شوند).

بگۆڕن یان نەگۆڕن و ئەم یاسایە پێوانەیی نیە)[1]. (تقی وحیدیان کامیار و غلامرضا عمرانی: ١٣٨١، ٥٨-٥٩) نووسەران پێوانەیەکی سینتاکسییان بۆ کاری داڕێژراو دانەناوە و لە ڕووی واتاوە بۆ بابەتەکە چوونە و تەنیا باسی پێشگرەکان دەکەن.

..... غۆلامرێزا ئەرژەنگ لە پەڕتووکی (دستور زبان فارسی امروز) کارەکان بە چوار جۆر دابەش دەکات و سەبارەت کاری داڕێژراویش دەنووسێت: (کاری داڕێژراو لە پێشگرێك و کارێکی سادە دروست دەبێت وکارەکە واتایێکی نوێ دەدات. وەك:

- رفتن: وارفتن، درفتن، فرارفتن.

- آمدن: بر آمدن، در آمدن، فرا آمدن). (غلامرضا ارژنگ:١٣٨١، ١٥٣) هەر چەندە نووسەر کاری داڕێژراو و لێکدراوی لێك جیا کردۆتەوە، بەلاّم پێناسەیەکی ساکاری بۆ کاری داڕێژراو داڕشتووە و لە ڕووی واتاوە بۆ بابەتەکە چووە، تەنیا ئاماژە بە پێشگرەکان دەکات.

..... لە پەڕتووکی (دستور زبان فارسی) خەلیل خەتیب ڕەهبەر کار، دابەشی چوار گرۆپ دەکات: (سادە، داڕێژراو، لێکدراو و دەستەواژەی کاری) کە بۆ پێناسەکردنی کاری داڕێژراو دەنووسێت: (کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە بە زیادکردنی یەکێك لەم پێشگرانە (اندر، بە، بر، باز، وا، فرو، فرا، فرود، فراز) بە سەرەتای کارێکی سادە دروست دەبێت، کە زۆربەی جار واتاییێکی نوێ دەداتە کارەکە. وەك: ببود، برآورد، فراکرد، فروکرد، واپخت، ورشکست)[2] (خلیل خطیب رهبر:١٣٨١، ٢٣٨) نووسەر لە لایەن فۆرم و واتاوە باسی کاری داڕێژراوی کردووە، و تەنیا باسی پێشگرەکان دەکات، هەروەها ناوبراو توانیویەتی کاری داڕێژراو و کاری لێکدراو لەیەك جیا بکاتەوە و تێکەڵیان نەکات.

---

(١) (اگر به اول بعضی از فعلهای ساده یك (وند) افزوده شود، تبدیل به فعل پیشوندی می گردند. و معنی آن تغییر می کند یا نه، این قاعده قیاسی نیست).

(٢) (هرگاه بر سر فعلی ساده پیشوندهای (اندر، به، بر، باز، وا، فرو، فرا، فرود، فراز) اضافه شود فعل پیشوندی دروست میشود که بیشتر اوقات معنای جدیدی به کار میدهد).

..... له پەرتووكی (دستور روشمند دستور زبان فارسی) مەنوچهر عەدنانی كارەكان لە رووی رۆنانەوە دابەشی سێ جۆر دەكات: (سادە، پیشوندی، مركب) كاری دارێژراو بەم شێوەیە پێناسەدەكات: (ئەو كارەیە كە بە سەرەتای كارەكە پێشگرێكی نارێزمانی زیادەكرێت. وەك: برآمدن، ورآمدن، وارفتن، برداشتن، برگشتن، ...هتد)[1]. (منوچهر عدنانی:١٣٨٢: ١٥٦) نووسەر پێناسەیێكی گشتی و ساكار بۆ كاری دارێژراو دادەنێت، تەنیا باسی پێشگر دەكات، كەچی هەندێ جار لە رۆنانی كاری دارێژراو پێشگر و پاشگر رۆل دەگێرن.

..... محەمەد رێزایێ باتنی لە پەرتووكی (توصیف ساختمان زبان فارسی) كاتێك باس لە فرێزی كاری دەكات، رەگی كار بە رەگەزێكی كراوە دادەنرێ و رەگەزەكانی تر بە دوخی رێزمانی پێوەند دەدات، كە سنووردارن ئەم رەگەزانە بریتینە لە: (مۆرفیمی ناكردن، كاری یاریدەدەر، گیرەكی نارێزمانی، مۆرفیمی نادیاری، رەگەزی دروستكردنی حالەت) كە ئەگەر كارێك لە گەڵ پێشگرێكی نارێزمانی كە پێ دەڵێن (عنصر غیر فعلی) بەكار هات كارێكی دارێژراو دروست دەكات. وەك: بازآمدن، برآشفتن، بازداشتن، واگذاشتن، ...هتد). (محمد رضا باطنی ١٣٨٢: ١١١-١١٤) لێكولەر بە گشتی لە لایەنەكان كار دەدوێت و لە روانگەی مۆرفیمەوە ئەمە دارشتووە و زۆر ورد بۆ بابەتەكە چووە. بەلاَم بۆ پێناسەی كاری دارێژراو زۆر ورد نەبووە و تەنیا باسی پێشگرەكان كردووە.

..... شەهرزادی ماهۆتیان لە پەرتووكی (دستور زبان فارسی از دیدگاه ردەشناسی) سەبارەت بە كاری دارێژراو دەنووسێت: (بە زیادكردنی پێشگرێكی نارێزمانی بە سەر كارێكی سادە دەكرێ جۆرێكی تر لە كار دروستبكەین. ئەم پێشگرانەش واتایێكی جێگیری نیە و لە گەڵ كارەكان واتاییكی جیاواز) دەدەن. وەك: برگشتن، برداشتن، دریافتن، واماندن، بازگشتن، فرارسیدن، ...هتد)[2]. (شهرزاد ماهوتیان:٢٦١:١٣٨٣

---

(١) (فعل پیشوند ئێ است كە بە اول آن (وند) افزودە میشود، مانند : بر+ آمدن =برآمدن (طلوع كردن).

(٢) (با زیاد كردن پیشوند بر سر افعال سادە می توان جورتازەای از كار دروست كرد كە این پیشوندها معنای ثابتی ندارند و همراە افعال معنای متفاوتی می دهند).

نووسەر هیچ پێوانەیێکی سینتاکسی بەکار نەهێناوە و لـە ڕوانگەی واتـاوە بـۆ بابەتەکـە چووە و تەنیا باسی هەندێ پێشگر دەکات و بە لای پاشگرەکان نەچووە).

..... مەهدی مشکوتەددینی لە پەڕتووکی (دستور زبان فارسی بر پایەی نـظریە گشتاری) بەم شێوەیە باسی کاری داڕێژراو دەکاتەوە: (کاری داڕێژراو لە ڕۆنانی پێشگرێکی نارێزمانی و تەوەری کارێك دروست دەبێت وەك: (برمی گردد، دررفت، پس می گیرند، وارفت). ئەم پێشگرانە لە ڕووی سینتاکسیەوە فراوان ناکرێت بە واتایێکی تر گەردان ناکرێت)[1]. (مهدی مشکوه الدینی:١٣٨٣: ١٣٣)

..... لە پەڕتووکی (ساختارشناسی و شکلهای تصریفی فعلهای فارسی) مۆحسێنێ حافزییان سەبارەت بە کاری داڕێژراو دەڵێت: (کاری داڕێژراو بە زیادکردنی پێشگرەکانی نارێزمانی لە سەرەتای ڕەگی کارێکی سادە دروست دەبێت و هیچ گۆڕانکاری لە فۆرمی ڕەگی کارەکە ناکات و ڕەگی کارەکە وەك تەوەرەك لە جێگای خۆ دەمێنێتەوە. بۆ نموونە :

- بازخریدن ← بازخرید ← بازخر
- برچیدن ← برچید ← برچین
- واداشتن ← واداشت ← وادار) [2] (محسن حافضیان: ١٣٨٣: ٢٨) نووسەر بە وردی بۆ بابەتەکە چووە، بەڵام پێوانەیەکی سینتاکسییان بۆ کاری داڕێژراو دانەناوە و تەنیا باسی پێشگرەکان دەکات.

..... حەسەن ئەحمەدی گیوی لە پەڕتووکی (دستور تاریخی فعل/ جلد اول) لە ژێر ناونیشانی جۆرەکانی کار لە ڕووی ڕۆنانەوە دەنووسێت: (هەندێ لە ڕێزمانەنوسەکان لە ڕووی ڕۆنانەوە کارەکان دابەش دوو گرۆپی گشتی دەکەن (سادە و لێکدراو) گرۆپی

---

(١) (فعل پیشوندی به صورت یك پیشوند غیر فعلی و یك پایه فعلی ظاهر می گردد، از لحاظ نحوی پیشوند غیر فعلی در فعل پیشوند گسترش نمی پذیرد).

(٢) (با اضافه کردن پیشوندها برسر فعل سادە نـە شکل مصدر فعل پایـە و نـە شـکل هـای تصریفی آن هیچ تغییری نمی کند، بـه همین علت فعل مشتق در همان گروه فعل پایـه جای می گیرد).

دووەم واتە لێکدراو لە بەر ئەوە جۆر و پێکاتەکانی جیاوازە دەکرێ پێی بلێین (کاری پیکهاتوویی/ فعل ترکیبی) و دابەشی شەش جوریان دەکات، کە لە گەڵ کاری سادە دەبێت، هەفت جۆرکار[1] و بۆ پێناسەکردنی کاری داڕێژراویش دەڵێت: ئەو کارەیە کە لە پێشگرێك و کارێکی سادە دروستدەبێت. وەك: برداشتن، فرارفتن، دررفتن، اندرآمدن، ... هتد). (حسن احمدی گیوی :١٣٨٤: ٨٣٩) نووسەر لە ژێر ناونیشانی کاری لێکدراو باسی کاری داڕێژراو دەکات و چارچێوەیەکی ورد بۆ کاری داڕێژراو دانەناوە و تەنیا باسی پێشگرەکان دەکات.

..... زمانەوان (ژیلبر لازار) کاری داڕێژراو بەکارێکی جیاواز لە کارەکان دادنرێ و دەنووسێت: (هەندێ لە کارەکان کە لە کارێکی سادە و پێشگرێك دروست دەبن پێی دەڵێن کاری داریژراو (Verb apreverb) و ئەم پێشگرانە کە لە گەڵ کارەکان دێن لە ڕابوردوو دا ڕۆلی ئاوەڵکاری هەبووە، بەلأم ئێستا ئەم ڕۆلە ناگێرن. وەك: (برداشتن، برچیدن، برگشتن، ورداشتن، درآمدن، برآوردن، ... هتد). (ژیلبر لازار:١٣٨٤: ٣٢٣) هەرچەندە نووسەر کاری داڕێژراو و لێکدراوی لێکجیا کردۆتەوە، بەلأم پێناسەیەکی ساکاری بۆ کاری داڕێژراو داڕشتووە و بە وردی بۆ بابەتەکە نەچووە، تەنیا ئاماژەیە ئەو پێشگرانەن کە دەکات دەچنە سەر بناغەی کارەکە و دەبنە هۆی دروستبوونی کاری داڕێژراو.

لە ئەنجامی ئەم پێداچونەوە کە لە سەر ئەو کارانەی کە لە سەر کاری داڕێژراو کراون و بە پێی ئەو سەرچاوانە کە لە بەردەستمان بوون هەندێ ڕاستی و تێبینی سەبارەت کاری داڕێژراو بۆمان ڕوون بوونەوە کە گرنگترینیان ئەمانن :-

١. بە شێوەیەکی گشتی سەچاوەکان لە سەر پولێنکردنی کار ڕێکنەکەوتوونە، ئەمەش بۆتەوە هۆی ئەوە لەسەر ڕۆنان و شێوەی دروستبوونی کاری داڕێژراو ڕێکنەکەون، هۆی سەرەکیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەوان سێ کۆمەڵە ڕێزمان نووسیان هەیە.

---

(١) (سادە، پیشوندی، مرکب پیشوندی، مرکب، عبارت فعلی، گروە فعلی، فعل لازمە یك شخصە).

یەکەم- رێزمان نووسانی سۆنەتی یان دێرین کەلە ڕوانگەی واتایی و فۆرمی (شکلی) بابەتەکانیان نووسینە وەك: (دستور پنج استاد: رشید یاسمی و سایرین، اصول دستور زبان فارسی: سید کمال طالقانی ...)

دووەم- ئەوانن کە تا ڕادیەك لە ژێر کاریگەری ڕێزمان نووسانی ئەوروپین و لە ڕوانگەیەکی جیاوازەوە تەماشای بابەتەکە کردوون. وەك: (دستور سودمند: منوچهر عدنانی، ساختارشناسی و تصریف فعلهای فارسی: محسن حافضیان، ...)

سێیەم: ئەمانە کە لە ژێرکاریگەری قوتابخانە زمانەوانیەکان بۆ بابەتەکە چوونەتەوە. وەك: (مەهدی مەشکوتەددینی کە لە ژێرکاریگەری قوتابخانەی بەرهەمهێنان وگواستنەوە بۆ بابەتەکە چووە، شەهرزادێ ماهوتیان کە لەڕوانگەی تایپولۆژی بۆ بابەتەکە چووتەەو .

٢. هەندێ لە ڕێزمان نووسەکان لە ڕووی ڕۆنانەوە کاریان بەسەر دوو جۆر دابەشکردووە و بۆ ئەم مەبەستەش پێوانەی (بەش/جزء) بەکاردەهێنرێن؛ بەشێك کە گەردان ناکرێ پێشگرێکی نارێزمانی یە و ئەوی تر کە گەردن دەکرێ کاری سادەیە و بەم شێوەیە کاری دارێژراویش بە کارێکی لێکدراو لە قەڵەم دەدرێن.

٣. بە گشتی پێناسەکانی کاری دارێژراو، ساکار و گشتی نە و هەندێکیان وردتر بۆ بابەتەکە چوونەوە و چارچێوەیێکی زانستی بۆ کاری دارێژراو دادەنرێن. وەك: محەمەد ڕێزایێ باتنی لە پەڕتووکی (توصیف ساختمان زبان فارسی)، مۆحسێنی حافزییان لە پەڕتووکی (ساختارشناسی و شکلهای تصریفی فعلهای فارسی)، ... .

٤. لە کاری دارێژراو دا کەرتی یەکەمی کارەکە گەردان ناکرێ و لە چەند پێشگرێك پێك دێت کە سنووردارن و لە گەڵ هەموو کارێکیش بەکار نایێن و هەندێ لە کارەکانیش ڕەنگە یەك تا هەشت پێشگر وەربگرن.

٥. زۆربەی ئەو سەرچاوانەش کە کاری دارێژراو دەخەنە ناو پۆلێنکردنی کاری لێکدراو و ئەو پێشگرانە دەست نیشان دەکەن، بە شێوەیەکی فراوان بەشداری لە ڕۆنانەکە دەکەن لەژێر ناونیشانی (مرکب پیشوندی) ڕیزیان دەکەن.

٦. بەشی هەرە زۆری ڕێزمان نووسەکان چاوگیان کردووتە بناغە و بنج بۆ لێکولینەوەکانیان و کاری دارێژراویش لە چوارچێوەی چاوگ دەستنیشان کردووە.

٧. ڕێزمان نووسەکان سەبارەت ئەو گیرەکانە یا خۆد کەرتانە کە پێش کارەکە دێن، تێڕوانییان جیاوازە کە هەندێکیان پێشگرەکان جیادەکەنەوە و بەم شێوەیە سنووری کاری داڕێژراو لە کاری لێکدراو جیادەکەونەوە.

٨. هەموویان سەرجەم بۆ کارەکان باسی ئەم پێشگرانە دەکەن: (در، بر، باز، فرا، فرو، وا، ور، فراز، فرود، اندر، تا، سر، پس، پیش، بە) گشتی ئەو پێشگرانەی کە لە زمانی فارسیدا کاری داڕێژراو دروستدەکەن بریتین لە: (اندر، باز، بر، در، فر، فرا، فراز، فرو، فرود، وا، ور).

٩. هەرچەندە ژمارەی پاشگرەکان لە زمانی فارسیدا زورترە لە پێشگرەکان، بەڵام هیچ یەکێك لە ڕێزمان نووسەکان باسی پاشگر لە ڕۆنانی کاری داڕێژراو نەکردوونە.

١٠. ژمارەی ئەو کارە داڕێژراوانە کە لە زمانی فارسیدا بە هۆی گیرەکەوە ڕودەنرێن و دەچنە ناو چوارچێوەی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی کەم و سنووردارە؛ چونکە ژمارە گیرەکەکان سنووردارە.

١١. ئەو پێشگرانە کە ئەمرو لە زمانی فارسیدا لە ڕۆنانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دا ڕۆڵدەگێرن، و چالاکترن، بریتین لە: (در، بر، باز، وا، ور، فرا، فرو).

بەندی دووەم

پێناسەی کاری داڕێژراو:ـ

کاری داڕێژراو لە زمانی فارسیدا ئەو دانە ڕێزمانییە کە لە گیرەك و ڕەگێك پێکدێت، لەوانەیە گیرەکەکە ڕێزمانی بێ، یان ناڕێزمانی و زۆرتر لە شێوەی پێشگرێکی ناڕێزمانی دێن، کە سنووردارن و گەردان ناکرێ و ڕەگی کار بە پێی کات، ڕێژە، کەس و ژمارەی بکەر نیشانەی ڕێزمانی وەردەگرێت و گەڕدان دەکرێت.

مۆڕفیمەکانی ئەم دانەی ڕێزمانی بە هیچ شێوەیەك جێگۆڕکی نابن و تەنانەت لە یەك دوور ناکەون و تەنیا گیرەکە رێزمانیەکانی (بـ، می، نـ) وەك پێشگرەکی ڕێزمانی دەچنە نیوان پێشگرە ناڕێزمانیەکە و ڕەگی کارەکە.

کەرتە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو لە زمانی فارسیدا بەم شێوەیە :

پێشگری ناڕێزمانی + پێشگری ڕێزمانی + ڕەگی کار + م .کات+ م.کەس.

بر + می + گر + د + ند.

کەرتە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو لە زمانی فارسیدا:ـ

لە پێناسە و بیر و ڕای زۆربەی ڕێزمان نووسەکان لە زمانی فارسیدا بۆمان ڕوون بوو کە لە کاری داڕێژراو دا پێشگری ڕێزمانی یان نارێزمانی گەردان ناکرێ و سنووردارن، بەڵام پێویستە نێوان پێشگرەکانی ڕێزمانی و نارێزمانی بە هەلە نەچین؛ پێشگرە نارێزمانیەکان واتای بنەڕەتی کارەکە دگۆڕێت و بەشە ئاخاوتنەکە دەگۆڕێ و ئەم پێشگرانە بۆ هەموو کارێك لە ڕووی کات و کەس و ژمارە وەك یەك بەکاردێن، بەڵام گیرەکە ڕێزمانیەکان بۆ (کات و ڕێژە) ی تایبەتی بەکاردێت و دەبێتە هۆی گۆڕینی واتا بەڵام بەشی ئاخاوتن ناگورن. بۆ نموونە: لە زمانی فارسیدا گیرەکی ڕێزمانی

(می- /-mi) تایبەتە بۆ کاری ڕانەبوردوو و ڕابوردووی بەردەوام. وەك:

- برمی دارم، برمی دارد. (هلدگرم، هلدگرت)
- برمی داشتم، برمی داشت. (هلگرت، هلگرت)

هەروەها گیرەکی ڕێزمانی (بـ) لە کاتی ڕانەبوردوو، نیشانەی ڕێژەی مەرجییە و بەم شێوەیە لە ڕێژەی ڕاگەیاندن جیادەکرێ. وەك:

- برمی دارم (هلدگرم) ، برمی گردم (دزڤرم) (ڕێژەی ڕاگەیاندن)
- بربدار (هلبگرە)، بر بگردم (بزڤرم) (ڕێژەی مەرجی)

مۆڕفیمە ڕێزمانیەکانی تر کە سەر بە ڕەگی کارن و لە کاتی گەردان کردنی کار دا هەندێ یان هەموویان لە گەڵ ڕەگی کاردێن بریتین لە: (مۆڕفیمی کاتی ڕابوردوو

(يد، اد، ته، د) و كاتى ڕانەبوردوو سفره (Ø)، ئاولناوى كراو (صفت مفعولى) له ڕابوردووى دوور و ڕابوردووى مەرجيدا، ڕاناوه لكاوكان، مۆڕفيمى ناكردن، مۆڕفيمى تێپەڕاندن) (مهدى مشكوه الدينى:١٣٧٩ : ١١٨).

ئەو پێشگره نارێزمانيانه كه له زمانى فارسيدا له دارشتنى كارى دارێژراو دا ڕۆڵ دەگێرن به چەند قوناغ تێپەڕينەوه و هەندێكيان به تێپەڕبوونى كات چوونەتەوه ڕيزى پێشگره مردووەكان. بەكارنەهێنان و گرنگى نەدان به هەندێ له پێشگرێكان بۆته هۆى ئەوه كه زمان، پێويستى به پێشگرى نوێ بێت. لەگواستنەوەى فارسى ناوەڕاست بۆ فارسى نوێدا هەندێ له پێشگرەكان مانەوه و هەندێك بەكارنەهاتوون و بەرەو نەمان چوون. (له فارسى نوێدا پێشگره تازەكان، يان له گۆڕانكارى وشەى سەربەخۆ دروستبوونەوه وەك: (بار، سان، گون، ديس، كده)، يان له زمانەكانى تر وەك عەرەبى و تركى هاتوونه ناو زمانى فارسيدا. وەك (بڵ، بلا، لا، باشى، لو)، يان ڕەنگه له شێوەزارێكى زمانى فارسى هاتوونه ناو زمانى فەرمى فارسيدا). (ايران كلباسى :١٣٨٠ : ٨٣).

لێره پتر مەبەستمان ئەو پێشگره نارێزمانيانه كه له گەڵ كارى دارێژراوى نابنەڕەتى به كار دێن ژمارەيان سنووردراوه و هەندێكيان له ئەوانى تر چالاكترن، يان تەنيا له نووسينه ئەدەبيەكان بەكاردێن، (ئەم پێشگرانەش كه له فارسى نوێ به كار دێن بريتين له: (ب، بر، در، اندر، باز، وا، ور، فر، فرا، فراز، فرو، فرود). (ناتل خانلرى/جلد سوم:١٣٧٧: ٤٠) بەلام ئەمرۆ له فارسيدا (كارى دارێژراو جێگاى خوى دەداته كارى لێكدراو، واته هەندێ له پێشگرەكان ئيتر له رۆنانى كارى دارێژراو بەكارنايێن وەك: (فراز، اندر، فر) هەندێك بێجگه لەوەى كه له گەڵ كارى دارێژراو و ناوەكان دێن، ئەركى ئاوەڵكارى و پريپوزيشن دەگێرن، وەك :باز .هەندێك تەنيا له نووسينه ئەدەبيەكان و تێكستەكانى تايبەت بەكار دێن وەك: فرود) (ناتل خانلرى/ جلد دوم:١٣٧٧ : ١٨٦_١٨٧).

زۆربەى كارەكان له گەڵ ئەم پێشگرانه واتايەكى تايبەتى و سەربەخۆ پەيدا دەكەن، بەلام ئەو واتا و مەبەستەكەى كه هەر يەكێك لەم پێشگرانه دەدەن به كارەكان هەموو كات وەكو يەك نيه و له يەك جياوازن، لەبەر ئەمه ناكرێ بۆ هەريەكێك لەم پێشگرانه

واتاییێکی جێگیر دابنین، (بۆ نموونە چاوگی (آوردن) کە لە گەڵ پێشگری (بر) دێت، کارێکی داڕێژراو بە واتاکانی جیاواز دروست دەکات. وەك:

برآوردن = افراشتن[1] کیکاوس در بابل بنای بلندی به هوا برشد برآورد.

= رواکردن[2] که من هر چه تو کامرای آوری

برآرم نخواهم زکس یاوری

= آماده کردن[3] یا خلوتی برآور یا برهمی فرو هل ... .

= تربیت کردن[4] می گویی که فرزندان را جنس خور برآرم تا همچون من شوند.

= انجام دادن[5] هر چه مردان عالم بر نتواند آورد به زر برآورد). (ناتل خانلری/ جلد دوم ١٣٧٧: ٢٣)

- ئەو پێشگرە ناڕێزمانیانەی کە لە زمانی فارسی لە گەڵ کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دێن:

(بـ-):ئەم پێشگرە لە فارسی نوێدا لە سەرەتای کاری ڕانەبوردووی ڕاگەیاندن و مەرجی و ڕێژەی فەرماندا بەکاردێت و لە فارسی ئەمرۆ دا تەنیا بۆ ڕانەبوردووی مەرجی و ڕێژەی فەرماندا بەکاردێت، بەڵام لە بەرئەوە کە ئەم پێشگرە لە ڕێزی پێشگری داڕشتنە و بە(هەندێ لە کارەکان، واتاییێکی تایبەتی دەدات و کارەکان لە کارێکی لە رواڵەت سادەی جودا دەکاتەوە. وەك:

- بـ + بودن ⟵ ببودن به واتای (شدن)[6].

- ایشان حریصتر ببودند.

- بـ + رسیدن ⟵ برسیدن به واتای (تمام شدن)[7].

- زلیخا را طاقت برسید.

---

(١) (بەرز کردن، ئاواکردن، ...)

(٢) (ئەنجامدان)

(٣) (ئامادە کردن)

(٤) (پەروەردە کردن)

(٥) (ئەنجامدان)

(٦) (بوون)

(٧) (تەواو بوون)

- بـ+ داشت← بداشت به واتای (نگاه داشتن[1] / متوقف كردن[2]).

- شاه او را خلعت داد و بنواخت و پيش خود بداشت). (ناتل خانلری/جلد دوم:١٣٧٧: ١٢١_١٢٢)

هەروەها پێشگری دارشتنی (بـ) لەسەرەتای كارەكان (بۆ جەختكردن و هەندێ جار بۆ جوانی بەكاردێت. وەك:

- (بترسيدم، بگريختم)[3].

- بديدی مرا دور شو از برم   كه تا من به تنها غم خود خورم (فردوسی)

هەندێ جار ئەم پێشگرە لە جێاتی (بر و فرا) بەكاردێت. وەك:

- مرا از ديدن او حال بگشت. (برگشت)[4].

طالوت.... حاجت خود را بخواند. (فرا خواند)[5] (علی اكبر دهخدا: ١٣٧٢: ٣٢٣١)

(باز-): ئەم پێشگرە خاوەن سێ فۆرمی[6] (باز-)، (وا-)، (واژ-) ە. ئەم پێشگرە هەم لە لە گەڵ كارەكان، هەم لە گەڵ وشەكانی تر دێت وەك: (بازدەم، بازپرس، بازجو، بازپس) هەندێ جار ڕۆڵی پاشگريش دەگێريت وەك: (ديرباز، قمارباز، حقەباز) (ايران كلباسی:١٣٨٠: ٨٣) شايانی تێبينی يە ئەم پێشگرە هەندێ جار ڕۆڵی ئاوەڵكاريش دەگێريت. ئەم گيرەكە بە ڕێككەوت زۆر واتای جياواز دەدات بەلاْم پەيوەندييان بە يەكەوە نيە. - أ. ناوی بالندەيەك كە نێچير دەكات، ب. پێشگر، پ.ئاولناوە بە واتای كراوە، ج. ئاوەڵكار بە واتای دووبارە، د. ڕەگی كاری باختن (لە دەست دان) — (علی اكبر دهخدا: ١٣٧٢: ٣٢٤١) هەروەها ئەم پێشگرە لە ڕيزی پێشگرە چالاْكەكانی كارە.

پێويستە ئاماژە بەوەش بدەين كە (باز) لە كارەكانی (بازكردن، بازشدن) پێشگر نيە چون لێرە (باز) وشەيەكی سەربەخۆيە و واتای خۆی هەيە كەواتە كارەكان لێكدراون.

(بر-): ئەم پێشگرە خاوەن سێ فۆرمی[7] (بر-)، (ور-)، (ابر-) ە. هەروەها كورتكروەی (ابر/ apar، اور/aver) زمانی پەهلەوی يە) (علی اكبردهخدا:١٣٧٢:

---

(١) (هەلگرتن)

(٢) (ڕاوەستان)

(٣) (ترسام، هەلهاتم)

(٤) (گەراوە)

(٥) (داوا كردن)

(٦) (لە فارسی ناوەندی (ميانە) بە شێوەی (اباز/ aba:z) بە كار دەهات).

(٧) (لە هەندی نوسينی پەهلەوی بە شێوەی (Abar) بە كارهاتووە).

٣٨٨٠) له پاش گواستنی پێشگرەکان بە زمانی ئێرانی نوێ (دەری) پێشگری (بر-) جێگیر بۆتەوە، هەروەها لە تیکستە کۆنەکاندا (ور/var) بەدیدەدەکرێت کە ئێستاش بەکار دێت. وەك: ورافتاد، ورشکست، ورکشید، وررفت، ورداشت، ورپرید، ... .)

پێشگری (بر-) واتای (روی/ بالا) (سەرەوە) دەگەیێنێت، بەڵام کە لە گەڵ کارەکان دێت واتایێکی جیاواز دەدات و واتای کارەکەش دەگۆڕیت، هەندێ جار واتایێکی پێچەوانە دەدەاتە کارەکە، وەك:

- چیدن[1] ← برچیدن
- آراستن[2] ← برآراستن
- آشوردن[3] ← برآشوردن
- آسودن[4] ← برآسودن

هەندێ جاریش (گۆڕانێکی ئەوها لە واتای کارەکە ناکات و تەنیا واتای جەختکردن دەداتە کارەکە، وەك: برآشفتن، برشمردن ، برکشیدن، ....) (بهمن محتشمی ١٣٧٠: ٢٠٠) لە کاری (برخوردن) واتای کارەکە بە تەواوەتی دەگۆڕێت و دوو واتای جیاواز دەداتە کارەکە:

أ- ناگهان ملاقات کردن. (دیتنی کەسێك بە سوتفە)

ب- از عمل کسی ناراحت شدن. (تورەبوون لە قسە یان کارێکی کەسێك)

(اندر-): ئەم پێشگرە خاوەن دوو فۆرمی[5](اندر-)، (در-)ە و واتای (ناخ و دەروون) ی شتەك دەدات. (لە زمانی پەهلەویدا ئەم پێشگرە و پێشگری (در) لە جیاتی یەکتر بەکاردەهاتن، بەڵام وردە وردە فۆرمی (در) زۆرتر جێگیر بووتەوە. (ناتل خانلری/جلد سوم: ١٣٧٧: ٤١) وەك: اندرآمدن، اندرکردن، اندرگرفتن، اندرافتادن، اندرنوشتن، ... هتد).

(در-) : ئەم پێشگرە لە گەڵ کارەکان و وشەکانی تر دێت و زۆریش چالاکە، واتای ناخ و دەروون دەدا، بەڵام ئەمرو (واتایێکی پێچەوانەی (ناخ و دەروون) دەدات.

---

(١) (هەڵکەندن)
(٢) (رازاندنەوە)
(٣) (وروژاندن)
(٤) (هەسانەوە)
(٥) (ئەم پێشگرە لە فارسی کون دا بە شێوەی (Antar) بە کار دەهات).

وەك:درکرد
(لە سەرەتای فارسی نوێ (دری) واتای (داخل کرد) دەدا بەلاّم ئەمرۆ واتای (خارج کرد) دەدات). (ناتل خانلری/ جلد دوم:١٣٧٧: ١٨٧)

(فر-): ئەم پێشگرە بە واتای (پێش، بەرەو پێش) دێت لە فارسی کۆن و ئەوێستاش دا بەکاردەهات (فر/ far) وەك: فرآشفتن، فرآوردن، فرآشوبیدن، فرآوردیدن، ...) (علی اکبر دهخدا: ١٣٧٢: ١٤٩٩٤) ئەم پێشگرە زۆرکەم و لە گەڵ هەندێ کار بەکاردێت.

(فرا-): پێشگرێکە زیاتر بە واتای (کۆکردن، گەیشتن، بەرو سەرو بەکاردێت). (علی اکبر دهخدا ١٣٧٢: ١٤٩٩٨) واتە بە پێی ئەوکارەی کە لە گەڵێ دێت واتای جیاواز دەدات، ئەم پێشگرە زۆر چالاك نیە. پێشگری (فرا-) هەمان پێشگری (فراز-) ە کە دەنگی (اچ/ac) ی لێ جیا بووتەوە (پرویز ناتل خانلری:١٣٧٧: ٤٥) ئەم پێشگرە بە زۆری لە گەڵ ئەو کارانە بەکاردێت کە دەنگی یەکەمی (ڕەگ) ی کارەکە دەنگێکی کونسنانت بێت، بۆ نموونە: فراکردن، فراگرفتن، فراهیختن، فرارسیدن، فراچیدن، فرایافتن، فرابردن، فرابستن، ...هتد).

(فراز-): ئەم پێشگرە بە واتای (بەرەو پێش، سەرو) دێت، پێشگری (فرا-) کورتکراوی ئەم پێشگرەیە. لە زمانی (پەهلەوی و فارسی دەری) وەك پێشگرێك بەکارهاتووە و ئێستا بیجگە لە پێشگر وەك ناوێك بە واتای (سەرو) بەکاردێت، وەك: (فراز و نشیب، بر فراز آسمان، ..) (ایرانکلباسی:١٣٨٠: ٩٠) هەندێ جار وەك ئاوەڵناو، یان ئاوەڵکار سوود لێ وەرگیراوە و زۆر بەکاردێت، بەلاّم وەك پێشگر زۆر چالاّك نیە.

(فرو-)[1]: ئەم پێشگرە بە واتای (ژێرەوە، بەرەوخوارەوە) دێت. (علی اکبر دهخدا: ١٣٧٢: ١٥٠٠١) ئەم پێشگرە، کورتکراوەی پێشگری (فرود-) ە کەدەنگی (د) سوواوە و بە فۆرمی (فرو-) لە گەڵ ئەو کارەکانە کە کونسنانتێك لە سەرەتای کارەکە بێت، دێن و لە ڕووی واتاوە وەك پێشگری (فرود-) ە.

(فرود-): واتای هاتنەوە لە سەرەوە بۆ خوارەوە دەدات و لە زمانی پەهلەوی و فارسی دەریدا وەك ئاوەڵکار، پریپوزیشن بەکارهاتووە و لە فارسی (دەری) نوێدا زۆر بەکارهاتووە، وەك: فرودآوردن، فرودآمدن، فرودخوردن، فرودبردن، ... هتد).

(وا-): ئەم پێشگرە لە هەندێ حاڵەتدا دەکرێ لە جیاتی (باز) بە کار بێت بە واتای (کرواە)، (هەندێ جاریش واتای پێچەوانە دەداتە کارەکە، بۆ نموونە:

(١) (لە زمانی پەهلەوی (فر/ for) و لە فارسی کون دا فرو/frau) بووە).

- واداشتن: مجبور کردن به کاری[١] .

- بازداشتن: جلوگیری از کاری)[٢] . (بهمن محتشمی ١٣٧٠: ٢٠١)

بەڵام لە گەڵ کارەکان واتایەکی تر دەدات و کارێکی نوێ ڕۆدەنرێت، وەك: (واچیدن، واماندن، واگداردن، .. .)[٣] .

(ور-): ئەم پێشگرە بە واتای سەرو، بۆ سەرەوە دێت و زۆر کەم و لە گەڵ هەندێ کار بەکاردێت، (هەندێ جار لە جیاتی پێشگری (بر-) بە کار دێت بە واتای ئەنجامدانی کارێك لە سەرەوە بۆ ژێرەوە، وەك: ورافتادن، ورآمدن، ورشکستن، ...) (بهمن محتشمی: ١٣٧٠: ٢٠١)- پاشگری (-اندن/-انیدن):

لە داڕشتنی کاری داڕێژراو لە فارسیدا تەنیا پاشگری (- اندن و – انیدن) بەکاردێن کە وەك هەر مۆڕفیمەك ئەرکی گەیاندنی واتایەك لە ئەستودایە. ئەم پاشگرانە بە مۆڕفیمی تێپەڕاندن دەناسرێن و کاری تێنەپەڕ دەکەن بە تێپەڕ و وەك مۆڕفیمێکی بەند بە کوتایی کارەکان دەلکێن و پەیوەندی ڕێزمانی زیادی بە کارەوە هەیە. وەك:

- دویدن ⟵ دواندن/ دوانیدن

- رسیدن ⟵ رساندن/ رسانیدن

ئەم پاشگرە، وەك پاشگرێکی ڕێزمانی پەیوەندێکی ڕاستەوخۆ بەکارەوە هەیە و لە فارسیدا بێجگە لە وەی کە کاری تێنەپەڕ دەکات بە تێپەڕ کاری تێپەڕیش دووبارە تێپەڕ دەکات، کە لەم حالەتە دا کارەکە هەم پێویستی بە بەرکاری ڕاستەوخۆ و هەم ناڕاستەوخۆ دەبێت. وەك:

- کودك غدایش را خورد[٤] .

- خوردن ⟵ خوراندن / خورانیدن.

- دایه غدا را به کودك خوراند/ خورانید[٥] .

- علی لباسش را پوشید [٦] .

- پوشید ⟵ پوشاند، پوشانید.

- علی لباسش را به او پوشاند/ پوشانید[٦] .

---

(٢) (نەچار کردن بە ئەنجامدانی کارێك).

(١) (ڕێگەگرتن لە نجامدانی کارێك).

(٢) (کۆکردن، پاشکەوتن، بە جێهشتن، ...)

(٣) زارۆکی خوارنا خۆ خوار.

(٤) دەیکێ خوارن ب زارۆکی دا خوارن.

(٥) عەلی جلکێن خۆ کرنە بەر خۆ.

(٦) عەلی جلکێن خۆ کرنە بەر وی.

جۆرەکانی کاری داڕێژراو لە ڕووی کاریگەریەوە (تێپەڕی و تێنەپەڕی) :-

لە زمانە هیندۆ ئەوروپیەکان بە تایبەتی کوردی و فارسی هەر کارێك، بە پێی واتا و مەبەستی کە هەیە، لە ڕووی ڕۆنان و ژمارەی کەرتەکان لەو ڕستەیە کە پێکدەهێنرێت کاریگەریی تایبەتی خۆی هەیە، واتە کارەکە لە ڕووی تێپەڕی و تێنەپەڕی ژمارەی کەرتەکان لەو ڕستەیە کە پێکدەهێنرێت دیاری دەکات. زمانی فارسیش لەم دیاردەیە دوور نەبوویە و بۆ ئەم مەبەستەش (ڕێزماننووسەکانیان زاراوەی (گذرا) بۆ کاری تێپەڕ و (ناگذرا) بۆ تێنەپەڕ بەکاریان هێناوە) (حسین علی یوسفی: ١٣٧٩: ٩١)

کاری (گذرا) ی تێپەڕ: ئەو کارەیە کە بۆ تەواوکردنی واتایەکە لە بکەر، یان نیهادی ڕستە تێدەپەڕێت و پێویست بە بەر کار دەبێت، بە واتایەکی تر کاری تێپەڕ بێجگە لە بکەر، پێویست بە بەرکاریش دەبێت لە بەر ئەوە کە پەیوەندی واتایی نێوان کاری تێپەڕ و بەرکار دا هەیە، هەروەها کاری تێپەڕ دوو بۆشایی، یان زیاتر لە ڕستە پڕ دەکاتەوە لە بەر ئەمە بە کارێکی دوو لایەنی دێتە ناساندن.وەك:

- علی کتاب می خواند.
- من نامە می نویسم.

کاری (ناگذرا) ی تێنەپەڕ: ئەو کارەیە کە بۆ تەواوکردنی واتا لە بکەر تێناپەڕێت و تەنیا یەك بۆشایی لە ڕستە پڕ دەکاتەوە، کەواتە ئەو ڕستەیەی کە لە گەڵ کارێکی تێپەڕدا دێت لە کورتترین شێوەی خۆیدا لە (بکەر + کار) پێك دێت.وەك:

- علی آمد.

- من می مانم.

هەروەها لە زمانی فارسیدا جۆرێکی تری کار هەیە کە پێ دەڵێن (دو وجهی) واتە ئەو کارانە کە هەم تێپەڕێن و هەم تێنەپەڕ و ژمارەیان لە چەند کارێك تێناپەڕێت. وەك:

(شکستن، پختن، سوختن، ریختن، برافروختن، گسیختن، باریدن، ... .)

بۆ نموونە :

- گل پژمرد[١].(تێنەپەڕ)　　　آفتاب گل را پژمرد.[٢](تێپەڕ)

- شیشه شکست.[٣](تێنەپەڕ)　　　علی شیشه را شکست.[٤](تێپەڕ)

کەواتە لە زمانی فارسیدا کار، یان تێپەڕە، یان تێنەپەڕە، یان بە هەر دوو شێوەی تێپەڕ و تێنەپەڕ دەردەکەوێت. دەکرێ جۆری چوارەمیش بەم دابەش کردنە زیاد بکەین کە بریتیە لە (چەند کارێك کە بە گشتی بەرکاریان نیە و تەنیا لە هەندێ حاڵەتی دەگمەن بەرکار وەردەگرن و واتاییێکی تێپەڕ دەدەن. وەك: کاری (رفت، آمدن) کە هەندێ جار بەرکار وەردەگرن وەك:

- من این راه را می روم.

- تو این راه را رفتی.

لێرە (راه) بەرکاری ڕاستەوخۆیە؛ چونکو بەرکارەکەی لە گەڵ نیشانەی (را) هاتووە. (بهمن محتشمی: ١٣٧٠: ١٦٢)

کارەکانی تێپەڕ (گذرا) دوو جۆر بەرکاری ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ وەردەگرن کە بەرکاری ڕاستەوخۆ لە گەڵ نیشانەی (را) دێت. (هەندێ جار نیشانەی (را) بو ناسراوی بەرکاری ڕاستەوخۆ دێت، وەك :

- دیشب من کتاب را خواندم [٥].

ئەگەر بەرکارەکە نەناسراو بێت نیشانەی (را) وەرناگریت.وەك:

---

(١) گولەکە سیس بوو.(گۆل چرمسی)

(٢) هەتاو گولەکەی سیس کرد. (هەتاڤ گۆل چرمساند)

(٣) شووشە گولەکەی شکا.

(٤) عەلی شووشەی شکاند.

(5) دونێ شەو من کتێبەکەم خوێند.

- دیشب من کتاب خواندم [1].

شایانی تێبینی یە ئەگەر بەرکاری ڕاستەو خۆ لە گەڵ نیشانەی نەناسراوی (یك، ی) بێت یان نێوان (یك و ی) دا هات، نیشانەی (را) ەکە تەنیا نیشانەی بەرەکاری ڕاستەوخۆیە و هیچ ڕۆلەك سەبارەت ناسراوی بەرکارەکە نیە، بۆ نموونە:

- او مردی را در بیابان دید.
- او یك مرد را در بیابان دید.
- او یك مردی را در بیابان دید)[2]. (محسن حافضیان:١٣٨٣: ٣٩)

ئەگەر بەرکارەکە لە گەڵ پریپوزیشن بەکار هات پێ دەلێن بەرکاری ناڕاستەوخۆ و زۆر جاریش پریپوزیشنی (بە و از) لە گەڵ بەرکاری ناڕاستەوخۆ دێت. وەك :

- من کتاب را از او گرفتم.
- من کتاب را بە او دادم.

کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ (ناگذرا):-

کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ هەر هەمان سیمای کاری تێپنەڕ وەردەگرێت بە واتایێکی تر تەنیا یەك بۆشایی لە ڕستە پردەکاتەوە و واتای کارەکە تەنیا لە گەڵ کەڕەستەی ڕێزمانی (بکەر) تەواو دەبێت، ئەمەش وای کردووە کە بە کاری یەك لایی دابنرێت. هەندێ کار کە هەر بە شێوەی تێنەپەڕ دەمینن و هیچ کات حالەتی تێپەڕی وەرناگرن. وەك:

(فرارسیدن، بررفتن، دررفتن، فرارفتن، فرورفتن، برافتادن، فرورفتن، درآمدن، فرآمدن، فرودآمدن، ورآمدن، برشدن، فروشدن، فرازشدن، درشدن، ... هتد).

هەندێ کارە تێنەپەڕەکانیش دەکرێ بە (هۆی مۆڕفیمی تێپەڕاندنی (اندن) و (انیدن) بکەین بە تێپەڕ. بەم شێوەیە:

---

(6) دونێ شەو من کتێبم خویند.

(1) ئەو پیاوێکی لە بیابان دیت.

مصدر فعل ناگذرا ←بن مضارع فعل ناگذرا + (اندن/انیدن)←مصدر فعل گذرا به مفعول). (غلام رضا ارژنگ: ١٣٨١: ١٤٤) واتە

چاوگی کاری تێنەپەر ←ڕەگی ڕانەبوردوو کاری تێپەر +(اندن/انیدن)←چاوگی کاری تێپەر بە بەرکار

رسیدن ← رس + (اندن/انیدن) ← رساندن / رسانیدن

چرخیدن ← چـــر + (اندن/انیدن) ← چرخاندن/ چرخانیدن

دویدن ← دو + (اندن/انیدن) ← دوانـــدن/ دوانیدن

خوابیدن ← خـــواب + (اندن/انیدن) ← خواباندن /خوابانیدن

سەبارەت وەرگرتنی بەرکار لەم جۆرە کارانەدا؛کە بە هۆی مۆرفیمی تێپەڕاندن (اندن/انیدن) بوونە بە تێپەڕ، دەکرێ بلێین بەرکارەکە دەبێتە بەرکارێکی ڕاستەوخۆ. وەك:

- دایە بچە را خواباند/ خوابانید.

- علی او را رساند/ رسانید.

هەندێ لە کارە تێپەڕەکان بە هۆی ئەو پێشگرەی کە لە گەڵ دێت واتایەکی تێنەپەڕ دەدەن واتە کارەکە لە سەرەتا کارێکی تێپەڕە، بەلام کە لە گەڵ پێشگری نارێزمانی هات واتایێکی تێنەپەڕ دەدات و دەبێتە کارێکی دارێژراوی تێنەپەڕ، وەك:

- گرفتن (تێپەڕ) ← درگرفتن، فروگرفتن [1]. (تێنەپەڕ)

- خوردن (تێپەڕ) ← برخوردن، واخوردن[2].(تێنەپەڕ)

لە فارسیدا هەندێ کار هەنە کە بە هەر دوو شێوەی تێپەڕ و تێنەپەڕ دێن و ئەم کارانە کاتێك کە لە گەڵ پێشگری نارێزمانی دێن و لە ڕووی ژمارەی کەرتەکانەوە دەگۆڕن بە هەمان شێوەی تێپەڕ، یان تێنەپەڕی دەمێنێتەوە. وەك:

افروختن ← بر+ افروختن ← برافروختن.

- آتش برافروخت. (تێنەپەڕ)

- او آتشی را برافروخت[3]. (تێپەڕ)

---

(١) گرتن تێپەڕ ← ئاگرتێبەربوون، داگیر کردن.

(٢) خواردن تێپەر← دیتنی یەکتربە سوتفە، لە رەواج کەوتن، ... .

(3) (ئاگرێك هەڵبوو. (تێنەپەر) (ئەوە ئاگرێکی هەڵکرد. (تێپەر)

ریختن ⟵ فرو + ریختن ⟵ فروریختن.

- دیوار فروریخت.(تێنەپەڕ)

- آنها دیوار را فروریختند[1] .(تێپەڕ)

ئەو کارە داڕێژراوانەی کە تێنەپەڕن و بەرامبەریان کارێکی تێپەڕ هەیە. وەك:

تێنەپەڕ	تێپەڕ
برشدن	برکردن
فرو شدن	فروکردن
فرو افتادن	فرو انداختن
(ور) برآمدن	(ور) برآورد

کاری داڕێژراوی تێپەڕ (گذرا):-

کاری داڕێژراوی تێپەڕ ئەو کارەیە کە بۆ تەواوکردنی واتا پێویست بە بەرکار، یان تەواوکەرێك دەبێت، واتە کاریگەری کارەکە لە سەر بکەری ڕستە تێدەپەڕێت و بۆ تەواوکردنی واتاکەی پێویست بە بەرکار دەبێت. ئەم جۆرە کارە دوو بۆشایی، یان پتر لە ڕستەدا پر دەکاتەوە و دەکرێ ڕستەی بکەرنادیار لێ ڕۆبنرێت.کاری داڕێژراوی تێپەڕ بەرکاری ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ وەردەگرێت. لە فارسیدا بە (بەرکاری ناڕاستەوخۆ دەڵێن (متمم) کە دەکرێ پێش یان پاش بەرکاری ڕاستەوخۆ بێت.وەك:

- من کتاب را برای خسرو خریدم.

- من برای خسرو کتاب را خریدم)[2] .(احمد ابومحبوب:١٣٨٣ :١١١)

هەندێ لەم کارانە هەر لە بناغەوە تێپەڕن و کاتێك لە گەڵ پێشگرەی ناڕێزمانیش دێن هەر بە تێپەڕی دەمێننەوە. وەك:

- آوردن ⟵ برآوردن، درآوردن، فراآوردن.

- داشتن ⟵ برداشتن، بازداشتن، فروگداشتن.

---

(1) (دیوارێك روخا. (تێپنەیەر) (ئەوان دیوارەکەیان روخاندن. (تێپەر)

(2) (من کتێبەك بۆ خسرو کری). (من بۆ خسرو کتێبەك کری).

- کردن ← برکردن، فروکردن، واکردن.

هەندێ لەم (کارانە دەکرێ دووبارە بکەین بە تێپەڕ کە بەم جۆرانە دەڵێن (متعدی سببی) واتە (تێپەڕی هۆیی) کە لێرە بێجگە لە بەرکاری ڕاستەوخۆ پێویستیمان بە بەکاری ناڕاستەوخۆش دەبێت. بۆ نموونە:

- خوردن ← خوراندن/خوانیدن

- مادر غدا را به کودك خوراند/خورانید .

- پوشیدن ← پوشاندن/پوشانیدن

علی لباسش را به او پوشانید/پوشاند). (بهمن محتشمی: ١٣٧٠: ١٥٦)

بەڵام ئەگەر کارەکە بەکاری ناڕاستەوخۆ هەبێت پاش تێپەڕکردنی دووبارە بەکارە نوێیەکە دەبێتە بەرکارێکی ڕاستەوخۆ و ئەوی تر هەر وەك خۆ (ناڕاستەوخۆ) دەمێنێتەوە. وەك:

- ایرج از تاریکی می ترسد.

- من ایرج را تاریکی ترساندم.

بەڵام ئەگەر کارەکە لە سەرەتا بەرکارێکی ڕاستەوخۆ هەبوو پاش تێپەڕکردنی دووبارە بەرکارەکە ڕاستەوخۆ دەمێنێتەوە و بەرکارە نویەکە دەبێتە بەرکارێکی ناڕاستەوخو کە بە زۆری لە گەڵ بەرناوی (به) دێت. (بهمن محتشمی: ١٣٧٠: ١٥٧) وەك :

- کودك غدایش را خورد. مادر غدا را به کودك خورانید.

- او لباسش را پوشید. من لباس را به او پوشاندم.

کاری داڕێژراوی تێپەڕ لە ڕووی وەرگرتنی بەرکار بە سەر سێ جۆر دا دابەش دەبن: (بهمن محتشمی:١٣٧٠: ١٥٥-١٥٦)

١. ئەوانەی کە تەنیا بەرکاری راستەوخۆ وەردەگرن. وەك:

فروبردن، برافراشتن، فرابردن، دربردن، فروخوردن، فرادیدن، بازخاستن، فراخاستن، فروگذاشتن، فراکردن، فروکردن، برآوردن، بازآوردن، درآوردن، واکردن، برکردن، درکردن، فرازکردن، فراداشتن، فروداشتن، ورداشتن، بازنوشتن، فرونوشتن، بازگرفتن، فراگرفتن، فروگرفتن، فراپوشیدن، فرایافتن، دریافتن، وازدن، برکندن، فروکندن، واکندن، برانداختن، بازانداختن، فرواانداختن، ورانداختن، برکشیدن، فراکشیدن، فرازکشیدن، واکشیدن، بازخاستن، فراخاستن، بربستن، فرابستن، برافکندن، درافکندن، فرافکندن، فروافکندن، فرانهادن، وانهادن، برنهادن، فرانهادن،

برانگیختن، فروآویختن، درآمیختن، وابخشیدن، فراپدیرفتن، فراخواندن، برخواندن، فروخواندن، وادوختن، فروچکاندن، واکوفتن، فروکوفتن، درنوردیدن، ... هتد.

نموونە لە ڕستانە دا:

- سپاهیان پرچمها را برافراشتند[١] .
- او خشمش را فروخورد.
- پادشاه وزیرش را فراخواست[٢] .
- مریم کیفش را برداشت[٣] .
- آنها لباسهایشان را درآوردند[٤] .
- آنها حقیقت را دریافتند[٥] .
- من درسم را فراگرفتم[٦] .

٢. ئەو کارانە کە تەنیا بەرکاری ناڕاستەوخۆ وەردەگرن:

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە ئەو بەرناوانەی کە لە گەڵ بەرکارەکە دێن بە پێی کارەکە جیاواز و دیار کراوە. وەك:

بازگشتن، برخوردن، فرتابیدن، برتابیدن، بازپیوستن، فرونگریستن، بازنگریستن، برتاختن، فراگماشتن، واگفتن، برگشودن، بازپرداختن، ...، کە ئەم کارانە بەرکاری ناڕاستەوخۆیەکە لە گەڵ بەرناوی (بە) دێت. بۆ نموونە:

- آنها به خانه بازگشتند[٧] .
- در را به رویش برگشود.
- خورشید به زمین فرو می تابد.
- من در راه به او برخوردم[٨] .

(درآمیختن، بازجستن، بازرستن، بجنگیدن، بساختند، درآویختن) بەرکاری ناڕاستەوخۆیەکە لە گەڵ بەرناوی (با) دێت. وەك:

---

(١) لەشکەریان ئالاکانیان بلند کرد .
(٢) پادشاه وەزیرەکەی بانگ کرد.
(٣) مریم چانتەکەی هەڵگرت.
(٤) ئەوان جلەکانیان دەر هێنا.
(٥) ئەوان ڕاستیەکەیان زانی.
(٦) من فێری وانەکە بووم.
(٧) ئەوان گەڕانەوە بۆ ماڵ.
(٨) من لە ڕێگا توش ئەو بووم.

- سپاهیان با هم درآ میختند و جنگ شروع شد .
- او را کنار خیابان با کیفی بازجستند .
-اسکندر با او بجنگید.

(برگشتن، بازماندن، برتافتن، برساختن، درگذشتن، واگریختن، واماندن) بەرکاری ناراستەو خۆیەکە لە گەڵ بەرناوی (از) دێت. وەك:

- آ نها از سفر برگشتند[1] .
- پدر از آ نها برتافت[2] .
- سپاهیان از جنگ واگریختند.
- او از زندگی واماند[3] .

لە فارسیدا بەرناوی (با، از، به) چالاكن و هەر كارێك بە پێی بەكارهێنانیان بۆ بەركاری ناڕاستەوخۆ لە گەڵ بەكاردێت، ئەمە لە زمانی فارسیدا پێدەڵێن (گذرا به مفعول و متمم (ازی، بایی، بەای) (غلام رضا ارژنگ: ١٣٨١: ١٤٨)

٣. ئەو كارە دارێژراوانە كە هەم بەركاری ڕاستەوخۆ و هەم ناڕاستەوخۆ وەردەگرن، شایانی سەرەنجە هەركارێك بە پێی جۆری كارەكە بۆ بەركاری ناڕاستەوخۆ سوود لە بەرناوی (به، از، با) وەردەگرێت كە هەندێكیان چالاكترن. وەك:

(بازداشتن، بازگفتن، بازآمدن، فراخواند، واگذاشتن، واداشتن، واگرفتن، فروکردن، فروبردن، فراگرفتن، بازجستن، برتابید ... هتد.) بۆ نموونە :

- پلیس آنها را با کیفی بازجست[4] .
- شاگردان درس را از معلم فراگرفتند[5] .
- او باغ را با گل بیاراست[6] .
- امام آنها را به دین حق فراخواند [7] .

---

(١) ئەوان لە سەفەر گەرانەوە.
(٢) باوكە لە ئەوان تورە بوو.
(٣) ئەو لە ژیان دواكەوت.
(٤) پۆلیس ئەوانی لەگەل جانتاییەك پەیدا كرد.
(٥) قوتابیەكان وانەكە لە مامۆستا فێر بوون.
(٦) ئەو باخی بە گوڵ رازاندەوە.
(٧) ئیمام ئەوانی بە دینی حەق دەعوەت كرد.

هێز لە کارێ داڕێژراو دا:ـ

توێژینەوە سەبارەت هێز و یاساکانی لە زمانی فارسیدا نێزیکە سەد و پەنجا سال دەبێت، ئەمەش بە ڕێگای ئەو زمانەوانانەوە بووەکە زیاتر شارەزاییان لە ژێرکاریگەری ئەوروپییەکانەوە بووە و زانایانی زمانی فارسی زۆر کەم باسی هێزیان کردووە (خانلری یەکەم کەسە کە بۆ ئەم مەبەستە زاراوەی (تکیە) لە فارسیدا بەرامبەر هێز بەکارهێناوە). (پرویز ناتل خانلری: ١٣٧٢: ١٤٩) لەم بوارەوە دەنووسێت: (کاتێ وشەیەك، یان دستەواژەیەك گۆ دەکەین دەبێنین بڕگەکانی وەکو یەك ڕوون و ئاشکرا نین، بەلکو هەندێ بڕگە لە هەندێکی تر زیاتر بە گوێ دەکەوێت، لەوانەیە ئەم هێزە بە هۆی پالەپستوی هەناسەوە بێت واتە هەناسە لە کاتی گۆکردنی هەندێ بڕگەکان بە توندی دەردەچێت لەو کاتەدا بەهێزی توند (تکیە/شدت) ناودەبرێت). (پرویز ناتل خانلری: ١٣٦١: ١٤٨)

بە گشتی هەموو ئەوکەسانەی کە لێکۆلینەوەیان لەسەر هێز و یاساکانی لەزمانی فارسیدا کردووە لەسەر بناغەیەکی ڕێزمانی باس لە هێز دەکەن بەم واتایە بە پێی جۆری ڕێزمانی وشەکە هێزی وشەکە دیاردەبێت بۆ نمونە لە زۆربەی لێکۆلینەوەیان لەسەر ئەوە ڕێککەوتوون کە هێزی سەرەکی لە (ناو، ئاوەڵناو) لەسەر بڕگەی کۆتایی وشەکە دەبێت (هێز لە سەر یەکێك لە بڕگەکانی هەر وشەیەك بە پێی ڕۆنان و شێوەی ڕێزمانی وشەکە دەبێت، واتە هەر وشەیەك بە پێی جۆر و تایبەتی خۆی هێزەك هەیە و (لە هەندێ حالەتدا دوو وشە لە ڕووی ڕوالەتدا یەکن بەلآم واتایێکی جیاواز دەدەن کە بە هۆی هێزەوە دەکرێ بزانن وشەکە لە ڕووی ڕێزمانیەوە چیە) (پرویز ناتل خانلری:١٣٦١: ١٥١) وەك:

- تـ'میز = بازشناختن (ناسیوه)
- تمیـ'ز = پاکیزه (پاك و خاون)
- حالْ' = کنونی (ئێستایی)
- حـ'الی = متوجه (تێگەیشت)
- خـ'لق = آ فریدن (داهێنان)
- خلق' = مردم (خەلك)) (محمد رضا شیروانی:١٣٨٣: ٩٦، ٩٨)

لـەم لـێکولـینەوە دا تـەنیا هـێزلـە (وشـەی سـەربـەخۆ) و بـە تـایبەتی لە کاری داڕێـژراو دا دەستنیشان دەکـەین، بـە واتـایـەکی تـر هـێز لـە شـێوە جیاکانـی گەردانکردنی کار، وەك وشەیەکی جودا لە ڕستە ؛ بیّ کو تەماشەی کاریگەری ئاوازەی ڕستە لە سەر هێزی کار بکەین.

بێجگە لە زمانەوانانی فارسی، یەکەمین کەس کە سەبارەت زمانی فارسی توێژینە کردووە (الکساندر خودزکویە لە سالی (١٨٥٢) پاشان پلاتز ١٩١٧، فیلات ١٩١٩، فۆادی ١٩٣٤، فرگسون ١٩٧٥، ژیلبر لازار ١٩٧٥، جزایری و پی بر١٩٦١ ... هتد، کە هەر یەکێك لەم لێکولەرانە هەولْ داوە بە گشتی هێز لە زمانی فارسیدا و بە تایبەتی لە کار دا لە کاتی (ڕابوردوو و ڕانەبوردوو)، ناکردن و چاوگ ... باس بکەن، تەنیا جیاوازی لە نێوان ئەم زمانەوانانە دا لەوە دایە بە پێی بۆ چوونی تایبەتی خۆیان و شارەزایی لە لێکولینەوە دا یـاساکانی جۆراجۆر سـەبارەت هێز و بـە تـایبەتـی هێزی کـار دانـراون). (حسین سامعی:١٣٧٢ :٥٦) ڕەنگە ئەم بەربەلاوی و جۆرا جۆری بیر و ڕایان سەبارەت بە هێزی کار، لە بەر سروشتی تایبەتی هێز لە ڕۆنانی کاری فارسی بێت، ئەمە لە لایەك و لایەکی تر لێکولەران تەنیا تەماشەی ڕۆنانی کاری سادە لە ڕوالەت کردووە و سەبارەت کاری داڕێژراو و لێکدراو باسیان نەکردووە.

بە پێی ڕۆنانی کار لە زمانی فارسیدا و بە پێی ئەو زانیاریانەی کە ڕێزمانئووسان سەبارەت بە هێزی کار لە فارسی خـراوەتە بـەرچاو دەتـوانین بلْێین کـە بـابـەتـی هـێز لە کاری زمانی فارسیدا بە گشتی لەسەر دوو بناغە و یاسا بەرێوە دەچێت:

(١. لە حالەتی ئەریّ دا هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر دوا بڕگەی یەکەمێن پێکهاتەی کارەکە[1].

---

(١) (در صورت مثبت، تکیة اصلی فعل بر آخرین هجای نخستین سازة واقع می شود).

(٢. له حالەتی نەرێدا هەموو کات هێزی سەرەکی دەکەوێته له سەر تەنیا برگەی که مۆرفیمی ناکردن تیایه[١]. (حسین سامعی: ١٣٧٢ :٦٠)

له حالەتی ئەرێدا که گیرەکی ڕێزمانی (می/ب) له گەڵ کارەکه بێت (هێزی سەرەکی دەکەوێته سەر برگەی دەستپێك واته گیرەکی ڕێزمانی (می/بـ) وەك:

- می'نشستم   بـ'نشینم
- می'نشینم   بـ'نشینی.

لەو کارانه که (ئاولناوی کراو وەك ناوەندێك له پێکهاتەی کارەکه دێت و چاوگی یاریدەدەری (بودن) له ڕۆنانی کارەکه بەشدار بێت و هیچ گیرەکی ڕێزمانی و ناڕێزمانی له گەڵکارەکه نەبێت هێزی سەرەکی دەکەوێته سەر برگەی دوایی له ئاوەڵناوی کراوەکه دا.

وەك :

- نشسته'ام
- نشسته'بودم
- نشسته'بودەام
- نشسته'باشم

له ڕۆنانی (ماضي استمراي نقلي) که گیرەکی ڕێزمانی (می) له گەلەٚ، هێزی سەرەکی دەکەوێته سەرگیرەکه ڕێزمانیەکه. وەك:

- می'نشستەام.
- می'نشستەای) (ژیلبر لازار:١٣٨٤ : ٥٣)

لەو کاره داڕێژراوەی که له ڕۆنانەکەی دا گیرەکی ناڕێزمانی به دیدەدەکەوێت (له حالەتی ئەرێ دا هێزی سەرەکی دەکەوێته سەر دوا برگەی گیرەکی ناڕێزمانی. وەك:

- فـ'رو رفتەام.
- فـ'رو می رفتم.
- فـ'رو رفتەام.

---

(١) (در صورتهای منفی، تکیة اصلی فعل هموار بر تنا هجای تکواره منفی واقع می شود).

- فَ'رو می رفته‌ام.

- فَ'رو خواهم رفت).

(حسين سامعی: ١٣٧٢ : ٦٢)

واته پێشگره ناڕێزمانیەکان کە لە سەرەتای کارەکەدا دێن هەموویان خاوەن هێزی سەرەکین (بەڵام ئەگەر کارەکە لە جۆری چاوگی کرتاو (مصدر مرخم) بێت و لە گەڵ پێشگرەکە ناوێك دروست بوو بە پێ یاساکانی هێز لە (ناو) ؛ هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر دوا بڕگەی وشەکە. وەك:

- استاد د'رگـذشت[1]

- درگـذشت' استاد[2] ... (پرويز ناتل خانلری :١٣٦١: ١٥٤)

لە کاری لێکدراودا کە لە گەڵ (ناو، ئاولناو، ئاولکار) دا دێت و کارێکی نوێ لە ڕووی ڕۆنان و واتاوە دروستدەکات (هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر ئەو ڕەگەزەی کە پێش کارەکە هاتووە) (ژيلبر لازار: ١٣٨٤: ٥٩-٦٠) ڕێزماننووسەکانی فارسی بە ئەمە دەڵێن (عنصر غير فعلی) بە واتایێکی تر هێزە سەرەکی دەکەوێتە سەر دوا بڕگەی (ناو، ئاولناو، ئاولکار)ەکە، واتە (عنصر غير فعلی) .وەك :

- شتا'ب کردی.

- حرف'زدم.

- بالا'بردند.

بە پێی ئەو دوو بنەمایە سەرەوە، هێز لە زمانی فارسیدا بە تایبەتی (لە حالەتێ ئەرێ دا بەرەو بڕگەی کوتایی دەچێت بە واتایێکی تر دەکەوێتە سەر دوا بڕگەی وشەکە، ئەمە لە (ناو، ئاولناو) هەروەها زۆربەی ئاوەڵکارەکان بە دیدەکرێت، بەڵام لە کـار دا بە پێچەوانە دەبێت، سەرەڕای ئـەمـەش ئـەگەر وردتـر تـەماشا بـکەین دەبینین بە گشتی هێز لە کار دا بەرەو کوتایی کارەکە دەچێت و ئەمە لە پێکهاتەکانی کارەکە دەردەکەوێت و هێزەکی تر بەرەو بڕگەی سەرەتایی کارەکە دەچێت کە ئەمە لە شێوەی ڕیزبوون و پێوەندی مۆڕفیمەکاندا دیارە؛ واتە دەتوانین بڵێین ئەمە لە بەر حالەتێکی ڕێزمانی نیە، بەڵکو دەگەڕێتەوە شێوەی بەکارهێنان و ڕێزکردنی مۆڕفیمەکان، واتە

---

(١) ماموستا کوچی دوایی کرد.

(٢) کوچی دوایی ماموستا... .

مۆڕفیمەکانی سەرەتایی کارەکە لە مۆڕفیمەکانی دوایی دەرکەوتوترە و لە ئەنجامدا هێزی سەرەکی کارەکە دەگوێزرێتەوە سەر بڕگەکانی دەستپێک). (حسین سامعی: ١٣٧٢: ٦٥)

بەم پێیە بۆمان دەرکەوت کە هێز لە زمانی فارسیدا لە جۆری هێزی ئازادە؛ چونکە هێز لە وشە و ڕستەی ئەم زمانە دا شوێنێکی چەسپاو و نەگۆڕ نیە، بەڵکو بە پێچەوانە هێز دەکەوێتە سەر بڕگەی پێشەوە یان ناوەڕاست یان دوایی کە بە زۆریش هێزەکە لە سەر بڕگەی سەرەتایی دەبێت، یان لە سەر بڕگەی کوتایی وشەکە و قسەکەری زمانەکە دەتوانێت بە ئارەزوی خۆی شوێنی هێز بگۆڕیت بۆ مەبەستی جیاواز.

هەروەها ڕۆنانی کار لە فارسیدا بەو شێوەیە کە هەندێ جار ڕۆنانێکی نوێ دروست دەبێت بۆ نموونە ڕۆنانی (ڕابوردووی مەرجی (ماضي التزامي) و ڕابوردووی دوور (ماضي بعيد)) دەکرێت گیرەکی ڕێزمانی (می-) وەربگرێت و حالەتی بەردەوامی پەیدا بکەت کە لەم حاڵەتە دا دەستنیشان کردنی هێز بە پێی سیستەم و یاساوە پێشبینی دەکرێت واتە بۆمان ڕوون دەبێت کە هێز لە فارسیدا پابەندی هیچ کوتێک نیە.

کارێ داڕێژراو و نادیارێ:ـ

دیاردەی بکەر نادیار لە هەموو زمانەکاندا هەیە بە بەڵگەی ئەوەی کە کاری تێپەڕ لە زمانە هیندۆ ئەوروپیەکان بە تایبەتی ئینگلیزی هەیە و یەکێ لە مەرجەکانی بکەرنادیار ئەوە کە کاری تێپەڕ بێت.کاتێك کە بکەری کارەکە دیار بێت کارەکە دەکرێ تێپەڕ یان تێنەپەڕ بێت، بەڵام لە حاڵەتی بکەر نادیار دا کارەکە تێپەڕە؛ چونکە واتای کاری تێپەڕ بە بکەر و بەرکار تەواو دەبێت و لە کاتی بکەر نادیاریش بکەرەکە ئاشکرا نیە و بەرکارەکە دەوری گرنگترە لە بکەر، (گرنگترین حالەت لە بەکار هێنانی ئەم دیاردەیە ئەوەیە کە:

أ. بکەرەکە نەناسراو بێت. وەك: قالی ربوده شد[1].

ب. بکەرەکە ناسراو بێت. وەك: انسان آ فریده شد[2].

پ.بەرکارەکە گرنگتر و ناسراو بێت. وەك: علی (ع) کشته شد[3]).

(علی مرزبان راد: ١٣٧٤: ١٢٣).

کەواتە لەم حالەتە دا گرنگی بەرکارەکە ئەوەندە لە گرنگی بکەر سەروترە و بەرکارەکە لە شوێنی بکەری ڕاستەقینە دادەنرێن و هەندێ جاریش هەر پێویست بە بوونی بکەرەکە ناکات، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەینیت کە کارەکە بکەر نیە؛ چونکە نابێت کارێك شێوەیەك وەربگرێت و ئەنجامێك ڕابگەهێنێت و بکەری نەبێت.

کاری بکەر نادیار بەرامبەر کاری بکەر دیار دوو گۆڕانکاری بە سەر دا دێت:

---

(١) مافورەکە دزرا.

(٢) انسان خەلق بوو.

(٣) عەلی (ع) کوژرا.

(أ. له هه‌موو حاله‌تێك دا كاره‌كه ده‌بێت ئاولناوی بكه‌ری.

ب. له جیاتی گه‌ردانكردنی كاره‌كه، كاری یاریده‌ده‌ری (شدن) دێته گه‌ردانكردن و ده‌كه‌وێته پاش ئاولناوی بكه‌ری. وه‌ك:

- برافروخته شد.
- برداشته شد). (محمد رضا باطنی :١٣٨٣: ١٣٦)

واته له پێكهاته‌ی بكه‌ر نادیار له ڕووی ڕیزبوونی كه‌ره‌سته‌كان بریتیه له:

(ئاولناوی بكه‌ری+ كاری یاریده‌ده‌ری (شد) + ڕاناوی لكاو) كه هه‌موو گۆڕانكاری و گه‌ردانكردنی كاره‌كه به كاری (شدن) ده‌گوێزرێت. وه‌ك:

- بر آ ورده شد.
- بر آ ورده خواهد شد.
- بر آ ورده می شود.
- بر آ ورده شده است.

له زمانی فارسیدا ئه‌م دیارده‌یه ڕوو ده‌دات و تا بكرێت بۆ شێوه‌ی بكه‌رنادیار بێجگه له‌و فۆرمه‌ی كه باسكرا (سود له شێوه‌ی تر وه‌رده‌گرن، كه ئه‌م شێوه‌یه له ڕووی فۆرمه‌وه نادیار نین به‌لاَم له ڕووی واتاوه نادیارن ئه‌م شێوه‌یه بریتین له:

١. سوود له حاله‌تی كه‌سی وه‌رناگرن، به‌ڵكو زۆرتر ڕێژه‌ی ئیلتزامی بۆ مه‌به‌سته‌كه‌یان به‌كار ده‌هێنن. وه‌ك:

- او را باید دید[١].
- این را می توان خرید[٢].
- اگر بشود برود[٣].

٢. سوود وه‌رگرتن له حاله‌تی كه‌سی سێیه‌می كۆ بێ ئه‌وه‌ی باس له بكه‌ر بكرێت. وه‌ك:

- می گویند او آ دم خوبی است[٤].
- حسین را زدندش[٥].

---

(١) پێویسته ئه‌وببینین.
(٢) ده‌كرێ ئه‌مه بكرێن.
(٣) ئه‌گه‌ر بكرێ بچو.
(٤) ده‌ڵێن ئه‌و مروڤێكی باشه.
(٥) له حوسێنان دا.

٣. گۆڕینی کارەکە بەو شێوەیە کە پێکهاتەی ڕستەکە وەك خۆ دەمێنێت و تەنیا کارەکە دەگۆڕێت، واتە کارەکە لە حالەتی ڕووداو گەیین دەبیتە کارێکی بارگەیین. وەك:

- کردن ← شدن
- زدن ← خوردن
- برادرش را کتك زد   برادرش کتك خورد[١].
- آ نها را شکست دادند   آ نها شکست خوردند)[٢].

(محمد رضا باطنی: ١٣٨٣: ١٣٦)

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە تەنیا ئەو کارانەی، کە خاوەن بەرکاری ڕاستەوخۆن دەکرێ بە شێوەی بکەرنادیار بە کار بێن لەم حالەتەش دا بەرکارەکە جێگای بکەرەکە دەگرێت. وەك:

- من مطلب را به او گفتم.   معمار ساختمان را ساخت.
- مطلب به او گفته شد.   ساختمان ساخته شد.

هەندێ جار لە تێکستە ئەدەبیەکان دا لە جیاتی کاری یاریدەدەری (شد) سود لە (آ مد، گردید) وەرگیراوە. وەك:

- خوشتر آ ن باشد که سر دلبران   گفته آ ید در حدیث دیگران (گفته شود)
- گفته آ مد که به دلجویی ما می آ یی. (گفته شد)
- که من کشته گردم به دست پدر. (کشته شوم)

بۆ ڕۆنانی کاری بکەر نادیار لە زمانی فارسیدا ئاوەڵناوی بکەری لە کاری ڕستەی بکەردیار دروستدەکرێت و دەخرێتە پێش کاری یاریدەدەری (شد) کە بە پێی کات و کەس و ژمارەی بکەر گەردان دەکرێت. وەك:

(ڕابوردوو)		(ڕانەبوردوو)	
برداشته شدم	برداشته شدیم	برداشتەمی شوم	برداشته می شویم
برداشته شدی	برداشته شدید	برداشتەمی شوی	برداشتەمی شوید
برداشته شد	برداشته شدند	برداشتەمی شود	برداشته می شوند

(١) برایەکەی لێ دانی خوارد.
(٢) ئەوان شکەستیان خوارد.

بۆ زیادتر ڕوونکردن و دیارکردنی ڕۆنانی کاری بکەر نادیار لە فارسیدا تەماشەی خشتەی ژێرەوە دەکەین:

		وجـــه اخــــــــباری										وجه التزامی	
		مضارع ساده	مضارع درجريان	ماضي ساده	ماضي استمراري	ماضی درجريان	ماضي نقلي	ماضي استمراي نقلي	ماضي بعيد	ماضي بعيد نقلي	آينده	مضارع التزامي	ماضي التزامي
مـــفرد	اول شخص	برداشته می شوم	دارم برداشته می شوم	برداشته شدم	برداشته می شدم	داشتم برداشته می شدم	برداشته شده‌ام	برداشته می شده‌ام	برداشته شده بودم	برداشته شده بوده‌ام	برداشته خواهم شد	برداشته بشوم	برداشته شده باشم
	دوم شخص	برداشته می شوی	داری برداشته می شوی	برداشته شدی	برداشته می شدی	داشتی برداشته می شدی	برداشته شده‌ای	برداشته می شده‌ای	برداشته شده بودی	برداشته شده بوده‌ای	برداشته خواهی شد	برداشته بشوی	برداشته شده باشی
	سوم شخص	برداشته می شود	دارد برداشته می شود	برداشته شد	برداشته می شد	داشت برداشته می شد	برداشته شده است	برداشته می شده است	برداشته شده بود	برداشته شده بوده است	برداشته خواهد شد	برداشته بشود	برداشته شده باشد
جمـــع	اول شخص	برداشته می شويم	داريم برداشته می شويم	برداشته شديم	برداشته می شديم	داشتيم برداشته می شديم	برداشته شده‌ايم	برداشته می شده‌ايم	برداشته شده بديم	برداشته شده بوده‌ايم	برداشته خواهيم شد	برداشته بشويم	برداشته شده باشيم
	دوم شخص	برداشته می شويد	داريد برداشته می شويد	ببرداشته شديد	بداشته می شديد	داشتيد برداشته مەشديد	برداشته شده‌ايد	برداشته می شده‌ايد	برداشته شده بوديد	برداشته شده بوده‌ايد	برداشته خواهيد شد	برداشته بشويد	برداشته شده باشيد
	سوم شخص	برداشته می شوند	دارند برداشته می شوند	برداشته شدند	برداشته می شدند	داشتند برداشته می شدند	برداشته شده‌اند	برداشته می شده‌اند	برداشته شده بودند	برداشته شده بوده‌اند	برداشته خواهند شد	برداشته بشوند	برداشته شده باشند

لەم خشتەیە بۆمان دەردەکەوێت کە مۆرفیمی تایبەتی بە ڕۆنانی ڕێژەی بکەر نادیار نیە، بەڵکو کاری یاریدەدەری (شد) لە گەڵ ئاوەڵناوی کراوە لە کاری ڕستەی بکەر دیار ئەم ڕۆنانە پێك دەهێنرن و کاری (شد) لە هەموو ڕێژەی کاری بە پێی کەس و ژمارەی پێویست گەردان دەکرێت.

مۆڕفیمە کەسیەکان و کاری داڕێژراو:-

گرنگترین کەرەسەکان لە زماندا کە ئاماژە بە کەسەکان دەکەن مۆڕفیمە کەسیەکانن. لە زمانی فارسیدا ئەم مۆڕفیمانە لە جۆری سەربەخۆ (من، تو، او، ما، شما، ایشان) ە و جۆری لکاوەکە، کە مۆڕفیمی بەندن و ناتوانن بە تەنیا بەکاربێن و واتایێکی تەواو بگەینن بە زۆری لە گەڵ کار دێن. ئەم مۆڕفیمە کەسیەلکاوانە بە دوو دەستەی جیاواز دابەش دەبن و بە پێ ئەرکیان لە ڕستە دا ڕۆلدەگێرن، دەستەی (م، ت، ش، مان، تان، شان) لە ئەرکی بەرکاری و خستنەسەر و خاوەنەتی (تملك) بە (ناو، ئاولناو و ئاوەڵکار) دەنووسن. بۆ نموونە:

- برادرت به مدرسه نرفت.
- او گل زیبایش را یَ ب داد.
- تو کیفت را بردار.
- آنها ساکشان را برداشتند.

دەستەی (م، ی، $\varnothing$/د، یم، ید، ند) کە هەندێ لە ڕێزماننووسەکان بە (شناسەی فعل) و هەندێك بە (ضمیر فاعلي) ناو دەبەن. ئەم جۆرە مۆڕفیمانە بە زۆری ئەرکی بکەری[1] دەگێرن و بە پێی کەس و ژمارەی بکەر[2] بە کوتایی کارەکان دەنووسن، پێویستە بڵێین زاراوەی (شناسه فعل) پتر جێگیر بووە دروستترە؛ چونکە (شناسه) واتا

(١) (لە حالەتی تێنەپەڕی بەرکاری و نادیاری ڕاناوەلکاوەکان ئەرکی بەرکاری دەگێرن). وەك:
- من مُردم. (تێنەپەڕی بەرکاری).
- برداشته شدند. (نادیاری).

(٢) (لە حالەتی تێنەپەڕی بەرکاری و نادیاری بە پێی کەس و ژماری بەرکار بە کوتای کارەکە دەلکێن).

و زاراوەێکی ڕێزمانی یە و واتای بکەر دەدات بە واتاییێکی ترکەس و ژماری بکەر دیار دەکات، (هەروەها (شناسە) بەشێکە لە ڕۆنانی کارەکان و ناکرێ سەربەخۆ و بە تەنیا بەکاربێن و وەك مۆڕفیمێکی بەند کاردەکەن و بە پێچەوانەی ڕاناوی لکاوەکان ڕەنگە بە هەر وشەیەك بلکێن (شناسە) تەنیا لە دوای کارەکان دێت و دەبێتە هۆیەك بۆ گەردانکردنی کارەکان). (حسین علی یوسفی: ١٣٧٩: ٧٨)

کەواتە لە زمانی فارسیدا مۆڕفیمە کەسیەکان لە شێوەی دوو دەستە دێن، یەکێك لە گەڵ کار دا بەکاردێت ئەوانی تر لە گەڵ بەرکار؛ کە حالەتێکی خاوەنەتی (تملك) دەگەینێن. وەك:

- او کیفم را برداشت (من را)
- او کیفت را برداشت (تو را)
- او کیفش را برداشت (خود را)

کاتێك کە دەستەی (م، ت، ش، مان، تان، شان) بەکار دەلکێن واتای بەرکار دەدەن. وەك:

- درآوردم درآوردمان
- درآوردت درآوردتان
- درآوردش درآوردشان

مۆرفیمە کەسیەکان و کاتەکانی کار:-

ڕاناوەلکاوەکانی کار(شناسه فعل) کە هەمیشە وەك مۆرفیمێکی بەند بەکاردێن و لە گەڵ کارەکە واتایەکی تەواو دەبەخشن و لە ڕووی کەس و ژمارەوە لە گەڵ بکەری ڕستە ڕێککدەکەون و لە کاتەکانی جیاوازیشدا بەم شێوەیەی خوارەوە بە کار دێن :

کاتی ڕانەبوردوو:

ئەم کاتە زیاتر لە کاتەکانی تر بەکار دێت و بۆ دەربڕینی کارێك کە ئێستا دێتە ئەنجامدان. وەك: می نـویسم، هــەروەها بـۆ کـارێك کە لە داهاتوویێکی نزیك دێتە ئەنجامدان. وەك: (او فردا بە دانشگاه می رود). (هەروەها بۆ ئەو کارە کە هەر دووبارە دەگرێت. وەك:(او همیشه سنجیده سخن می گوید). یان ئەو کارە یا ڕووداوە کە هەموو کات لە ئەنجام دایە. وەك:

- زمین به دور خورشید می چرخد.

- خورشید به زمین می تابد). (حسین علی یوسفی: ١٣٧٩: ٧٥)

ڕۆنانی ئەم کاتە بڕیتیە لە:

- مۆرفیمی(می) + ڕەگی ڕانەبوردووی کارەکە + جێناوی لکاو.

بۆ کاری دارێژراو:

- پێشگری نارێزمانی+ مۆرفیمی (می) + ڕەگی ڕانەبوردووی کارەکە + جێناوی لکاو.

- بـــر + مــــی + دار + م

- برمی دارم   برمی داریم

- برمی داری   برمی دارید

- برمی دارد   برمی دارند

- در می روم درمی رویم
- درمی روی درمی روید
- درمی رود درمی روند

ڕانەبوردووی ئیلتزامی (مضارع التزامي):-

ئەو کارەیە کە ئەنجامدانی کارەکە لە ئێستا، یان داهاتوو بە ئەنجام دەگەیەنرێت کە بۆ چەمکی شەك و گومان، یان ئارەزو، یان مەرجێك بەکاردەهێنرێت. وەك:

- اگر تو در بروی.
- شاید من بربگردم.
- ممکن است او باز بیاید.
- ای کاش بهار فرا برسد.

ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بەم شێوەیە:

مۆڕفیمی (ب) + رەگی ڕانەبوردوو + راناوی لکاو

بـ + رو + م

- دربروم دربرویم
- دربروی دربروید
- دربرود دربروند

پێویستە تێبینی ئەوەش بکەین کە (زمانی فارسی زمانێکی واتای یە (معنی گرایی) بەو واتایە کە دەستنیشانکردنی ڕۆنانێکی کاری واتای ئەوە نادات کە هەموو کاتێك ڕۆنانی کارەکە واتای ئەوکاتە دەدات. بۆ نموونە: لە ڕۆنانی کاری التزامی پێشگری (بـ) هەیە، بەڵام مەرج نیە هەرکارێك ئەم ڕۆنانەی تیا دا بێت واتای التزامی بە دەستەوە بدات. بۆ نموونە:

((گفته بودم چو بیایی غم دل با تو بگویم

چه بگویم؟که غم از دل برود چون تو بیایی))

لەم هونراوەی سەرەوە کاری (بگویم، برود) هەر دوو ڕانەبوردووی ئیخباری پیشاندەدات هەچەندە لە ڕۆنانێکی ئیلتزامی پێك هاتوونە، کەواتە بۆ ناسینی کاتەکان بە گشتی وکاتی ڕانەبوردووی ئیلتزامی بە تایبەتی، پێویستە گرنگی بە واتاکەی بدەین). (حسین علی یوسفی :١٣٧٩: ٧٥)

- شاید بربگردم	شاید بربگردیم
- شاید بربگردی	شاید بربگردید
- شاید بربگردد	شاید بربگردند

- باید بربدارم	باید برداریم
- باید بربداری	باید بربداید
- باید بربدارد	باید بربدارند

ڕانەبوردووی بەرجەستە (مضارع ملموس/ درجریان):-

ئەم جۆرە ڕێژەیە (لەژێر کاریگەری زمانی ئینگلیزی هاتووە ناو زمانی فارسیەوە، واتە کارەکە ئێستا دێتە ئەنجامدان و بەردەوامە (درجریان) (حسین علی یوسفی: ١٣٧٩: ٧٦) و ڕۆنانەکەی بەم شێوەیە:

ڕانەبوردووی سادەی کاری (داشت)+جێناوی لکاو+ڕانەبوردووی بەردەوام + جێناوی لکاو.

دار + م + می خور + م.

- دارم برمی گردم	داریم برمی گردیم
- داری برمی گردی	دارید برمی گردید
- دارد برمی گردد	دارند برمی گردند

كاتـــى ڕابوردوو:-

كاتى ڕابوردوو ئەو كاتەیە پێش ئێستا ڕوودەوە، ئەم تایبەتیە لە هەموو جۆرەكانى كاتى ڕابوردوو بە دیدەكەوێت و چونیەتى كاتەكە (كیفیت زمان) كاتى ڕابوردوو، دابەشى چەند جۆرى جیاواز دەكات، بەم پێیە جۆرەكانى كاتى ڕابوردوو بڕیتى دەبێت لە:

ڕابوردووى ڕەها (ماضى مطلق):-

ئەم كاتە ئەو كاتەى كە پێش ئێستا ئەنجام دڕایە و تەواو بوویە، ڕۆنانى بەم شێوەیە:

ڕەگى (كارى داڕێژراوى) ڕابوردوو + جێناوى لكاو (شناسە)

بر داشتم   بر داشتیم

برداشتى   برداشتید

برداشت   برداشتند

ڕابوردووى بەردەوام (ماضى استمرارى):-

ئەم ڕێژەیە لە كاتى ڕابوردوودایە بەلاّم ئەو شێوەیە دەگرێتە خۆ كە بە بەردەوامى كارەكە ئەنجام دراوە، یان وەك ڕەوشتەك لێ هاتووە.وەك:

- من در دبیرستان تقوى درس مى خوانم.
- هر هفته به دیدن او مى رفتم.

شێوەى ڕۆنانى ئەم كاتە بەم شێوەیە:

مۆڕفیمى (مى) + ڕابوردووى سادە + جێناوى لكاو

برمى داشتم   برمى داشتیم

برمی داشتی	برمی داشتید
برمی داشت	برمی داشتند

ڕابوردووی بەرجەستە (ماضی ملموس/درجریان):-

ئەم کارە دەمێکە لەژێر کاریگەری زمانی ئینگلیزیەوە هاتووە ناو زمانێ فارسیدا و ڕۆنانێکی تازەی لە کاتی ڕابوردوو دروستکردووە، واتە کارێکە کە لە کاتی ڕابوردوو بە بەدەوامی ڕوداوە. وەك:

- داشتم برمی گشتم کە او را دیدم.

ڕۆنانی ئەم کاتە بڕیتیە لە:

ڕابـوردووی سـادە لـە چـاووگی یاریـدەدەری (داشـتن)+ ڕابـوردووی بـەردەوام لە کاری سەرەکی

- داشتم برمی گشتم	داشتیم برمی گشتیم
- داشتی برمی گشتی	داشتیم برمی گشتید
- داشت برمی گشت	داشتند برمی گشتند

ڕابوردووی گێراوەیی (ماضی نقلی):-

ئەو جۆرە باس لەوکاتە دەکات کە لە ڕابوردوو دا ڕوداوە، بەڵام تا ئێستاش بەردەوامە، بە واتایەکی تر کارەکە لە ڕابوردوو دەستی پێ کردووە و تا ئێستاش کاریگەریەکەی ماوەتەوە. وەك: - او از خانە در رفتە است.

- آ نها ساکهایشان را برداشتەاند.
- مهمانها از سفر برگشتەاند.

ڕۆنانی ئەم کارە بەم شێوەیە:

ڕەگی کارەکە + ە + ام، ای، است، ایم، اید، اند

- برداشتەام برداشتەایم
- برداشتەای برداشتەاید
- برداشتەاست برداشتەاند

(ماضي نقلي كامل):-

کاتێك کە پێشگری ڕێزمانی (می-) پێش (ماضي نقلي) بێت، ماضی نقلی کامل دروست دەکات. وەك:

- برمی داشتەام. برمی داشتەایم
- برمی داشتەای. برمی داشتەاید
- برمی داشتەاست. برمی داشتەاند

ئەم جۆرە پێکهاتە لە ڕابوردووی (گێڕاوەیی و بەردەوام) یە واتە ئەم کارە لە ڕابوردوو بە شێوەیەکی بەردەوام دەستپێ کردووە و کاریگەریەکەی تا ئێستا ماوەتەوە، ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بەم شێوەیە:

مۆڕفیمی (می) + صفت مفعولی[1] + شناسە

- درمی رفتەام درمی رفتەایم
- درمی رفتەای درمی رفتەاید
- درمی رفتەاست درمی رفتەاند

(١) صفت مفعولی: ئاولناوی کراو کە دروست دەکرێت بە زیادکردنی مۆڕفیمی (ە) بۆ سەر بناغەی کارەکە.

ڕابوردووی دوور(ماضي بعيد):-

ئەم ڕێژەیە دوورتر لە ڕابوردووی سادەیە ئەنجام دەگەیەنرێت بە واتایێکی تر کاتێکە، پێش ڕابوردووی سادە ڕوو دا بێت.وەك:

- وقتی به دانشگاه رسیدم آنها برگشته بودند.

ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بەم شێوەیە:

صفت مفعولی + صرف گدشته بود (بودن)

- برگشته بودم. برگشته بودیم

- برگشته بودی. برگشته بودید

- برگشتەبودند. برگشتەبودند

ڕابوردووی دوورتر(ماضي ابعد/ گدشته دورتر):-

وەك لە ناوەکەی دیارە کاتێکە پێش لە کاتی (ماضي بعيد) ڕوودەدات کە ڕۆنانەکەی بەم شێوەیە: صفت مفعولی فعل اصلی + صفت مفعولی از مصدر بودن + شناسە

واتە ئاولناوی کراو لە کاری سەرەکی لە گەڵ ئاوەڵناوی کراوەی چاوگی یاریدەدەری (بودن) و لە گەڵ ڕاناوە لکاوەکانی (ام، ای، است، ایم، اید، اند) دروست دەبێت:

- برداشته بودەام برداشته بودەایم

- برداشتەبودەای برداشته بودەاید

- برداشته بودەاست برداشته بودەاند

ڕابوردووی مەرجی (ماضي التزامي):-

ئەو هەموو جۆرە کاتەکانی ڕابوردوو کە تا ئێستا باسمان کرد لە ڕێژەی ڕاگەیاندن بوون، بەڵام ئەم کاتە تەنیا لە ڕابوردوو ڕێژەی التزامی یە، واتە ئەو کاتەیە کە ڕوودان و ئەنجامدانی کارێك لە ڕابوردوو باس دەکات، بەڵام بە شەك و گومانەوە.وەك:

- اگر کیف را برداشته باشد .
- شاید به خانه بازگشته باشد .

کە ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە لە کاتی ڕابوردوو بەم شێوەیە :

- صفت مفعولی فعل اصلی + صرف مضارع ساده بودن (باشم، باشی، باشد، باشیم، باشید، باشند)

بە واتایێکی تر ئاولناوی کراو لە کاری سەرەکی و لە گەڵ گەردانکردنی ڕانەبوردووی چاوگی یاریدەدەری بودن .

- برگشته باشم	برگشته باشیم
- برگشته باشی	برگشته باشید
- برگشته باشد	برگشته باشند

کاتی داهاتوو (آ ینده):-

ئەم کاتە لە ڕووی واتا و ئەنجامدانی کارەکە باس لە کردارێك دەکات کە لە داهاتوو دا ئەنجام دەدرێت و ڕۆنانی کارەکە دەبێتە هۆی ئەوە زۆرتر جەخت لە کاتی داهاتوو بکرێت، چونکە ڕەنگە کارەکە لە دوای چەند خولێك، یان کاتێکی کورتتر ئەنجام بدرێت، شایانی سەرەنجە لێرە دا هەندێ جار بە فۆرمی (چەند لحظە) ئەم کارە ڕۆدەنرێت. وەك:

- چند لحظه ی دیگر او برخواهدگشت .

ڕۆنانی ئەم کاتە بڕیتیە لە: صرف مضارع مجرد (خواستن) + مصدر مرخم، واتە گەردانکردنی ڕانەبوردووی سادە لە چاوگی (خواستن) + ئەو چاوگەی (ن) ەکەی لێ لا بنرێت بە مصدر مرخم ناو دەبرێت:

- برخواهم گشت.	برخواهیم گشت .
- برخواهی گشت.	بر خواهید گشت.
- برخواهد گشت.	بر خواهند گشت .

فەرماندان (صیغەی امر):-

ڕێژەی فەرمان ئەو کاریە کە ئەنجامدان و ڕوودانی پێوەندە بە فەرمانێك یان داخوازیەك وا دێتە پێش چاو کە ڕێژەی فەرمان کاتێکی دیاری کراو نیە، بەڵام لە ڕاستیدا لە ڕووی کاتەوە دەچێتە ژێر کاتی ڕانەبوردوو چونکە ئەنجام دان، یان نەدانی کارەکە دەچێتە کاتی ئێستا، یان داهاتوو و هیچ پەیوەندی بە ڕابوردوو نیە. ڕێژەی فەرمان دوو شێوە دروست دەکرێت. وەك :

١. پێشگری ڕێزمانی (ب) + بناغەی ڕەگ، وەك: (ب + نویس = بنویس، ب + خوان = بخوان، ب + رو = برو)

٢. پێشگری ڕێزمانی (ب) + بناغەی ڕەگی کار + ڕاناوی لکاوی کەسی دووەمی کۆ. وەك :

ب	+	خوان	+	ید	=	بخوانید
ب	+	نویس	+	ید	=	بنویسید
ب	+	رو	+	ید	=	بروید

کەواتە ڕێژەی فەرمان پێچەوانەی کاتەکانی ترە، تەنیا دوو پێکهاتە هەیە. (حسین علی یوسفی: ١٣٧٩: ٧٦) کە بڕیتیە لە ڕێژەی فەرمانی تاك، کەسی دووەمی تاك : بخوان، بنویس، برو . ڕێژەی فەرمانی کۆ کەسی دوویەمی کۆیە: بخوانید، بنویسید، بروید .

له کاری داڕێژراو دا له کات و ڕێژەی فەرماندا هەندێ جار پێشگری ڕێزمانی (ب-) دەرناکەوێت و بە واتایەکی تر دێتە لادان .

- بربگرد، بربگردید.   برگرد، برگردید.
- دربرو، دربروید.   دررو، درروید.
- بربدار، بربدارید.   بردار، بردارید.

له ئەنجام دا پاش هێنانەوەی ئەم نموونانە لە کاتە جیاوازەکاندا دا بۆمان دەردەکەوێت کە:

١. دەستەی ڕاناوی لکاو (م، ی، $\emptyset$/ د، یم، ید، ند) بە دوای کار دەلکێن و بێجگە لە حاڵەتی تێنەپەری بەرکاری و نادیاری بە پی کەس و ژمارەی بکەر لە گەڵ کار دێن.
٢. ڕاناوەلکاوەکان لە کاتی (ماضی و مضارع ملموس/ درجریان) کە لە گەڵ کاری یاریدەدەری (داشت، دارم) و کاری سەرەکی دێن ڕاناوی لکاوی هەر دوو کارەکە یەکن و لە گەڵ بکەری کارەکە ڕێکدەکەونەوە. وەك:
   - دارم برمی گردم.
   - داشتم برمی گشتم.
٣. هەندی جارکە ڕاناوی لکاوی دەستەی (م، ت، ش، مان، تان، شان) لە گەڵ کارەکە دەهاتن بە مەبەستی پیشاندانی بکەرەکە بە زۆری بۆ کەسی سێ یەمی تاك دێت و لە ئاخاوتنی ڕۆژانە و ڕەمەکی قسەکەرانی زمانەکە دەکرێت.
   وەك:- درآوردش. (او در ێورد)
   - برگشتش. (او برگشت)
٤. لەو کاتانە کە کارێکی یاریدەدەر لە ڕۆنانی کارەکە ڕول دەگێرێت ڕاناوی لکاوەکە بەو کارە یاریدەدەرە دەلکێت و بە پێی کەس و ژمارەی بکەرەکە لە گەڵ کارەکە ڕێکدەکەون . وەك:
   - برداشتەبودم.   برداشته بودیم.
   - برداشتەبودی.   برداشته بودید.
   - برداشتەبود.   برداشته بودند.
   - برخواهم گشت   برخواهیم گشت.
   - برخواهی گشت   برخواهید گشت.
   - برخواهد گشت   برخواهند گشت.

٥. ڕاناوە لکاوەکان لە ڕووی فۆرمەوە لە هەر دوو کاتی (ڕابوردوو و ڕانەبوردوو) و حالەتی تێپەڕ و تێنەپەڕ، بکەر دیار یان بکەر نادیار دا وەك یەك بەکاردێن بەلاّم لە ڕووی ئەرکەوە بێجگە لە حالەتی تێنەپەڕی بەرکاری و نادیاریدا ڕۆڵی بکەری دەگێڕن، تەنیا جیاوازی لە کەسی سێ یەمی تاکە، لە کاتی ڕابوردوو کە ڕاناوی لکاو دەرناکەویت واتە مۆڕفیمی سفرە$\varnothing$.

ناكردن و كاری داڕێژراو:-

هەموو كارێك دوو حالەتی هەیە یان ئەری یان نەریَ یە، ئەم دیاردەیە لە هەموو زمانەكاندا هەیە. واتە ئەو كارە كە باس لە ئەنجامدان، یان نەدانی كارێك، یان ڕووداوێك دەكات لە هەر كاتێكدا بێت، كەواتە دەكریَ لە هەموو كاتێكدا كارەكە ئەریَ یان نەریَ بكەین. لە زمانی فارسیدا ئەم دیاردەیە بە هۆی مۆڕفیمی (نَـ na/ نـِ ne) ەوە ئەنجام دەدرێت لە هەموو كاتێك و ڕێژەیەك[1]. لە كاتی ڕانەبوردوو و ڕابوردوو كاتەك كە پێشگری ڕێزمانی (می / mi) لە گەڵ كارەكە بێت نیشانەی ناكردن (نـِ/ne) دەچێتە سەر كارەكە. (مهدی مشوەالدینی: ١٣٨٢ : ١١٨) وەك:

- نمی رود، نمی داشتم.

لە كاری داڕێژراو دا بە تایبەتی ئەوانەی كە بە هۆی پێشگرە ناڕێزمانیەكانەوە دروست دەبن لە كاتی ناكردندا ئەم مۆڕفیمانە دەچێتە نێوان پێشگرە ناڕێزمانیەكان و ڕەگی كارەكەوە. وەك:- برنداشتم، برنداشتی، برنداشت .

- فرانگرفتم، فرانگرفتی، فرانگرفت.

- درنرفتەبودم، درنرفتەبودی، درنرفتەبود.

لە ڕێژە وكاتەكانی تر كە كارەكە پێشگری ڕێزمانی (می-/ -mi) لە گەڵدا بێت مۆڕفیمی (نـِ/ ne) لە كاتی ناكردنی كارەكە دەچێتە سەر) (ژیلبر لازار: ١٣٨٤: ١٩٥). وەك:

- درنمی روم	برنمی داشتم	فرانمی گرفتم
- درنمی روند	برنمی داشتند	فرانمی گرفتند

(١) (لە قۆناغەكانی پێشتر دا ئەم ئەركە مۆرفیمی (مـَ ma) ئەنجام داوە، بەلاَم لەم قوناغە دا -بە تایبەتی لە زاری ناوەند/ لهجە مركزی- دا (نـَ na) سازدەری نەهی یە. وەك: بگو: مگو←نگو) (حسن انزلی:١٣٧٠: ٩١)

واته مۆڕفیمی ناکردنی (نـِ / ne) دەچێتە نێوان پێشگری ناڕێزمانی و ڕێزمانی لە کاری بکەر نادیار دا مۆڕفیمی ناکردن (نـَ /na، نـِ/ne) بە کاری یاریدەدەری (شد) دەلکێت؛ ئەگەر مۆڕفیمی ڕێزمانی (می/ mi) لە گەڵ بێت مۆڕفیمی (نـِ/ ne) ئەگەر لە گەڵ نەبێت مۆڕفیمی (نـَ/ na) دەچێتە سەر کاری یاریدەدەری (شد) (ژیلبر لازار: ١٣٨٤: ١٩٤). وەك:

- برداشته نمی شود. برداشته نشد.

- برداشتەنمی شوند. برداشته نشدند.

لە کاتی ئاینده دا کە سوود لە کاری یاریدەردەری (خواست) وەردەگیرێت و لە کاتی ناکردن دا مۆڕفیمی (نـَ / na) دەچێتە پێش کاری یاریدەدەری (خواست). وەك:

- نخواهم برد.

- نخواهم رفت.

ئەگەر کارەکە، داڕێژراو بێت مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە نێوان پێشگر وکاری یاریدەدەری (خواست) دوە. وەك:

- برنخواهم داشت. برنخواهیم داشت.

- برنخواهی داشت. برنخواهید داشت.

- برنخواهد داشت. برنخواهند داشت.

بە گشتی دەکرێ بڵێین مۆڕفیمی ناکردنی (نـِ / ne، نـَ/ na) لە گەڵ هەموو کاردا دێن و دەچیتە سەرتای کارەکەوە و ئەوکارانەی کە کارێکی یاریدەدەری لە ڕۆنانەکە دا بەکار دێت مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە سەرەتای کارە یاریدەدەرەکە و لە کاری داڕێژراو دا کە بە هۆی پێشگرێکی ناڕێزمانی دروست دەبێت لە کاتی ناکردندا مۆڕفیمەکە دەچێتە نێوان پێشگر و ڕەگی کارەکە، لەم حالەتەشدا مۆڕفیمی ڕێزمانی (مـی-/ -mi) هەبێت مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە نێوان پێشگری ناڕێزمانی و ڕێزمانیەکەی (می-/- mi). وەك:

- برنمی دارم، برنمی داری، برنمی دارد، ... هتد). (محمد رضا باطنی: ١٣٨٣: ١٢٢)

بەشی سێیەم

بەراوردکردنی کاری دارێژراو لە کوردی (دیالێکتی ژووروو) و فارسیدا

بەراوردكردنی كاری داڕێژراو
لە دیالێكتی ژووروو و فارسیدا:ـ

لەم بەشەدا كاری داڕێژراو لە دیالێكتی ژووروو و فارسیدا دەخرێنە بەر تیشكی بەراورد كردن و لایەنی لێكچوون و جیاوازی كاری داڕێژراو بە پێی ئەو بەش و بڕگەكانی كە لە بەشی یەكەم و دووەمی باسەكەماندا خراونەتەڕوو شی دەكەین. لێرەدا بە پێویست دەزانین ئەو مۆڕفیمانە بخەینەڕووكە بەشداری لە ڕۆنانی كاری داڕێژاو لە هەردوو زمانەكەدا دەكەن و ڕادەی جیاوازی و لێكچوونیان دیاری بكەین.

ئەو مۆڕفیمانە كە بەشداری كاری داڕێژراو دەكەن لە هەر دوو زمانەكەدا بریتین لە (ڕەگی كار، مۆڕفیمی بەردەوامی، مۆڕفیمی ناكردن، مۆڕفیمی تایبەت بە تافەكانی ڕابوردوو و ڕانەبوردوو بە هەموو جۆرەكانیەوە، داهاتوو، فەرمان، دووپاتكردنەوە، ڕاناوەلكاوەكان، كە لە بڕگەكانی بەشی یەكەم و دووەمی باسەكەمان دەستنیشانمان كردوون.

بەراوردکردنی پێناسەی کاری داڕێژراو لە کوردی و فارسیدا:-

پێناسەکان لە هەر دوو زمانەکەدا وەکو یەکن؛ چونکە لە ڕووی ڕۆنان و چوارچێوەی دروست بوونیان هیچ جیاوازییەك بەدی ناکرێت و لە یەك بازنەدا دەسوڕێنەوە. کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە لە گیرەك و ڕەگێك پێکدێت گیرەکەکان سنووردارن و سنووریان لە چەند پێشگرەك و پاشگرەك تێناپەڕێت وگەردانناکرێ، ڕەگی کارەکە لە ڕۆنانی کاری داڕێژراو دا بە پێ کات وکەس و ژمارەی بکەر[1] نیشانەی ڕێزمانی وەردەگریت و گەردان دەکرێت.

گیرەکەکانی کاری داڕێژراو لە هەر دوو زمانەکە دا گیرەکێکی ڕێزمانی و ناڕێزمانی لە شێوەی مۆرفیمی بەندن و لە پۆلێکی داخراون، واتە دەتوانێت ژمارەیان لە زمانێك یان شێوەزارێك دیاری بکرێت و تەنیا جیاوازیان لە هەر دوو زمانەکە دا ژمارەی گیرەکەکانە، واتە ژمارەیان لە زمانی فارسیدا کەمتر لە کوردی.

کەرتە پێك هێنەرەکانی کاری داڕێژراولە هەر دوو زمانەکە دا بەم شێوەیە:

کوردی:

پێشگری ناڕێزمانی+ پێشگری ڕێزمانی+ ڕەگی کار + م. کات + م. کەس + م.دووپاتی.

هل + د + گر + ت + ن + ەڤە

(١) (لە دیالێکتی ژووروو دا لە کاتی ڕابوردووی تێپەر بە پێ کەس و ژمارەی بەرکار نیشانەی ڕێزمانی وەردەگریت).

لێرەدا دەتوانین تێبینی ئەوەش بکەین لە دیالێکتی ژووروو دا لە کاتی داهاتوودا پێشگری ڕێزمانی، یان بە واتایەکی تر مۆڕفیمی کاتی داهاتوو، پیش لە هەموو کەرتەکان دێت، تەنانەت پێشگری ناڕێزمانیەکانیش. وەك:

دێ راکەم، دێ ڤەخووم، دێ وەرگرین، ...هتد.

<u>فارسی :</u>

پێشگری ناڕێزمانی + پێشگری ڕێزمانی + ڕەگی کار + م .کات+ م.کەس

بر + مـــی + گر + د + م

پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین کە لە دیالێکتی ناڤەڕاست و خواروو دا مۆڕفیمی کەسی لە کاتی ڕابوردوو لەحالەتی تێپەڕ دەچێتە نێوان پێشگری ناڕێزمانی و پێشگری ڕێزمانی. وەك:

رام کرد، رام دا ... هتد.بە پێی لێکولینەوە دێرینەکان سەرچاوەی وەرگرتنی کار لە هەر دوو زمانەکاندا (چاوگ) بووە، لێرەشدا ئەو پرسیارە هەر دەمێنێتەوە کە ئایا چاوگ ژێدەری کارە یان کار ژێدەری چاوگە؟ ئەم کێشەیە یەکلا نەبووتەوە، بەلاّم هەندێك بەلگە هەن و دیاردەکەن کە چاوگ ژێدەری کارە[1]. هەروەها ئەم کێشەیە لای ڕێزماننووسە فارسەکانیش دووبارە دەبێتەوە و ئەوانیش چاوگ دەکەنە سەرچاوەی دروست بوونی کار و دەلێن: (لە چاوگ واتای سەرەکی کارەکە هەیە[2]). (رشید یاسمی ١٣٨٠: ١١٣) و محسن حافظیان ١٣٨٣: ٢٣) کە بۆ کارەکانی جیاواز نموونەکانیان چاوگە، و چاوگ بە سەرچاوەی ناو وکار دادەنێن (لە چاوگ ناو و کارەکان دروست دەکرێت[3]) (منوچهر عدنانی ١٣٨٢: ١٣٤) سەچاوەی کار هەر چاوگە کە بە لادانی (ن) چاوگ، کـــاری ڕابـــوردووی ســـادە لــە هــەر دوو زمــانــەکــە دا بــەدەست دەکــەوێت و کــات و ڕێژەکانی تری و فەرمان بە یارمەتی چەند مۆڕفیمەکی تر ڕوودەنرێنین.

---

(١) (بۆ زانیاری زیاتر بروانە چەند بابەتێکی زمان و ڕێزمانی کوردی، رەفیق شوانی:٢٠٠٠ : ١١٣- ئەوڕەحمانی حاجی مارف :٢٠٠٠ :٢٤)

(٢) (مصدر نیز برای اصل معنای فعل است).

(٣) (از مصدر اسمها و فعلها صادر می شود).

ژمارە و ڕادەی چالاکی پێشگرەکان لە کاری داڕێژراودا لە دیالێکتی ژووروو و فارسیدا:ـ

ئەگەر تەماشەی ئەو پێشگرانە بکەین کە لە گەڵ کارەکان دێن بۆمان دەردەکەویت کە ڕادەی چالاکیان جیاوازە هەروەها کارەکانیش لە ڕووی وەرگرتن و بەکارهێنانی پێشگرەکان لە یەکتر جیاوازن، واتە ئەو کارانەی کە بەشداری لە ڕۆنانی کاری داڕێژراو دەکەن لە هەر دوو زمانەکە دا لە ڕووی وەرگرتنی پێشگری داڕشتن و ڕێزمانی سیمای تایبەتی خۆیان هەیە کە هەر یێك ڕادەی چالاکییان لە ئەوانی تر جیاوازە. بە پێی ئەو ژمێریاری کە لە ڕووی ژمارەی پێشگرەکان و ڕادەی بە کارهاتنیان لە گەڵ کارەکان ئەنجام داروە هەندێ ڕاستیمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە بە وردی باسیان دەکەین.

بۆ زیادتر ڕوونکردن و دیاری کردنی ژمارەی پێشگرەکان و ڕادەی چالاکیان لە هەر دوو زمانەکە تەماشای خشتەی ژمارە (١) دەکەین:

خشتەی ژمارە ((١))

	کوردی		فارسی	
ز	پێشگرەکان	ژمارەی بەکارهاتنیان[(١)] لە گەڵ کاری دارێژراوی بنەرەتی	پێشگرەکان	ژمارەی بەکارهاتنیان لە گەڵ کاری دارێژراوی بنەرەتی
١	ڤە	١٤٥	بر	١٢١
٢	دا	٦٧	در	٨٥
٣	هل	٤٩	فرو	٨١
٤	تێ	٤١	باز	٨٠
٥	را	٣٦	وا	٦٤
٦	لێ	٢٩	اندر	٣٣
٧	تێك	٢٤	فرا	٢٧
٨	پێ	٢٣	ور	٢٤
٩	ژێ	١٢	فراز	١٤
١٠	پێك	١٢	فرود	١٤
١١	پێڤە	١١	فر	٨
١٢	لێك	١٠	بـ	٨
١٣	پێرا	٩		
١٤	وەر	٩		
١٥	پێدا	٩		
١٦	ڤێ	٨		
١٧	روو	٨		
١٨	تێرا	٥		
١٩	ڤێرا	٣		
٢٠	هن	٢		
٢١	پێوەر	٢		
کۆ	٢١	٥١٤	١٢	٥٥٩

(١) (مەبەست ڕادەی چالاكی ئەم پێشگرانە لە كارە دارێژراوە بنەرتیەكان، واتە كە لە گەڵ چەند كاری دارێژراوی بنەڕەتی دێن).

ئەگەر بە وردی بە خشتەکە دا بچینەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە لە زمانی کوردیدا ژمارەی پێشگرەکان زۆرترە لە فارسی، بەلأم ئەم ژمارە کەسەش لە پێشگرەکانی کوردی چالأکترن، بۆ نموونە لە کوردیدا ژمارەی پێشگرەکان دەگاتە(٢١) و لە فارسیدا دەگاتە (١٣) پێشگر، لە ئەمەش (٧) یان ئێستا چالأکترن؛ لە کۆی (٢١٨) کاری داڕێژراوی بنەڕەتی لە دیالێکتی ژووروو دا (٥١٤) کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دروست دەبیت، بەلأم لە فارسیدا لە کۆی (٢١٨) کاری داڕێژراوی بنەڕەتی (٥٥٩) کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی ڕۆدەنێرنێت. کەواتە پێشگرەکان لە زمانی فارسیدا چالأکترن. ئەگەر لە فارسیدا تەنیا پێشگرە چالأکەکان وەربگرین ژمارەی ئەم کارە دەگاتە (٤٨٢) کە لەم شێوەیە پێشگرەکانی کوردی چالأکترن، بەلأم پێویستە لە بیرمان نەچیتەوە کە ژمارەی پێشگرەکانی فارسیش کەمتر لە کوردی .

لە ڕووی چالأکی پێشگرەکانیش، لە دیالێکتی ژووروو دا پێشگری (ڤە-) و لە فارسیدا پێشگری (بر-) لە ئەوانی تر چالأکترن و زیاتر لە پێشگرەکانی تر لە گەڵ کاری داڕێژراوی بنەڕەتی دێن و کارێکی تازە لە ڕووی واتا و ڕۆنانەوە ڕۆدەنرێن، هەروەها پێشگری (هڵ-) لە دیالێکتی ژووروو دا لە ڕووی واتاوە بەرامبەر پێشگری (بر-)ی فارسی ڕادەوەستێ کە هەر دوو پێشگریش لە ڕیزی پێشگرە چالأکەکانن، دیسان پێشگری (وەر-) لە دیالێکتی ژووروو دا لە ڕووی واتا و ڕادەی چالأکی بەرامبەر پێشگری (فر-) ی فارسیە، هەروەها پاشگری (-ەڤە) لە ڕووی واتاوە بەرامبەر پێشگری (باز-) لە فارسی ڕادەوستێت.

لە هەر دوو زمانەکە دا ڕۆنانی کاری داڕێژراو لە ڕووی روخسار و ئەرکەوە وەکو یەکەن و تەنیا جیاوازیان لە ڕووی ژمارەی گیرەکەکانە؛ چونکە لە کوردیدا دوو جۆر پێشگری (سادە و داڕێژراو) هەیە بەلأم لە فارسیدا ئەوها نیە، واتە لە زمانی کوردیدا، بەرناوی (لە، بە، ژ، دە) لە گەڵ جێناوی سەربەخۆی کەسی سێیەمی تاك لێکدەدرێن و ڕۆنانێکی نۆی دروستدەکەن لە شێوەی (لێ، پی، تێ، ژێ) وەك: (ژێ بوون، لێ کرن، تێدان، ژێ گرتن، ...هتد) کە ئەم دیاردەیە لە فارسیدا نیە. ئەمەش خالێکی جیاوازە نێوان هەر دوو زمانی کوردی و فارسیدا.

- بە+ ئەو← پێ   - لە + ئەو← لێ

- ده+ ئەو← تێ - ژ+ ئەو ← ژێ

هەروەها ڕۆنانێکی تر کە لە ئەنجامی لێکدانی (تێ، پێ، لێ، ژێ) لە گەڵ پێشگری (دا، را، ڤە، ڤێ، وەر) دروست دەبێت وەك: (پێدا، تێدا، تێرا، پێڤە، تێڤە، لێڤە، ژێڤە، تێوەر، پێوەر، ڤێرا) وەك: پێوەهاتن، تێراکرن، پێدابرن، ڤێراچوون... هتد)

ئەمەش ڕۆنانێکی تایبەتە بە زمانی کوردیەوە و لە فارسیدا بەرچاو ناکەوێت.

لێرە بۆمان ڕوون بوو، لە زمانی کوردیدا ژمارەی پێشگرەکان زۆرترن لە زمانی فارسی، بەلاّم ئەم ژمارەی کەمیش، لە پێشگرەکانی کوردی چالاکترن. تەماشەی ئەم خشتانەی ژێرەوە بکەین، خشتەی ژماری (٢) تایبەتە بە زمانی کوردی و خشتەی ژمارە (٣) تایبەتە بە زمانی فارسی:

خشتەی ژمارە ((٢))

کـــــوردی

ژ	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢
کارەکان	دان	کرن	هاتن	ئێخستن	برن	چوون	گرتن	بوون	کێشان	کەفتن	پێچان	بورین
ڤە	+	+					+	+	+		+	
ڤێ				+						+		
هل	+	+		+		+	+	+	+	+	+	
هن												
دا	+	+	+	+			+		+	+	+	
را	+	+	+	+			+	+	+		+	+
پێ	+	+	+	+	+		+	+		+		
تێ	+	+	+	+	+	+	+			+		+
لێ	+	+	+	+			+	+		+	+	+
ژێ		+	+		+	+	+	+		+		+
روو	+	+	+	+		+						
وەر							+				+	
لێك	+		+	+						+		+
پێك	+	+	+			+	+					
تێك	+			+	+	+					+	
پێرا	+		+		+	+		+	+			
تێرا		+			+	+		+				+
پێدا	+	+	+		+	+	+		+			
پێڤە	+	+	+		+	+		+				
پێوەر	+	+						+				
فێرا	+		+		+	+						

١٣	شکاندن	+				+				+	+		+			+						
١٤	گەهشتن							+	+						+	+	+					+
١٥	وەراندن			+		+			+	+	+				+							
١٦	وەشاندن			+		+	+		+	+	+											

خشتەی ژمارە ((٣))

فـــــارســــی												
ز	کارەکان	اندر	باز	بر	در	فر	فرا	فراز	فرو	فرود	وا	ور
١	آوردن	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
٢	آمدن	+	+	+	+		+	+	+	+		+
٣	خواندن		+	+	+	+	+	+	+		+	+
٤	شدن	+	+	+	+		+	+	+	+	+	
٥	گرفتن	+	+	+	+		+	+	+	+	+	
٦	كشيدن	+	+	+	+		+	+	+		+	
٧	افتادن	+	+	+	+				+	+	+	+
٨	خواستن	+	+	+	+	+	+				+	+
٩	خوردن	+	+	+	+				+	+	+	+
١٠	كردن	+	+	+	+		+	+	+	+	+	
١١	افكندن	+	+	+	+		+		+	+		
١٢	دادن		+	+	+		+		+		+	+
١٣	داشتن		+	+			+	+	+		+	+
١٤	رسيدن	+	+	+	+	+	+	+			+	
١٥	شكستن	+	+	+	+				+		+	+
١٦	چيدن		+	+	+		+		+		+	+
١٧	گد اشتن	+	+	+	+		+		+		+	+

ئەوەی ئەم خشتانە ڕوونی دەکەنەوە ئەوەیە کە لە کوردی و فارسیدا ڕادەی چالاکی کارەکان بۆ وەرگرتنی پێشگرەکان و دروستکردن کارێکی داڕێژراوی تازە، لێکچوون و جیاوازییان هەیە شایانی سەرەنجە لە دیالێکتی ژووروو دا زیاتر کارەکان لە گەڵ

پێشگری داڕشتندا ئاشناییان هەیە بۆ نموونە چاوگی (دان) کە لە گەڵ زۆربەی پێشگرەکان دێت (ڤە، ڤێ، هل، دا، را، پێ، تێ، ڕوو، وەر، لێك، پێك، تێك، پێدا، پێڤە) دێت: (ڤەدان، هلدان، دادان، رادان، تێ دان، تێوەردان، پێڤەدان، ڕوودان، تێکدان، ...)

لە فارسیدا چاوگی (آوردن) لە گەڵ زۆربەی پێشگرەکان دێت. وەك: (اندرآوردن، درآوردن، بازآوردن، برآوردن، فراآوردن، فروآوردن ...)

ئەو کارانەی کە پتر لە کارەکانی تر لە گەڵیان پێشگری داڕشتن دێت و کارێکی دارێژراوی تازە لە روی واتا و ژمارەی مۆرفیمی ڕۆدەنرێنێن بریتین لە:

<u>کوردی:</u>

(دان، کرن، هاتن، ئێخستن، برن، چوون، کشاندن، گرتن، بوون، کێشان، کەفتن، پێچان، بورین، گێران، گەهاندن، وەراندن، ...هتد)

<u>فارسی:</u>

(آوردن، آمدن، خواندن، شدن، گرفتن، کشیدن، افتادن، خواستن، خوردن، کردن، افکندن، دادن، داشتن، رسیدن، شکستن، ... هتد)

ئەو کارە داڕێژراوانە کە لە دوو زمانەکە دا هەنە لە ڕووی ڕۆنان و روخسارەوە لەچەند شێوەیەك دەردەکەون هەندێك لە کارەکان تەنیا لە دەنگێك جیاوازیان هەیە و لە دەنگەکانی تر هاوبەشن و بە یەك واتا بە کار دێن، نموونەی ئەم کارانەش (کردن/ کرن، بردن/ برن، دادن/ دان، گرفتن/ گرتن، ...) واتا چوون لە کوردیدا بەکار دێن بە هەمان شێوە و بە هەمان واتا لە فارسیدا بەکار دێن. بەلاّم ئەم لێکچوونە ئەوە ناگەیینێت کە ئەم کارانە لە دوو زمانەکە دا سەد لە سەد وەکو یەکن و وەك یێك گۆدەکرن و کار دەکەن.

بۆ زیاتر دیارکردنی جیاوازی و لێکچوونی ژمارەی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە هەر دوو زمانەکەدا تەماشەی خشتەی ژمارە (٤) دەکەین:-

خشتەی ژمارە ((٤))

ژ	کاری داڕێژراوی بنەڕەتی لە: کوردی	فارسی	ژمارەی پێشگرەکان لەکاری داڕێژراوی نابنەڕەتی: کوردی	فارسی	جیاوازی لەهەر دوو زمانەکاندا: کوردی	فارسی
١	کرن	کردن	١٤	٨	+٦	-٦
٢	برن	بردن	١١	٦	+٥	-٥
٣	دان	دادن	١٤	٧	+٧	-٧
٤	گرتن	گرفتن	٩	٩	٠	٠
٥	پێچان	پیچیدن	٨	٣	+٥	-٥
٦	بوون	بودن	٩	٢	+٧	-٧
٧	چنین	چیدن	٣	٧	-٤	+٤
٨	خاندن	خواندن	٤	٩	-٥	+٥
٩	خوارن	خوردن	٣	٨	-٥	+٥
١٠	هاتن	آمدن	١٢	٩	+٣	-٣
١١	کەفتن	افتادن	٨	٨	٠	٠
١٢	چوون	رفتن	١١	٩	+٣	-٣
١٣	ئێخستن	افتادن	١٢	٨	+٤	-٤
١٤	چاندن	کاشتن	٤	٢	+٢	-٢
١٥	گەهشتن	رسیدن	٥	٨	-٣	+٣
١٦	شکاندن	شکستن	٥	٧	-٢	+٢
١٧	ئینان	آوردن	٨	١٠	-٢	+٢
١٨	نیشتن	نشستن	٢	٥	-٣	+٣
١٩	مان	ماندن	٤	٥	-١	+١
٢٠	مالین	مالیدن	٤	٥	-١	+١
٢١	ڕێتن	ریختن	٣	٤	-١	+١
٢٢	زانین	دانستن	٤	٢	+٢	-٢

ژمارەی ئەو کارە داڕێژراوە کە بە یارمەتی (کرن) و پێشگری داڕشتن دروست دەبێت لە دیالێکتی ژووروو دا بریتیە لە (١٤) کار، بەلاَم لە هەمان کار لە فارسیدا (٨) کار داڕێژراوی تازە لە ڕووی واتا و ژمارەی مۆڕفیم دروست دەکات. هەر بەم شێوەیە (برن) لە دیالێکتی ژووروو دا (١١) کاری داڕێژراو نوێ و (بردن) لە زمانی فارسیدا (٦) کاری داڕێژراو دروست دەکات، هەروەها کاری (دان) لە دیالێکتی ژووروو دا (١٤) کاری داڕێژراو و لە زمانی فارسیدا (٧) کاری داڕێژراو دروست دەکات کە جیاوازییان دەگاتە (٧) واتە نیوەی یەکن. کاری (گرتن) لە دیالێکتی ژووروو دا (٩) و لە فارسیشدا (٩) کاری داڕێژراو دروست دەکات کە بە پێیە ژمارەی کاری داڕێژراوەکانیان وەکو یەکن.

کاری (پێچان) لە کوردیدا (٨) کار و کاری (پیچیدن) لە فارسیدا (٣) کاری داڕێژراوی تازە دروست دەکات، کاری (بوون) لە دیالێکتی ژووروو دا (٩) کاری داڕێژراو و لە فارسیدا کاری (بودن)، (٢) کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دروست دەکات. دیسانەوە کاری (چنین) لە دیالێکتی ژووروو دا (٣) کاری داڕێژراو و کاری (چیدن) لە فارسیدا (٧) کاری داڕێژراوی تازە دروست دەکات.کاری (خوارن) لە دیالێکتی ژووروو دا (٣) کاری داڕێژراو و لە فارسیدا (٨) کاری داڕێژراو دروست دەکەن.

هەندی کاری تر لە ڕووی ڕۆنان و ڕوخسارەوە وەکو یەك نین، بەلاَم لە ڕووی واتاوە وەکو یەکن کە کاری داڕێژراوی نوی دروست دەکەن. وەك: کاری (هاتن) لە دیالێکتی ژووروو دا (١٢) کاری داڕێژراو دروست دەکات کە بەرامبەری ئەمە کاری (آ مدن) لە فارسی ڕادەوەستێت و (٩) کاری داڕێژراوی تازە دروست دەکات. دیسان کاری (کەفتن) لە دیالێکتی ژووروو دا (٨) کاری داڕێژراو و لە فارسیدا کاری (افتادن)، (٨) کاری داڕێژراو دروست دەکات کە ئەم کارە لە ڕووی واتا و ژمارەی کاری داڕێژراوی تازە وەکو یەك ڕادەوەستن.کاری (چوون) لە دیالێکتی ژووروو دا (١١) کاری داڕێژراوی تازە و لە فارسیدا کاری (رفتن)، (٩) کاری داڕێژراوی نوێ دروست دەکات، هەروەها کاری (ئێخستن) لە دیالێکتی ژووروو دا (١٢) کاری داڕێژراو و لە فارسیدا کاری (افتادن)، (٨) کاری داڕێژراوی تازە دروست دەکات. دیسان کاری (چاندن) لە کوردی ژووروو دا (٤) کاری داڕێژراوی تازە و لە فارسیدا کاری (کاشتن)، (٢) کاری داڕێژراوی تازە لە ڕووی واتا و ڕۆنانەوە دروست دەکات.

بەراوردکردنی جۆرەکانی کاری داڕێژراو
لە ڕووی کاریگەریەوە (تێپەڕ و تێنەپەڕ)
لە دیالێکتی ژوورووو و فارسیدا:-

بە شێوەیەکی گشتی لە زمانی کوردیدا کار لە بنجدا یان تێپەڕ یان تێنەپەڕە. هەندێ کاری تێنەپەڕ بە هۆی مۆڕفیمی تێپەڕاندن دەبن بە تێپەڕ لێرەدا مەبەستمان کاری داڕێژراوە و بە تایبەتی ئەو کارانەی، کە بە هۆی پێشگرەوە کارێکی داڕێژراوی نابنەڕەتی لە ڕووی واتا و ژمارەی مۆڕفیمەکان دروستدەکەن.

لە زمانی فارسیدا لە ڕووی کاریگەریەوە سێ جۆر کار هەیە، یان تێپەڕ، یان تێنەپەڕە، یان هەم تێپەڕ و هەم تێنەپەڕە کە لە فارسیدا پێی دەڵێن (دو وجهی)، جۆری سێیەم ژمارەیان لە چەند کارێك تێناپەڕێت. وەك: (شکستن، پختن، ریختن، افروختن، آویختن، آموختن، سوختن، گسیختن، پژمردن، ... هتد).

هەندێ لەم کارانە کاتێك لە گەڵ پێشگری نارێزمانی دێن هەر بە شێوەی تێپەڕی، یان تێنەپەڕی دەمیننەوە کە ئەمەش بە پێی ئەو ڕستەیە کە لە گەڵیدا بەکاردێن.کە ئەم حالەتە لە بوارەکی تەسکدا بەکاردێت. وەك:

- افروختن ← برافروختن.
- آ تش برافروخت. (تێنەپەڕ)
- او آ تش را برافروخت. (تێپەڕ)
- ریختن ← فروریختن.

- باران فرو ريخت. (تێنەپەڕ)

- ابرها باران را فرو ريختنند. (تێپەڕ)

کەواتە لە کوردیدا لە ڕووی کاریگەریەوە دوو جۆر کار هەیە، بەڵام لە فارسیدا سێ جۆرە کە لەم ڕوویە دا لە هەر دوو زمانەکەدا نێوان جۆری کارەکان جیاوازی هەیە.

کاری داڕێژراوی تێنەپەڕ:-

وەك ئاشکرایە لە هەر دوو زمانەکەدا کاری تێنەپەڕ لە ڕستەدا بۆ تەواوکردنی واتا تەنیا پێویستی بە بکەر هەیە و لەم جۆرە کارە بکەرنادیار لێ ڕۆنانرێت کەواتە کاری تێنەپەڕ لە کورتترین شێوەی خۆی لە ڕستەدا لە بکەر و کارێك پێکدێت. وەك:

- ئەز هاتم. (دیالێکتی ژووروو)

- من آ مدم. (فارسی)

بەم جۆرە کارانە کە خوی بە خواست و ئارەزووی خۆی کارەکە ئەنجام دەدات دەڵێن (تێنەپەڕی بکەری) بەڵام لە هەر دوو زمانەکە دا هەندێ کاری تێنەپەڕ هەن کە بکەرەکە بە خواست و ئارەزووی خۆی کارەکە ئەنجام نەدایە و بە سەریدا هاتووە بەو کارە دەوترێ (تێنەپەر بەرکاری). وەك:

- تێکەفتن، هلچوون، لێ هاتن، ژێ چوو، پێ بوو. (دیالێکتی ژووروو)

- افتادن، فروشکستن، برشکستن، فروسوختن، برافروخت. (فارسی)

لە دیالێکتی ژووروو دا کاتێك کاری داڕێژراوی تێنەپەر لە گەڵ پێشگرەوە دێت و کارێکی داڕێژراوی تازە لە ڕووی ژمارەی مۆڕفیمەکان ڕۆدەنرێنێت و بە هەمان شێوەی تێنەپەڕی دەمێنێتەوە. وەك:

(ڕاهاتن، داهاتن، ڕابوون، هلبوون، هلهاتن، تێگەهشتن، ڤێراگەهشتن، هلچوون، ڤەهسین، ژێ چوون ... هتد)

هەروەها لە فارسیشدا هەر بەم شێوەیە کارە تێنەپەرەکە وەك خۆی دەمێنێت وەك:

(درآ مدن، فروآ مدن، برشدن، درشدن، فرورفتن، وەررفتن، فرازشدن، ... هتد)

له دیالێکتی ژووروو دا هەندێ جار کاری تێنەپەڕ بە دوو شێوە دەردەکەوێت ئەم جۆرە کارانە کاتێك لە گەڵ گیرەکەوە دێن هەر بە تێنەپەڕی دەمیننەوە و بە هۆی ئامرازی تێپەڕاندن دەبن بە تێپەڕ. وەك:

- ڤە (رەڤین، رەڤیان) ⟵ ڤەرەڤاندن
- ڕا (وەستین، وەستیان) ⟵ ڕاوەستاندن
- هڵ (وەشین، وەشیان) ⟵ هڵوەشاندن

له فارسیشدا کاتێك کە پێشگر لە گەڵ ئەو کارانەی کە لەبنجدا تێنەپەڕن دێن، زۆربەی کارەکان هەر بە تێنەپەڕی دەمێنێتەوە، وەك: (درشدن، برشدن، فروشدن، درآ مدن، برآ مدن، فرارسیدن، وررفتن، فرورفتن، برآ شفتن، درماندن، فرو شستن، برگشتن، برافراشتن، ... هتد)

بەڵام لە فارسیدا هەندێ حاڵەت هەیە کە کارەکە لە بنجدا تێنەپەرە کاتێك لە گەڵ پێشگرەوە دێن، کارێکی تێپەڕ ڕوودەنرێن. وەك:

- افتادن: درافتادن
- (آ نها با سپاهیان شاه در افتادند).
- آ مدن: بازآ مدن
- (او از سفر حج بە خانە باز آ مد).

کە ئەم جۆرە ڕۆنانە لە کوردیدا نیە و ئەمە بە خاڵێکی جیاوازی لە هەر دوو زمانەکەدا دەژمێردرێت.

هەروەها هەندێ جار هەندێ کار هەنە، کە لە بنجدا تێپەڕن کاتێك لە گەڵ پێشگرێك دێن کارێکی دارێژراوی تێنەپەڕ رودەنێن. وەك:

- خوردن: برخوردن، وا خوردن.
- گرفتن: درگرفتن، فرو گرفتن.
- دادن: وادادن.
- کشیدن: واکشیدن.

له دیالێکتی ژووروو دا کاری (دا) کارێکی تێپەڕە کاتێ پێشگری (ڕوو) لە گەڵی بەکاردێت کاری تێنەپەڕی (رویدا) دروست دەبێت بەڵام ئەمە هەموو جارێ مەرج نیە.

بەم پێیە لەم حالەتە هەر دوو زمانەکە بە یەك دەچن هەرچەند ئەم حالەتە لە دیالێکتی ژووروو دا کەمتر لە فارسیدا بەرچاو دەکەوێت.

لە کوردی و فارسیدا دەکرێ هەندێ کاری تێنەپەڕ بە هۆی ئامرازی تێپەڕاندن بکەین بە تێپەڕ، لە کوردیدا ئەم ئامرازە لە سنووری (-اندن) تێناپەڕێت کە بە ڕەگی ئەو کارە کە دەمانەوێت بکەین بە تێپەڕ دەلکێت، وەك:

کوردی:	فارسی :
- ڤەرەڤین ⟵ ڤەرەڤاندن	- فرارسیدن ⟵ فرارساندن
- هلوەشیان ⟵ هلوەشاندن	- چرخیدن ⟵ چرخاندن
- تێگە هشتن ⟵ تێ گە هاندن	- برگشتن⟵ برگرداندن

پێویستە ئاماژە بەوەش بدەین کە بەرامبەر هەندێ کاری تێنەپەڕ کارێکی تێپەڕهەیە. وەك:

- ڕابوون ⟵ ڕاکرن
- مرن ⟵ کوشتن

لە فارسیدا هەر دوو ئامرازی (اندن و انیدن) بە ئامرازی تێپەڕاندن دەناسرێن کە دەچێتە سەر ڕەگی کارەکە کاتێك کە بمانەوێت بکەین بە تێپەڕ. وەك:

- چرخیدن ⟵ چرخاندن/ چرخانیدن
- برگشتن ⟵ برگرداندن/ برگردانیدن
- فرا رسیدن ⟵ فرا رساندن/ فرارسانیدن

شایانی سەرەنجە ئەم کارە تێنەپەڕانەکاتێك لە گەڵ پێشگرێکی ڕێزمانی دێن و دەبن بە تێپەڕ ئەمانە سنووردارن و ڕادەی بەکارهێنانیان کەمە.

بەم پێیە دگەین بەمە کە ئامرازی تێپەڕاندنی (-اندن) لە هەر دوو زمانەکە دا هاوبەشە و هیچ جیاوازی لە ئەرك و بەکارهێنانیان نیە و بە یەك دەچن، بەلاَم ئامرازی (-انیدن) تایبەتە بە زمانی فارسی و لە کوردیدا نیە.

لێرە دا پێویستە بلێین ئەمە واتای ئەوە ناگەیەنێت کە هەموو کارێکی تێنەپەڕ دەکرێ بە هۆی ئەم مۆرفیمانە بکەین بە تێپەڕ. هەندێ کار هەن کە بە هیچ شێوەیەك نابن بە تێپەڕ وەك: هاتن، چوون، روینشتن، هلاتن، بوون (ولادە) بوون (صیرورە). هەروەها لە فاسیدا بەم شێوەیە هەندێ کار هەنە بە هیچ شێوەیە نابن بە تێپەڕ و هەر

به تێنەپەڕی دەمیننەوە. وەك: شدن، ماندن، آ مدن ..، هەروەها كاتێك كە لە گەڵ پێشگری ناڕێزمانیش دێن وەك خۆی بە تێپنەپەڕی دەمیننەوە كە ئەمەش خالێكی لێكچوونە، هەروەها كاری (هات) و (آ مدن) لە ڕووی واتاییش بەرامبەر یێك رادەوەستن.

لە كوردیدا ئەم جۆرە كارانە كە بە هۆی ئامرازی تێپەڕاندن دەبن بە تێپەڕ بەركارێكی ڕاستەوخۆ وەردەگرن. وەك:

- ئەز گەهەشتم. - پەیمان هەلوەشیا.
- ئەوی ئەزگەهاندم. - ئەوان پەیمان هەلوەشاند.

هەروەها لە فارسیشدا بەم شێوەیە كارەكە بەركارێكی ڕاستەوخو وەردەگریت. وەك:

- چرخ چرخید. - بچە خوابید.
- او چرخ را چرخاند/ چرخانید. - دایە بچەرا خواباند/خوابانید.

كاری داڕێژراوی تێپەڕ:-

_سەبارەت پێناسەی كاری تێپەڕ لە هەر دوو زمانەكە دا دەتوانین بڵێین ئەو كارەیە كە بۆ تەواوكردنی واتا پێویستی بە بەركار یان تەواوكەرێك دەبێت كەواتە كاریگەری كارەكە لە سەر بكەر تێدەپەڕیت و پێویست بە بەركارێك دەبیت و لەم جۆرە كارە دەكرێ كاری بكەر نادیار ڕۆبنرێت. لە كوردیدا هەندێ كار هەنە لە بنەڕەتدا تێپەڕن و كاتێك لە گەڵ پێشگرێك دێن كارێكی تازە لە ڕووی واتا و ژمارەی مۆڕفیم دروستدەكەن و هەر بە تیپەڕی دەمێننەوە. وەك:

- كرن ⟵ ڤەكرن، ڕاكرن، هلكرن.
- ئێخستن ⟵ دائێخستن، هلئێخستن.
- برن ⟵ ڤەبرن، تێبرن.
- دان ⟵ هلدان، ڤەدان، ڕادان.

هەروەها لە فارسیدا هەندێ کار هەنە کە لەبنجدا تێپەڕن، کاتێك لە گەڵ پێشگرێك دێن کارێکی داڕێژراوی تازە دروست دەکەن و هەر بە تێپەڕی دەمێننەوە. وەك:

- آوردن ⟵ برآوردن، درآوردن.
- یافتن ⟵ دریافتن، فرایافتن.
- کردن ⟵ برکردن، درکردن، فروکردن .
- بردن ⟵ بربردن، فرابردن، فروبردن.

لە فارسیدا هەندێ کاری تێپەڕ هەنە کاتێك کە دووبارە دەبن بە تێپەڕ ئەمانە سنووریان لە چەند کارێك تێناپەرێت و ئەمانە لە ڕووی وەرگرتنی بەرکارەوە، هەر بەرکاری ڕاستەوخۆ و هەر ناڕاستەوخۆ وەردەگرن. وەك :

- خوردن: (-کودك شیرش را خورد).
- خوراندن: (- دایە شیررا بە کودك خوراند/خورانید).
- پوشید: (- علی لباسش را پوشید).
- پوشانید: (- علی لباسش را بە او پوشاند/ پوشانید).

ئەم دیاردەیە لە کوردیدا بەدیناکەوێت، تەنانەت لە دیالێکتی ژووروو دا سێ کاری (پێچان، نڤێسین، کێشان) تێپەڕن کە لە هندی شێوەزار دا لە حاڵەتی (پێچاندن، نڤیساندن، کێشاندن) بەکاردێن، بەڵام ئەمە واتای ئەوە ناگەیەنێت کە تێپەڕکردنی کاری تێپەڕ لە کوردیدا هەیە و ئەمەش هەڵەیە، پێویستە بڵێین ئەم دوو شێوەی کارە پێکەوە لە شێوەزارێك بە کار نایێت بەلکو یەکێك لەم شێوانە بەکاردێت، بۆ نموونە لە کوردستانی رۆژئاوا دا (کوردستانی سوریە) شێوەی (نڤیساندن) لە جیاتی (نڤێسین) بەکاردێت. (بائیز عوٚمەر، وانەکانی ماستەر، کولیژی ئاداب، زانکوی دهوك ٢٠٠٦-٢٠٠٧) وەك:

من نامەك نڤیسی. (دەڤەری دهوك)

من نامەك نڤیساند. (کوردستانی رۆژئاوا)

ئەم کارانە تەنیا بەرکارێکی ڕاستەوخۆ وەردەگرن، کاتێك کە لە گەڵ پێشگری ناڕێزمانیش دێن هەر بە هەمان شێوە بەرکارێکی ڕاستەوخۆ وەردەگرن. وەك:

- من مەحفیر ڕاپێچا.
- ئەوی ئەز ڕاکێشام.

سەبارەت وەرگرتنی بەرکاری ڕاستەوخۆ نێوان زمانی کوردی و فارسیدا جیاوازی هەیە؛ چونکە لە فارسیدا کار هەیە دوو بەرکاری ڕاستەوخۆ وەردەگرێ. وەك: فروبردن، فرو انداختن، واداشتن، برداشتن، ... هتد)

لە وەرگرتنی بەرکاری ناڕاستەوخۆ لە هەر دوو زمانەکە دا بە پێی پێویستی شوین و جۆری بە کار هێنانەکەی دەتوانێ بەرکارێکی ناڕاستەوخۆ هەلبژێرێ، یان هەر وەری نەگرێ و بەرکارە ناڕاستەوخۆەش هەمیشە بە یەکێك لە پریپوزیشنەکان دەستپێ دەکات و ناڕاستەوخۆ کاری ڕستەکە تەواو دەکات.کەواتە لە کوردیدا کار هەیە بەرکاری ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ وەردەگریت و هەر بە هەمان شێوە لە فارسیدا ئەم حالەتە ڕوو دەدات.

لە فارسیدا بەرناوی (با، از، بە) چالاکن و هەرکارێك بە پێی بە کار هێنانیان بۆ بەرکاری ناڕاستەوخۆ لە گەڵ بە کار دێت، بەم حالەتە لە زمانی فارسی دەڵێن: ((گذرا بە مفعول و متمم (ازی، بایی، بەای))، هەروەها لە کوردیدا بەرناوی (بە، لە، ژ، بۆ) چالاکن و پێش بەرکاری ناڕاستەوخۆ بەکاردێن، بەلاّم وەك فارسی هەر بەرناوێك بۆ کارێکی تایبەت نایێت، بەلکو بە پێی پێویستی لە گەڵ کارەکان دێن. وەك:

- من ترومبێل بۆ تە ڕاوەستاند.
- من ترومبێل ژ بەر هەوە ڕاوەستاند.
- من پارە بۆ تە ژ بابێ خوە وەرگرتن.

بەرناوی (ژ، بۆ) لە دیالێکتی ژووروو دا بەکاردێت کە بەرامبەری (لە، بە) لە دیالێکتی خواروو و ناڤەڕاست ڕادەوەستێ. تەنانەت بەرناوی (بە) لە زمانی فارسی و دیالێکتی خواروو هاوبەشی و لێکچوونی تەواوی هەیە و لە ڕووی بە کار هێنانەوە بەرناوی (از) هەرچەندە لە ڕووی روالەت دا لە بەرناوی (لە، ژ) ناچیت، بەلاّم لە ڕووی واتا و ئەرکەوە بەیەك دەچن. وەك:

- من پارە ژ بابێ خو وەرگرتن.	- ئازادی ترومبێل ژ عەلی کری.
- من پول را از پدرم گرفتم.	- آزاد ماشینش را از علی خرید.

هێز و کاری داڕێژراو لە کوردی و فارسیدا:-

هێز بابەتێکە لە لایەن توێژینە زمانیەکاندا گرنگییەکی تایبەتی پێی دەدرێت و بە مۆرفیمەکی ناکەرتی دێتە ناساندن، کەواتە هێز بریتیە لە بەرزی گۆکردنی ڕێژەیی ڤاوڵی بڕگەکانی وشە یا ڕستە کە لە ئەنجامی وزە و کاری ماسولکەیی و ژێر مەبەستی دەربرینی قسەکەری زمانەکە بە شێوەیەکی بەهێز یا خۆد بێ هێز دەردەکەوێت، ئەلبەتە دەبێ ئەوە بزانین کە هێز بابەتێکی ڕێژەیی یە. لە زمانی کوردیدا پتر لە هێزەك دەست نیشانکراوە وەك (هێزی سەرەکی، ناسەرەکی و هێزی ئاسایی) کەچی زۆربەی زمانەوانان بۆ زمانەکەیان چوار هێزیان دەست نیشانکردووە، لە زمانی کوردیدا ئەوەی ڕۆڵی گرنگ دەبینێت بۆ داکوکی کردن لە سەر واتا بە زۆری هێزی سەرەکی یە. هێز لە کوردی و فارسیدا دەبێتە هۆی گۆڕینی واتا.

لە زمانی فارسیدا زمانەوانەکان دوو جۆر هێزیان (سەرەکی و ناسەرەکی) دەستنیشان کردووە، بەم پێیە جیاوازی لە نێوان جۆری هێز لە کوردی و فارسیدا هەیە: لە کوردیدا هێزی ناوەندی هەیە، بەلاّم لە فارسیدا نیە، هەروەها ئەم دوو زمانە لە بەر نەبوونی هێزی لاواز (Weak stress) بە یەك دەچن.

هێزی سەرەکی لە زمانی کوردیدا دەکەوێتە سەر تەنیا یەك بڕگەی وشە بەو مەرجەی کە وشەکە دابراو بێت، ئەوجا ئەو برگەیە لە سەرەتا، یان ناوەڕاست، یان کوتایی وشە بێت کە ئەم جێگۆرکێیەش وای لە زمانی کوردی کردووە کە بچێتە ناو کۆمەڵی (هێزی ئازاد) ەوە.

زمانی فارسیشدا هێز لە جوری هێزی ئازادە، چونکە هێز لە وشە و ڕستەی ئەم زمانەدا شوێنێکی چەسپا و نەگۆڕ نیە و بە زۆری هێزەکە دەکەوێتە سەر بڕگەی

پێشەوە یان بڕگەی دواوەی وشە، هەرچەندە قسەکەری زمانەکە دەتوانێت بە ئارەزوی خۆی شوێنی هێزبگورێت بۆ مەبەستی جیاواز کەواتە هێز لە هەر دوو زمانەکە دا هێزێکی ئازادە و پابەندی هیچ کۆتەك نیە .

لەو زمانانەی کە لە کۆمەڵەی هێزی ئازادن هێزی سەرەکی لەسەر هەمان بڕگە نامێنێت و کاتێك کە وشەکە لە سادەیی دەبێت بە داڕێژراو، یان لێکدراو، یان گەردان بکرێت هێزەکەش جێگورکێ دەبێت و بە پێ جۆری ڕێزمانی وشەکە دیار دەبیت، کەواتە شوێنی دابەش بوونی هێز لە کوردی و فارسیدا بابەتێکی سیستەمی یە و پێشبینی دەکرێت و لەم خالەدا هەر دوو زمانەکە بە تەواوی لێك دەچن.

هەروەها لە ئاستی ڕستەسازی دا قسەکەری زمانەکە بۆ داکوکی کردن لە سەر ئەو واتایە کە مەبەستیەتی هێز دەخاتە سەر برگەی ئەو وشەیە لە رستە دا کە مەبەستیەتی، لە ئەم خالەشدا هەر دوو زمانەکە بە یەك دەچن. هەروەها هێزی سەرەکی لە هەر دوو زمانەکە دا دەبێتە هۆی جیاکردنی ئەو وشانە کە لە ڕووی ڕۆنانەوە وەکو یەکن، بەلاّم واتاییکی جیاواز هەیە؛ دەکرێ بە هۆی هێزەوە بزانین کە لە ڕووی ڕێزمانیەوە چ جۆر وشەیە. وەك:

تـ'میز = بازشناختن. خر'= هەموو

تمیـ'ز = پاکیزە. خـ'ر= لە شێوەی بازنەیی دا.

- حالی' = کنونی (ئێستایی) ڤەژیـ'ن= ناوی کچ.

- حـ'الی = متوجە (تێگەیشت) ڤـ'ەژین= ژیانێکی نو و تازە .

لە دیالێکتی ژووروو دا کاتێك کە پێشگری ڕێزمانی (دێ) مۆڕفیمی کاتی داهاتوو و (بـ) ئیلتزامی لە ڕۆنانی کارەکە بێن، هێزی سەرەکی بۆ لای خۆی ڕادەکیشن. هەروەها بـەم شێوەیـە لـە فارسیدا کاتـەك کە پێشگری ڕێـزمانی (می/ بـ) واتـە مـۆڕفیمی بەردەوامی و ئیلتزامی لە گەڵ کارەکە دا بێت هێزی سەرەکی دەکەویتە سەر بڕگەی دەستپێك، واتە پێشگری رێزمانی (می/بـ). وەك : (می'نشستم، بـ'نشینم). لەم حالەتە دا هەر دوو زمانەکە بە یەك دەچن.

لە زمانی کوردیدا بە شێوەیەکی گشتی هێزی سەرەکی لە کاری داڕێژراو دا دەکەوێتە سەر کەرتی یەکەمی رۆنانەکە، واتە کەرتی پیشەوە، کاتێك کە گیرەکی

ناڕێزمانی دەخرێتە سەر واتایەکی نوێ دەداتە دەستەوە و بەم پێیە گیرەکەکە هێزی سەرەکی وەردەگریت. وەك: (هڵ'گرت، دا'کر، ڤە'بوو ... هتد).

هەروەها لە زمانی فارسیدا هێزی سەرەکی لە کاری داڕێژراو دا کاتێك کە لە ڕۆنانێکدا پێشگرێکی ناڕێزمانی هەبێت، هێزی سەرەکی دەکەوێتە سە دوا برگەی گیرەکە ناڕێزمانیەکە، واتە هەموو مۆڕفیمی واتا گور لە گەڵ کاری داڕێژراو هێزی سەرەکی بۆ لای خۆی ڕادەکێشیت. وەك: (فـ'رو رفتەام، فـ'رو می رفتم، فـ'رو رفتەام ... هتد)

لە زمانی کوردیدا کومەلێك کاری داڕێژراو هەیە کە لە ڕۆنانیان دا پێشگری (پێ، تێ، لێ، ژی) بەکار دێت وەك: (ژێ برن، تێکەفت، ژێکر، ... .) کە لێرە ڕۆنانی ئەم پێشگرانە لە بنجدا لە لێك دانی بەرناوی (بە، لە، ژ، دە) لە گەڵ ڕاناوی جودای کەسی سێیەم (ئەو) دروست دەبێت کە (ئەو) لەوانەیە کەسێ، یان شتێ بێت، ئەمەش وای کردووە ئەم پێشگرانە هێزی سەرەکی بۆ لای خۆیان ڕابکێشن ئەمەش تایبەتە بە زمانی کوردیی و لە فارسیدا نیە.

هەروەها ئەم پێشگرانە لە گەڵ پاشبەندی (دا، ڕا، وەر، ڤە، ڤێ) کۆمەلێك پێشگری تازە دروست دەکەن و دەبنە هۆی دروست بوونی ڕۆنانێکی تازە لە کاری داڕێژراو دا کە هێزی سەرەکی دەکەوێتە سەر ئەم پێشگرانە ئەمەش لە زمانی فارسیدا نیە.

ئەوەی تا ئێستا باسمان کرد لە حالەتی ئەرێ دا بوو کاتێك کە کارەکە مۆڕفیمی ناکردن وەردەگریت، یان بە واتاییکی تر نەفی بێت هێزی سەرەکی لە هەر دوو زمانەکە دا دەکەوێتە سەر ئەو برگەی، کە مۆڕفیمی ناکردنی تێدایە، واتە مۆڕفیمی ناکردن هێزی سەرەکی بۆ لای خۆی ڕادەکێشیت و بە زۆری دەکەوێتە پێش ڕەگی کارەکە. وەك:

- هڵنە'گرت، ڕانە'بوو، ڤەنە'خوار، ... .
- برنـ'می داشت، برنە'گشت، نە'نشست، ... .

بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین هەر دوو زمانەکە لە ڕووی هێز تا ڕادەیەکی زۆر بە یەك دەچن؛ چونکە سەر بە کۆمەلەی هێزی ئازادن.

نادیاری و کاری داڕێژراو:-

ڕێژەی نادیاری تەنیا لە کاری تێپەڕ ڕۆدەنرێت. مەبەست لە نادیاری ئەو ڕێژەیە کە بکەرەکە بە هەر هۆیەك بێت ئاشکرا نیە و بەرکاری ڕستەی بکەردیار دەتوانێت جیگەی بکەر لە ڕستەی بکەرنادیار بگریت، بەلاّم ئەمە واتای ئەوە نادات کارەکە بکەر نیە بەلکو بکەر هەیە بەلاّم بە هەر هۆیەك بێت دیار نیە و بەرکار هەر بەرکار دەمێنێت.

لە دیالێکتی ژووروو دا دیاردەی بکەرنادیار بە هاریکاری کاری یاریدەدەری (هات) ڕۆدەنرێت و دەکەوێتە پێش کاری سەرەکی ڕستەی بکەردیار کە بۆ کاری بکەرنادیار کارەکە بە شێوەی چاوگ دەردەکەوێت، دەکرێ بلێین ئەم چاوگە وەك مۆڕفیمی نادیاری لەم دەستەواژەیەی کاری خۆی پیشان دەدات کەواتە ڕۆنانی بکەرنادیار لە دیالێکتی ژووروو دا بەم شێوەیە دەردەکەوێت:

- کاری یاریدەدەری هات + راناوی لکاو+ ە + چاوگ لە کاری رستەی بکەر دیار + (ێ)

لە فارسیدا ڕێژەی بکەرنادیار لە کارێکی تێپەڕ ڕۆدەنرێت کە کارەکە وەك ئاولناوی بکەری دەردەکەوێت و دەخرێتە پێش یەکێ لە ڕێژەکانی وەرگیراو لە کاری یاریدەدەری (شد) و هەندێ جاریش کاری (آ مدن، گردیدن) دێن و بەم شێوەیە هەموو گۆڕانکاری و گەردانکردنی کارەکە دەگۆێزرێتە سەرکاری یاریدەدەر و بە پێی کات و کەس و ژمارەی بەرکار گەردانیان دەکەین. ڕۆنانی بکەرنادیار لە زمانی فارسیدا بەم شێوەیە دەردەکەویت:

- (ڕەگی ڕابوردوو + ە) ئاولناوی بکەری + کاری یاریدەدەری شد + ڕاناوی لکاو

به بەراودکردنی شێوەی ڕۆنانی نادیاری له دیالێکتی ژووروو و فارسیدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە هەر دوو زمانەکە سوود لە کارێکی یاریدەدەر وەردەگرن، کاری (آ مد) بەرامبەر (هات) لە دیالێکتی ژووروو دا ڕادەوەستێ کە لە ڕووی واتا و ئەرکەوە یەکدەگرن بەڵام ئێستا زۆرتر کاری یاریدەدەری (شد) لە ڕۆنانی کاری بکەر نادیار بەکاردێت. ئەگەر بە وردی تەماشای ڕۆنانی هەر دوو ڕێژەی نادیاری بکەین لە دیالێکتی ژووروو و فارسیدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ڕاناوی لکاو بە پێی کەس و ژمارەی بەرکار بە کاری یاریدەدەرەکەوە دەلکێت. بە گشتی دەتوانین بلێین ڕۆنانی کاری بکەرنادیار لە هەر دوو زمانەکەدا تا ڕادەیەك لێکدەچن.

لە دیالێکتی ژووروو دا ڕاناوی لکاو (م. ڕێککەوتن) لە کاتی ڕابوردوو لە ڕستەی بکەرنادیار ناگۆڕێ و هەر وەك خۆی دەمێنێتەوە و تەنیا شوێنەکەی ئەگۆێزرێتەوە و ئەچێتە سەر (هات ــ ـە) چونکو ڕێککەوتن لە ڕابوردوودا لە نێوان بەرکار و کار دایە و هەر بەرکارەکە ئەبێتە بکەری ڕستەی بکەرنادیار کە لە کەسی سێ یەمی تاکدا مۆرفیمی ڕێککەوتن دەرناکەوێت. وەك:

- وی ئەو دیتØ. ئەو هاتـ + Ø + ـە + دیتن ئەو هاتە دیتن.
- من تو دیتی. ئەو هاتـ + یـ + ـە + دیتن تو هاتیە دیتن.

لە فارسیدا کەسی سێیەمی تاك لە هەموو ڕێژەکاندا مۆرفیمی ڕێککەوتن وەردەگریت جگە لە ڕابوردووی سادە، ڕابوردووی بەردەوامی، ڕابوردووی دوور، ڕابوردووی درجریان. وەك: برداشتە شد، برداشتەمی شد، برداشتەشدە بود، داشت برداشتەمی شد.

بەڵام لە ڕستەی کاتی داهاتوو دا ڕێککەوتن لە نێوان بکەر و کار دا دەبێت. کە دەکرێتە بە بکەرنادیار دەگوێزرێتە نێوان کار و بەرکارە بە بکەرکراوەکەن، بۆیە ڕاناوێکی لکاوی تر جێی دەگرێت. بە پێی کەس و ژمارەی بکەرە تازەکە، وەك:
لە ڕستەی

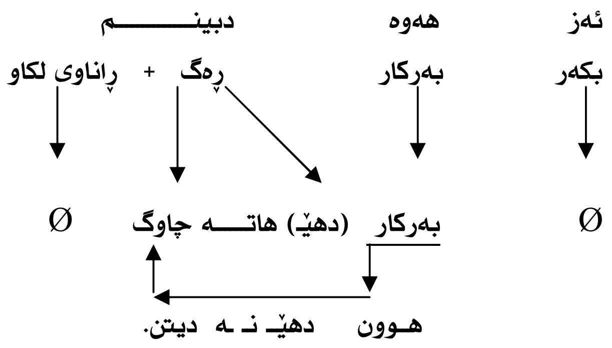

کەواتە لە دیالێکتی ژووروو دا لە کاتی ڕانەبوردوو و داهاتوو دا ڕاناوی لکاو بۆ هەموو کەسی (تاك/کۆ) دەکەوێتە نێوان کاری (هات) و ئامرازی بەستنی (ە) کە ئەمەش دەکەوێتە پێش کاری سەرەکی ڕستەی بکەردیار کە بووە چاوگ. وەك:

- ئەز دهێمە ڤەدیتن.
- تو دهێیە ڤەدیتن.
- ئەو دهێتە ڤەدیتن.
- هوون دهێنە ڤەدیتن.
- ئەم دهێنە ڤەدیتن.
- ئەو دهێنە ڤەدیتن.

کە لە فارسیدا هەموو ڕێژکان مۆڕفیمی کەسی وەردەگرن و ئەو مۆڕفیمانەش دەلکێن بە کاری یاریدەدەری (شدن) جگە لە ڕێژەی ئایندەکە مۆڕفیمەکان دەلکێن بە کاری یاریدەدەری (خواستن) وەك:

- برچیدە خواهم شد.
- برچیدە خواهی شد.
- برچیدە خواهد شد.
- برچیدە خواهیم شد.
- برچیدە خواهید شد .

- برچيده خواهند شد .

له دیالێکتی ژووروو دا ڕێژەکانی ڕابوردوو بە هەموو جۆرەکانیەوە مۆڕفیمی کەسی لکاو وەردەگرن جگە لە کەسی سێیەمی تاك، کە مۆڕفیمی لکاو وەرناگرێت.

- ڕابوردووی سادە : ئەو هاتە راکرن.
- ڕابوردووی بەردەوام : ئەو دهاتە راکرن.
- ڕابوردووی تەواو : ئەو هاتیە راکرن.
- ڕابوردووی دوور : ئەو هاتبوو راکرن.
- ڕابوردووی ئیلتزامی : ئەو هاتبا راکرن.
- ڕابوردووی ئیلتزامی تەواو : ئەو هاتبیتە راکرن.

بەلاَم لە فارسیدا ڕێژەی ڕابوردوو بە هەموو جۆرەکانیەوە بە پێی کەسەکان مۆڕفیم وەردەگرن. وەك:

- ڕابوردووی سادە (ماضي سادة): برداشته شدم.
- ڕابوردووی بەردەوام (ماضي استمراري): برداشته مى شدم.
- ڕابوردووی بەرجەستە (ماضي در جريان): داشتم برداشته مى شدم.
- ڕابوردووی تەواو (ماضي نقلي): برداشته شدەام.
- ماضي استمراري نقلي: برداشته مى شدەام.
- ڕابوردووی دوور (ماضي بعيد): برداشته شده بودم.
-ڕابوردووی دوورتر (ماضي ابعد): برداشته شدەبودام.
- ڕابوردووی ئیلتزامی (ماضي التزامي): برداشته شده باشم.

لە کوردی و فارسیدا نادیاری لە گەڵ هەر شەش کەسدا یەك شێوە ڕۆنانی نیە، بەلکو هەر کەس ڕۆنانێکی تایبەتی هەیە، کە بە مۆڕفیمی کەسی دەناسرێتەوە. بۆ نموونە لە کوردی:-

کەس	ڕانەبوردووی سادە	ڕابوردووی سادە
یەکەم تاك	دهێمە دیتن	هاتمە دیتن
دووەم تاك	دهێیە دیتن	هاتیە دیتن
سێ یەم تاك	دهێتە دیتن	هاتە دیتن Ø
یەکەم کۆ	دهێینە دیتن	هاتینە دیتن

دووەم کۆ	دهێنە دیتن	هاتنە دیتن
سێیەم کۆ	دهێنە دیتن	هاتن دیتن

لە فارسی:

کەس	ڕانەبوردووی سادە	ڕابوردووی سادە
یەکەم تاك	برچیدەمی شوم	برچیدە شدم
دووەم تاك	برچیدەمی شوی	برچیدە شدی
سێیەم تاك	برچیدەمی شود	برچیدە شد Ø
یەکەم کۆ	برچیدەمی شویم	برچیدە شدیم
دووەم کۆ	برچیدەمی شوید	برچیدە شدید
سێیەم کۆ	برچیدەمی شدند	برچیدە شدند

ئەگەر سەیری کەسی سێەمی تاك بکەین لە ڕێژەی ڕابوردوو هەر دوو زمانەکەدا دەبینین کەسی سێیەمی وەرناگریت واتە مۆڕفیمی سفرە (Ø) ە. ئەمەش خالێکی لێکچوونە لە نێوان ئەو دوو زمانەدا هەروەها مۆڕفیمی ئیلتزامی (بـ) کە لە هەر دوو زمانەدا هاوبەشە. وەك:

کەس	کوردی	فارسی
یەکەم تاك	بهێمە راکرن	برداشتە بشوم
دووەم تاك	بهییە راکرن	برداشتە بشوی
سێیەم تاك	بهێتە راکرن	برداشتە بشود
یەکەم کۆ	بهێینە راکرن	برداشتە بشویم
دووەم کۆ	بهێنە راکرن	برداشتە بشوید
سێیەم کۆ	بهێنە راکرن	برداشتە بشوند

کاری بکەر نادیار لە هەر دوو زمانەکەدا لە کاری تێپەڕ ڕۆدەنرێت، بەلاّم لە کوردیدا ئەمە مەرج نیە؛ چونکە هەندێ کار هەنە کە لە دەنگە سروشتیەکان بە هۆی (اندن) وە، کارێکی داڕێژراوی و تێپەڕ دروست دەکەن، بەلاّم ناکرێن بە بکەرنادیار. وەك: لوراندن، نالاندن، ڤیژاندن، گژگژاندن، ... هتد)

- گورگی لوراند. ⋆ گورگ هاتە لوراندن.

- گورگ دلورینیت.   ⋆ گورگ دهێته لوراندن.

ئەم جۆر کارانه له فارسی دا نیه.

له فارسیشدا هەندی کار هەنه له ڕووی واتاوه تێپەڕن، بەڵام ناگرێن به بکەرنادیار. وەك: درکشیدن، برکشیدن، فرو کشیدن، فرا کشیدن، بازبردن، دربردن، فرابردن، فراگرفتن، واگرفتن، برآوردن، فراآوردن، فروآوردن، ورآوردن.

لـــه دیـالـێکتی ژووروو دا جـۆرێکی تـری کـاری نـادیاری هـەیـه کـه پێی دەڵێن بکەرنادیاری هۆیی، چونکه ڕستەی بکەر نادیاری هۆیی دوو بکەری هەیه، که بکەری سەرەکی نادیاره، واته بکەری یەکەم (بزره) و بکەری دووەم دەبێته هۆ بۆ ئەنجامدانی کارەکه، که پێویسته ڕستەی دووەم کارەکه تیپەڕ بێت چونکه سوود له بەرکاری ڕستەکه وەردەگرێت. وەك:

- من گوته شیلانێ.
- شیلانێ پەرده راکرن.
- من پەرده داراکرن (ێ).

له فارسیدا ئەم جۆره بکەر نادیاره نیه، هەرچەنده حالەتێك له زمانی فارسیدا هەیه که ئەگەر گۆڕانکاری یان کارێك لەسەر لەشی مرۆڤ ئەنجام بدرێت کارەکه له واتای سەرەکی خۆی لادەدات واتای تێپەڕی دووباره وەردەگرێت بەو واتایه، که بکەری کارەکه بویه هۆی ئەنجامدانی کارەکه و بکەری سەرەکی دەرنەکەوتووه . وەك:

- من سر خود را اصلاح کردم.
- من لوزەهایم را عمل کردم.
- من دندانم را کشیدم.

ئەم کارانه ناکرێ خۆدی مرۆڤ ئەنجامی بدات، بەڵکو کەسێکی تر ئەم کارەی ئەنجامداوه کەواته لێره کارەکه واتای تێپەڕی دووباره دەگرێتەوه واته ئەنجامدانی کارەکه به هۆی کەسێکی تر ڕادەگەهێنێت، که لێره دیار نیه.

ڕەنگه ئەم حالەته له ڕووی واتا و مەبەستەوه وەکو یەك بن بەڵام له ڕووی ڕۆنانەوه لێکجیاوازن.

مۆرفیمه كەسیەكان وكارێ دارێژراو:ـ

مۆرفیمه كەسیەكان یەكێك لە گرنگترین كەرەستە، كە لە ڕستەدا ئەركی ناو دەبینن و ئاماژە بە كەسەكان دەكەن. ناو دەكرێ لە ڕووی ڕێزمانیەوە دەوری بكەر، بەركار وەربگرێت یەكێ لە پێویستە سەرەكیەكانی كاریش بكەر، یان بەركار، یان هەردووكیان بە پێی جۆری كارەكە لە ڕووی كاریگەریەوە دەردەكەون و زۆر جار ڕاناوێك ئەم ڕۆڵە دەگێڕێت. لێرە دا هەوڵ دەدەین ئەو ڕاناوانەی، كە لە گەڵ كاری دارێژراو دا چەمكی كەسی و ژمارەی (تاك وكۆ) پیشاندەدەن باس بكەین كە بە ڕاناوی لكاو یا ڕاناوی ڕێككەوتن ناسراون. هەبوونی ڕاناوی لكاو جگە لە وەی پێویستیەكی دارشتنی ڕستەیە لە زمانی كوردیدا، ڕستەكەش لە وەرگرتنی ڕاناوی سەربەخۆ لە ڕووی ڕێزمانیەوە بێ نیاز دەكات؛ چونكە ڕاناوی لكاو بۆ دەربڕینی كەس و ژمارەی بكەر، یان بەركار لە گەڵ كار ڕێكدەكەوێت.

ڕاناوەكان لە هەر دوو زمانەكە دا لە كۆمەڵەی مۆرفیمی بەندن و لە سەر ئەم بنەمایە مامەڵەیان لە گەڵدا دەكرێت؛ چونكە چوارچێوە، یان قەوارەیەكی سەربەخۆی واتایان نیە تا بە وشەی زمانەكەوە نەلكێن واتایەكە لێكنادرێتەوە. بۆ ئەوەی لایەنەكانی لێكچوون و جیاوازی مۆرفیمی كەسیەكان بەتایبەتی ڕاناوەلكاوەكان لە هەردوو زمانەكەدا دەستنیشان بكەین (٤) خشتە بەكاردێنین.

- خشتەی یەكەم: بە شێوەیەكی گشتی بۆ مۆرفیمە كەسیەكانن لە هەر دوو زمانەكەدا.

- خشتەی دووەم: بۆ كاری دارێژراوی ڕانەبوردووە لە هەر دوو زمانەكەدا.
- خشتەی سێیەم: بۆ كاری دارێژراوی ڕابوردووە لە هەردوو زمانەكەدا.
- خشتەی چوارەم: بۆ ڕاناوی لكاوی بەركاریە لە هەردوو زمانەكەدا.

کـــــوردی :

خشتەی (١)

	کەس	ڕاناوی جودا (A)	ڕاناوی جودا (B)	ڕاناوی لکاو
تاك	یەکەم	من	ئەز	م
	دووەم	تە	تو	ی
	سێیەم	وی/وێ	ئەو	Ø، ت،یت[١] ت،یت[١]
کۆ	یەکەم	مە	ئەم	ین
	دووەم	(هە)وە	هوون	ن
	سێیەم	ئەو	ئەو	ن

فـــــارسی

	کەس	ڕاناوی لکاو (A)	ڕاناوی لکاو (B)	ڕاناوی جودا
تاك	یەکەم	م	م	من
	دووەم	ت	ی	تو
	سێیەم	ش	د / Ø	او
کۆ	یەکەم	مان	یم	ما
	دووەم	تان	ید	شما
	سێیەم	شان	ند	ایشان

---

(١) ڕاناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك تەنیا سفرە (Ø)، ئەمانە کەرەستەی تری فۆنۆلۆجین.

لەم خشتەیە دا بۆمان دەردەکەوێت کە لە دیالێکتی ژووروو دا دوو دەستەی ڕاناوی جودا و یەك دەستەی ڕاناوی لکاو هەیە. بەلأم لە فارسیدا بە پێچەوانە، یەك دەستەی ڕاناوی جودا و دوو دەستەی ڕاناوی لکاو هەیە، ئەمە خالێکی جیاوازە. لە ڕووی لێکچوونەوە دەستەی ڕاناوی جودای (من، تە، وی/وێ، مە، ...) تا ڕادەیەك بە ڕاناوی جودای فارسی دەچێت هەروەها دەستەی ڕاناوی لکاوی لە دیالێکتی ژووروو دا تا ڕادەیەك وەك ڕاناوی لکاوی دەستەی (B) لە فارسی دایە.

خشتەی (٢) کاری ڕانەبوردوو

کەس	کاری دارێژراوی ڕانەبوردوو(کوردی)				کاری دارێژراوی ڕانەبوردوو (فارسی)			
کەس	تاك	ڕاناو	کۆ	ڕاناو	تاك	ڕاناو	کۆ	ڕاناو
یەکەم	رادکە	م	رادکە	ین	برمی دار	م	برمی دار	یم
دووەم	رادکە	ی	رادکە	ن	برمی دار	ی	برمی دار	ید
سێیەم	رادکە	ت	رادکە	ن	برمی دار	د	برمی دار	ند

ئەگەر بە وردی تەماشای ئەم خشتەیە بکەین ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، کە ڕاناوەلکاوەکان لە کەسی (یەکەم و دووەم و سێیەم) ی تاك لە هەر دوو زمانەکە دا وەك یەکن، هەروەها کەسی سێ یەمی تاك لە کوردی (ت) و لە فارسی دا (د) یە کە زۆر لێك نێزیکن هەرچەند لە ڕوالەت و گۆکردن دا لێك دوور بن لە کەسی کۆ دا ڕاناوە لکاوەکان بە تەواوی لێك جیا دەبنەوە و جیاوازن. ئەم ڕاناوە لکاوانە لە هەر دوو زمانەکە دا لە ڕۆلی بکەری دان، واتە لە ڕووی کەس و ژمارەی بکەر لە گەلٚ کارەکە ڕێکدەکەون.

خشتەی (٣) ڕابوردوو

	کاری دارێژراوی ڕابوردوو(کوردی)				کاری دارێژراوی ڕابوردوو (فارسی)			
کەس	تاك	راناو	کۆ	راناو	تاك	راناو	کۆ	راناو
یەکەم	راهات	م	راهات	ین	برگشت	م	برگشت	یم
دووەم	راهات	ی	راهات	ن	برگشت	ی	برگشت	ید
سێیەم	راهات	Ø	راهات	ن	برگشت	Ø	برگشت	ند

لەم خشتە دا ئەوەمان بۆ ڕوون دێتەوە کە ڕاناوە لکاوەکان لە کەسی(یەکەم ودووەم و سێیەم) تاکدا، لە هەر دوو زمانەکە دا بە تەواوی لێك دەچن و لە هەر دوو زمانەکەدا لە کەسی سێیەمی تاکدا ڕاناوی لکاوی دەرناکەوێت، واتە مۆرفیمی سفرە (Ø). بەڵام لە هەر سێ کەسی کۆ دا ڕاناوەلکاوەکان لێکجیاوازن، ئەمە لە حاڵەتی تێپەڕیە؛ چونکە لە حاڵەتی تێپەڕیدا لە دیالێکتی ژووروو دا ڕاناوی لکاوی کارەکە لە گەڵ بەرکاری ڕستەکە ڕێکدەکەوێ و بە پێی کەس و ژمارەی بەرکار ڕاناوی لکاو دەردەکەوێت. ئەگەر بەرکارەکە لاچوو ڕاناوی لکاویش لادەچێت. پێویستە بڵێین لە گەڵ ئەم ڕێژەیە ڕاناوی جودای (من، تە، وی/وێ، ئەم، هوون، ئەوان) وەك بکەری ڕستە دێن. وەك:

- تە ئەز ڤەدیتم   تەدیت. (م)
- من تو ڤەدیتی   من دیت. (ی)
- وی/ وێ ئەو ڤەدیت   وی/ وێ دیت. (Ø)
- وە ئەم ڤەدیتین   وە دیت. (ین)
- مە هوون ڤەدیتن   مە دیت. (ن)
- مە ئەو ڤەدیتن   ئەو دیتن. (ن)

لە فارسیدا ئەمە نیە و کارەکە چ تێپەڕ چ تێنەپەڕ بێت ڕاناوەلکاوەکە لە گەڵ بکەری ڕستەکە ڕێك دەکەوێت و ڕاناوێکی لکاو سەر بە کەس و ژمارەی بکەر بە ڕەگی کارەکە دەلکێت. وەك:

- من کیفم را برداشتم.   - ما کیفمان را برداشتیم .
- تو کیفت را برداشتی.   - شما کیفتان را برداشتید.
- او کیفش را برداشت.   - ێ نها کیفشان را برداشتند.

خشتەی (٤) ڕاناوی لکاو لە ڕووی بەرکاریەوە

کەس	کوردی ژوورو		فارســـــی	
	تاك	کۆ	تاك	کۆ
یەکەم	م	ین	م	مان
دووەم	ی	ن	ت	تان
سێیەم	Ø	ن	ش	شان

بەم پێیە بۆمان دەردەکەوێت کە ڕاناوی لکاوی بەرکاری لە کوردی و فارسیدا لە دوو شێوەی جیاوازن کە لە کوردی ژووروو دا هەر هەمان ڕاناویلکاویە کە بۆ کاتی ڕابوردوو دێت و لە کەسی سێیەمی تاکدا مۆرفیمی (Ø) دەردەکەوێت و ڕاناوەلکاوەکان بە پێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە دەردەکەون. لێرە بۆمان ڕوون بوتەوە کە هەر دوو دەستەی مـۆرفیمی کـەسیەکـان لـە ڕستەدا دەوری بـکـەر و بـەرکـار دەبیـنـن بـەلاّم لـە دیـالـێکتی ژووروو دا چونیەتی ڕێککەوتنیان لە گەڵ کاری ڕستەدا بەندە بە:

أ- جۆری کارەکە لە ڕووی کاریگەریەوە. (تێپەری و تێنەپەری).
ب- کاتی ڕوودانی کارەکە (ڕابوردوو، ئێستا، داهاتوو).

مۆرفیمە کەسیەکان و کاتەکانی کار:-

کاتەکانی کار (ڕابوردوو، ئێستا، داهاتوو) لە هەموو زمانێکدا بەرچاودەکەوێت، بەلاّم زمانەکان هەر یەکەیان جۆرە ڕۆنانێکی تایبەتی خۆی هەیە هەروەها ڕێژەی کاتەکانیش دیسانەوە دەگۆڕێن. بۆ نموونە ڕێژەی ڕابوردووی ڕاگەیاندن لە دیالێکتی ژووروو دا بریتیە لە: ڕابوردووی سادە، ڕابوردووی بەردەوام، ڕابوردووی تەواو، ڕابوردووی دوور. لە فارسیداکاتی ڕابوردوو ڕێژەی ڕاگەیاندن بریتیە لە : ڕابوردووی سادە(ماضي مطلق)، ڕابوردووی بەردەوام (ماضي استمراري)، ڕابوردووی گێراوەیی (ماضي نقلي)، ڕابوردووی دوور(ماضي بعيد)، ماضي نقلي استمراري، ماضي بعيد نقلي (ابعد)، ڕابوردووی بەرجەستە(ماضي درجريان /ملموس).

بە بەراودکردنی کاتی ڕابوردوو و ڕێژەی ڕاگەیاندن بۆمان دەردەکەویت کە لە چوار ئەسپێکتی (سادە، بەردەوام، تەواو، دوور) هاوبەشن، بەلاّم ئەسپێکتی(ماضي نقلي استمراري، ماضي بعيد نقلي (ابعد)، ماضي درجريان (ملموس) تایبەتە بە زمانی فارسی، بەم پێیە ئەم دوو زمانە لێك جیادەبنەوە. بۆ ئەوەی ڕادەی لێکچوون و جیاوازی مۆڕفیمە کەسیەکان بە تایبەتی ڕاناوەلکاوەکان دەست نیشان بکەین کاری ڕابوردوو و ڕێژەکانیان لە هەر دوو زمانەکەدا بەراورد دەکەین.

کاری ڕابوردوو:-

١. ڕابوردووی ساده(تێنپەڕ)

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز ڕاهاتم. م	من برگشتم. م
- تو ڕاهاتی. ی	تو برگشتی. ی
- ئەو ڕاهات. Ø	او برگشت. Ø
- ئەم ڕاهاتین. ین	ما برگشتیم. یم
- هوون ڕاهاتن. ن	شما برگشتید. ید
- ئەو ڕاهاتن. ن	ایشان برگشتند. ند

ڕابوردووی ساده (تێپەڕ)

(کوردی)	(فارسی)
- تە ئەز ڕاگرتم. م	من کیفم را برداشتم. م
- من تو ڕاگرتی. ی	تو کیفت را برداشتی. ی
- وی/وێ ئەو ڕاگرت. Ø	او کیفش را برداشت. Ø
- وە ئەم ڕاگرتین. ین	ما کیفمان را برداشتیم. یم
- مە هوون ڕاگرتن. ن	شما کیفتان را برداشتید. ید
- وە ئەو ڕاگرتن. ن	ایشان کیفشان رابرداشتند. ند

لەم بەراوده بۆمان دەردەکەوێت کە لە کاری ڕابوردووی ساده لە دیالێکتی ژووروو دا لە حالەتی (تێنەپەر) ی ڕاناوی جودای دەستەی (ئەز) دەوری بکەر دەگێرێت و ڕاناوەلکاوەکان لە دەوری بکەری بە کەرتی کارەکەوە دەلکێن، کەواتە نێوان بکەر و کار ڕێککەفتن هەیە. لە حالەتی (تێپەر) یدا ڕاناوی جودای دەستەی (من) دەوری بکەری دەگێریت و دەستەی (ئەز) دەوری بەرکاری دەبینن و ڕاناوەلکاوەکان سەر بە کەس و ژمارەی بەرکار بە کەرتی کارەکە دەلکێن، واتە نێوان بەرکار و کار ڕێککەفتن هەیە.

بەلاّم لە فارسیدا لە حالەتی (تێپەر و تێنەپەر) ی دەستەی ڕاناوی جودا کە دەروی بکەر دەبینێن و ڕاناوەلکاوەکان لە دەوری بکەری[1] بە کەرتی کارەکەوە دەلکێن واتە ڕێککەوتن نێوان بکەر و کاردا هەیە ئەوجا کارەکە چ تێپەر یان چ تێنەپەر بێت.

لێرە بۆمان دیاردەبێت لە حالەتی تێپەڕیدا جیاوازی نێوان دیالێکتی ژووروو و زمانی فارسیدا هەیە. لە ڕووی ڕاناوە لکاوەکان کەسی (یەکەم، دووەم) ی تاك لە هەر دوو زمانەکە دا بە تەواوی لێك دەچن و بۆ کەسی سێیەمی تاك ڕاناوەکە دەرناکەوێت و لە هەر سێ کەسی کۆ دا ڕاناوە لکاوەکان جیاوازن.

ڕابوردووی بەردەوام : (تێنەپەر)

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز ڕادهاتم. م	من برمی گشتم. م
- تو ڕادهاتی. ی	تو برمی گشتی. ی
- ئەو ڕادهات. Ø	او برمی گشت. Ø
- ئەم ڕادهاتین. ین	ما برمی گشتیم. یم
- هوون ڕادهاتن. ن	شما برمی گشتید. ید
- ئەو ڕادهاتن. ن	ایشان برمی گشتند. ند

---

(١) (لە حالەتی تێنەپەڕی بەرکاری و نادیاری ڕاناوەلکاوەکان ئەرکی بەرکاری دەگێرن.) وەك:
- من مُردم. (تێنەپەڕی بەرکاری)
- برداشته شدند. (نادیاری)

ڕابوردووی بەردەوام (تێپەڕ)

(کوردی)	(فارسی)
- تە ئەز ڕادگرتم. م	من کیفم را برمی داشتم. م
- من تو ڕادگرتی. ی	تو کیفت را برمی داشتی. ی
- وی/وێ ئەو ڕادگرت. Ø	او کیفش را برمی داشت. Ø
- وە ئەم ڕادگرتین. ین	ما کیفمان را برمی داشتیم. یم
- مە هوون ڕادگرتن. ن	شما کیفتان را برمی داشتید. ید
- وە ئەو ڕادگرتن. ن	ایشان کیفشان رابرمی داشتند. ند

لەم بەراودە دەگەینە ئەم ئەنجامانە:

أ. نیشانەی ڕابوردووی بەردەوام لە دیالێکتی ژووروو دا (د) یە کە هەمیشە دەکەوێتە پێش ڕەگی کارەکە نێوان پێشگری ناڕێزمانی و ڕەگی کارەکە و لە فارسیدا مۆرفیمی (می) نیشانەی بەردەوامی یە کە بە گشتی دەکەوێتە پیش کارەکە نێوان پێشگری ناڕێزمانی و ڕەگی کارەکە.

ب. لە دیالێکتی ژووروو دا لە حالەتی تێنەپەڕیدا ڕاناوە لکاوەکان لە دەوری بکەری دەلکێن بە کەرتی کارەکە و لە حالەتی تێپەڕیدا لە دەوری بەرکار بە کەرتی کارەکە دەلکێن، بەلاّم لە فارسیدا ڕاناوە لکاوەکان لە حالەتی تێپەڕی یان تێنەپەڕی هەر لە دەوری بکەری بەکەرتی کارەکە دەلکێن.

ج. ڕاناوی لکاوی کەسی (یەکەم، دووەم) تاك بە تەواوی بە یەکدەچن و بۆ کەسی سێیەمی تاك ڕاناوەکە دەرناکەویت. بەلاّم بۆ هەر سێ کەسی کۆ ڕاناوەلکاوەکان جیاوازن.

لە دیالێکتی ژووروو دا دەستەی ڕاناوی جودای (ئەز) لە حالەتی تێنەپەڕی دەوری بکەری دەگێریت و لە حالەتی تێپەڕیدا دەستەی ڕاناوی جودای (من) دەوری بکەری و دەستەی (ئەز) لە دەوری بەرکاری دەردەکەێت. بەلاّم لە فارسی بەم شێوەیە نیە.

ڕابوردوو تەواو (تێنەپەڕ):-

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز ڕاهاتیمە. م	من برگشتەام. ام
- تو ڕاهاتییە. ی	تو برگشتەای. ای
- ئەو ڕاهاتیە. Ø	او برگشتەاست. است
- ئەم ڕاهاتینە. ین	ما برگشتەایم. ایم
- هوون ڕاهاتینە. ن	شما برگشتەاید. اید
- ئەو ڕاهاتینە. ن	ایشان برگشتەاند.اند

ڕابوردووی تەواو (تێپەڕ):-

(کوردی)	(فارسی)
- تە ئەز ڕاگرتیمە. م	من کیفم را برداشتەام. ام
- من تو ڕاگرتییە. ی	تو کیفت را برداشتەای. ای
- وی/وێ ئەو ڕاگرتیە. Ø	اوکیفش را برداشتەاست. است
- وە ئەم ڕاگرتینە. ین	ما کیفمان را برداشتەایم. ایم
- مە هوون ڕاگرتینە. ن	شما کیفتان را برداشتەاید. اید
- مە ئەو ڕاگرتینە. ن	ایشان کیفشان رابرداشتەاند.اند

ئەم ڕێژەیە لە دیالێکتی ژووروو دا بە یارمەتی مۆڕفیمی (یـ...ە) کە بەرامبەر (وە) لە دیالێکتی خواروو ڕادەوەستێ کە دەچێتە سەر کاری ڕابوردووی سادە. بەم شێوەیە:

ڕەگی کار + م.کات + یـ + ڕاناوی لکاو+ ـە

گر + تـ + یـ + مـ + ـە ← گرتیمە

لە فارسیدا ئەم ڕێژەیە بەم شێوەیە دروست دەبێت:

ئاولناوی کراو لەو کارەی دەمانەوێت بێخینە ئەم ڕێژەیە دروست دەبێت کە بە زیادکردنی مۆرفیمی (ە) بۆ سەر بناغەی کارەکە ئێنجا ئەم ئاولناوە لە گەڵ ڕێژەی ڕانەبوردووی ڕاگەیاندن کاری یاریدەدەری (بود) لە شێوەی (ام، ای، است، ایم، اید، اند) ئەم ڕێژەیە دروستدەکات.

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە لە ڕۆنانی ئەم ڕێژیە دا ڕاناوی لکاو لە دەوری بکەر و بەرکار دەچێتە سەرکەرتی کارەکە نێوان (یـ...ـە) بەم پێیە لە کەسی دووەمی تاك و کەسی یەکەمی کۆ بە هۆی دیاردەی فۆنۆلۆجی (سووان) یەك لە (یـ) ە کان لائەچێت بەم شێوەیە:

- ڕاهاتیـ + ی + ـە ڕاهاتیە

- ڕاهاتیـ + ین + ـە ڕاهاتینە

بەم پێیە لە بەراوردکردنی ئەم ڕێژەیە لە هەر دوو زمانەکە دا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە شێوەی دارشتن و ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بە تەواوی لێکجیاوازن.

ڕابوردووی دوور:-

ڕابوردووی دوور (تێپنەپەڕ)

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز ڕاهاتبووم. م	من برگشته بودم. م
- تو ڕاهاتبووی. ی	تو برگشته بودی. ی
- ئەو ڕاهاتبوو. Ø	او برگشته بود . Ø
- ئەم ڕاهاتبووین. ین	ما برگشته بودیم. یم
- هوون ڕاهاتبوون. ن	شما برگشته بودید. ید
- ئەو ڕاهاتبوون. ن	ایشان برگشته بودند. ند

ڕابوردووی دوور (تێپەر)

(کوردی)	(فارسی)
- تە ئەز ڕاگرتبووم. م	من کیفم را برداشتەبودم. م
- من تو ڕاگرتبووی. ی	تو کیفت را برداشتەبودی. ی

- وی/وێ ئەو ڕاگرتبوو. Ø	او کیفش را برداشتەبود. Ø
- وە ئەم ڕاگرتبووین. ین	ما کیفمان رابرداشتەبودیم. یم
- مە هوون ڕاگرتبوون. ن	شما کیفتان را برداشتەبودید. ید
- وە ئەو ڕاگرتبوون. ن	ایشان کیفشان رابرداشتەبودند.ند

لە ڕۆنانی ئەم ڕێژەیەدا کاری یایدەدەری (بوو) و لە دیالێکتی ژووروو دا کاری (بود) لە فارسیدا بە دی دەکرێت کە داڕشتنی ئەم ڕێژەیە لە هەر دوو زمانەکە دا بەم شێوەیە:

دیالێکتی ژووروو: کاری ڕابوردووی سادە + کاری یاریدەدەی (بوو)

فارســی : ئاولناوی کراو + ڕێژەکانی کاری یاریدەدەری (بود)

کە تا ڕادەیەك بە لێکدەچن. ڕاناویلکاو لە هەر دوو زمانەکەدا بە کاری یاریدەدەر دەلکێت لە دیالێکتی ژووروو دا لە حالەتی تێنەپەڕیدا دەوری بکەری و لە حالەتی تێپەڕیدا دەوری بەرکاری دەگێرێت، بەلاّم لە فارسیدا لە هەر دو حالەتی تێپەڕی و تێنەپەڕی دەوری بکەری دەگێرێت.

- ڕێژەکانی تری ڕابوردوو کە لە فارسی هەیە :

ڕابوردووی بەرجەستە (ماضي درجريان/ملموس):-

ئەم ڕێژەیە لە کوردیدا نیە و لە زمانی فارسیشدا لە ژێر کاریگەری زمانی ئینگلیزی دروست بووەتە کە بوویە هۆی دروست بوونی ڕۆنانێکی تازە لە کاتی ڕابوردوو، ئەم کارە لە کاتی ڕابوردوو بە بەردەوامی ڕوویداوە. وەك: داشتم برمی گشتم کە او را دیدم.

ڕۆنانی ئەم کارە بە شێوەیە:

- ڕابوردووی سادە لە چاوگی یاریدەدەری (داشتن)+ ڕابوردووی بەردەوام لە کاری سەرەکی.

- داشتم برمی گشتم.   داشتیم برمی گشتیم.

- داشتی برمی گشتی.   داشتید برمی گشتید.
- داشت برمی گشت.   داشتند برمی گشتند.

ڕاناوی لكاو لەم ڕێژەیە دا بە هەر دوو كەرتی كارەكان دەلكێت و نێوان هەر دوو كارەكە دا ڕێككەوتن هەیە، واتە ڕاناوێكی لكاو سەر بە كەس و ژمارەی بكەر بە كارەكان دەلكێت.

ماضي نقلي استمراري:-

ئەم ڕێژەیە تایبەتە بە زمانی فارسی و لە كوردیدا بەكار نایێت. ئەم كارە لە ڕابوردوو بە شێوەیەكی بەردەوام دەستپێ كردووە و كاریگەریەكەی تا ئیستا ماوەتەوە، ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بەم شێوەیە:- (می) + صفت مفعولی + شناسە.

- من بر می داشتەام.   ما برمی داشتەایم.
- تو برمی داشتەای.   شما برمی داشتەاید.
- او برمی داشتەاست.   ایشان برمی داشتەاند.

ڕابوردووی دوورتر (ماضي ابعد):-

لە ناوەكەی دیارە كە پێش لە كاتی (ڕابوردووی دوور) رووی داوە و ڕۆنانەكەی بەم شێوەیە:- صفت مفعولی فعل اصلی + صفت مفعولی از مصدر (بودن) + شناسە

واتە ئاولناوی كراو لە كارەكەی سەرەكی لە گەڵ ئاولناوی كراو و چاوگی یاریدەدەری (بودن) لە گەڵ ڕاناوە لكاوەكانی (ام، ای، است، ایم، اید، اند). وەك:

- برداشتە بودەام.   برداشتە بودەایم .
- برداشتە بودەای .   برداشتە بودەاید.

- برداشته بوده است.   برداشته بوده‌اند.

بەرای هەندی لە ڕێزماننووسان ئەم ڕێژەیە لە کوردیدا هەیە. (ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی :١٩٧٦: ١٦١) بەڵام ڕادەی بەکارهێنانی ئەم ڕێژەیە کەمە لەوانەیە لە بەر قورسی دووبارە کردنەوەی کاری یاریدەدەری (بوو) بێت.

ئەم بە کار هێنانە زۆر کەمە و شێوەی دروستکردنی ئەم ڕێژەیە لە کوردیدا بەم شێوەیە:-

ڕابوردووی دوور + کاری یاریدەدەری(بوو).

- ڕاهاتبوو بووم.   ڕاهاتبووبووین.
- ڕاهاتبووبووی.   ڕاهاتبوو بوون.
- ڕاهاتبوو بوو.   ڕاهاتبوو بوون.

لەم ڕێژەیە دا جیاوازی تەواو هەیە لە نێوان کوردی و فارسیدا و هەر یێك بە شێوەیەك ئەم ڕێژەیە دروستدەكات.

ڕابوردووی مەرجی(ماضي التزامي):-

ئەوەی کە ئێستا باسمان کرد لە ڕیژەی ڕاگەیاندن بوو، کە لە ڕێژەی مەرجی (ئیلتزامی) لە دیالێکتی ژووروو دا دوو شێوەی (سادە و تەواو) هەیە. بەڵام لە فارسیدا تەنیا یەك شێوە هەیە.

(کوردی/ ڕابوردووی مەرجی (سادە):	(فارسی)
- ئەز ڕاهاتبام. م	من برگشته‌باشم. م
- تو ڕاهاتبای. ی	تو برگشته‌باشی. ی
- ئەو ڕاهاتبا. Ø	او برگشته‌باشد . Ø
- ئەم ڕاهاتباین. ین	ما برگشته‌باشیم. یم
- هوون ڕاهاتبان. ن	شما برگشته‌باشید. ید
- ئەو ڕاهاتبان. ن	ایشان برگشته‌باشند. ند

(کوردی / ڕابوردووی مەرجی (تەواو):

- ئەز ڕاگرتبم. م
- تو ڕاگرتبی. ی
- ئەو ڕاگرتبت. (ت، یت)
- ئەم ڕاگرتبین. ین
- هوون ڕاگرتبن. ن
- ئەو ڕاگرتبن. ن

ڕۆنانی ئەم جۆرە ڕێژەیە لە کوردی دا بەم شێوەیە:

شێوەی سادە : ڕەگی کار + م. کات + با + ڕاناوی لکاو

شێوەی تەواو : ڕەگی کار+ م. کات + بـ + ڕاناوی لکاو

و لە فارسیدا بەم شێوەیە:

صفت مفعولی فعل اصلی + صرف مضارع سادە(بودن) (باشم، باشی، باشد، باشیم، باشید، باشند)

مەبەست لەم جۆرە ڕێژەیە ئەو کاتەیە کە ڕوودان و ئەنجامدانی کارەکە لە ڕابوردوو باس دەکات، بەڵام بە ئەنجام گەیشتنی بە شەك و گومان دەبێت. شێوەی دروستبوون و ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە لە هەر دوو زمانەکە دا جیاوازە هەرچەندە لە ڕووی واتا و مەبەستەوە یەك واتا دەگەینێت.

کاری ڕانەبوردوو:-

ئەوکارەیە کە ئێستا دێتە ئەنجامدان، یان باس لە ڕووداوێك دەکات کە ئێستا لە ڕوودانە.ئەم کاتە بە دوو شێوەی ڕاگەیاندن و مەرجی (ئیلتزامی) لە هەر دوو زمانەکەدا بەکاردێت دەکرێ بڵێین کاتی ڕانەبوردوو ڕاگەیاندن زیادتر لە کاتەکانی تر بەکاردێت. هەروەها ئەم کارە بۆ دەربرینی کارێك، کە لە داهاتوییێکی نێزیك دێتە ئەنجامدان بەکاردێت. وەك:

- او امروز عصر سفر می کند.
- ئەو ئەڤرو ئێڤاری سەفەرێ دکەت.

که ڕۆنانی ئەم کاتە لە ڕێژەی ڕاگەیاندن لە هەر دوو زمانەکە دا بەم شێوەیە:
دیالێکتی ژووروو: نیشانەی ڕانەبوردوو(د) +ڕەگی کار + ڕاناوی لکاو.
فارسـی: نیشانەی ڕانەبوردوو (می) + ڕەگی ڕانەبوردووی کار: ڕاناوی لکاو.

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز دخوینم. م	من برمی دارم. م
- تو دخوینی. ی	تو برمی داری. ی
- ئەو دخوینیت. یت	او برمی دارد. د
- ئەم دخوینین. ین	ما برمی داریم . یم
- هوون دخوینن. ن	شما برمی دارید. ید
- ئەو دخوینن. ن	ایشان برمی دارند. ند

لە ڕووی ڕۆنانەوە هەر دوو زمان لێکدەچن تاکە جیاوازی لە مۆرفیمی ڕانەبوردوو دایە لە دیالێکتی ژووروو دا مۆڕفیمی (د) نیشانەی ڕانەبوردوو، لە فارسیدا مۆڕفیمی (می) نیشانەی ڕانەبوردوو و بەردەوامی یە. و ڕاناوی لکاو لە کەسی (یەکەم، دووەم) ی تاك بە یەکدەچن و کەسی سێیەمی تاك لە دیالێکتی ژووروو دا (ت، یت، یتن، تن، یَ، ە) یە، بەلاّم لە هەر شێوەزارێکدا یەکێك لە ئەوان دێت، و لە فارسیدا تەنیا (د) نیشانەی ڕاناوی لکاوە بۆ کەسی سێیەمی تاك دێت.

ڕانەبوردووی مەرجی (ئیلتزامی):-

ئەم ڕێژەیە ئەنجامدانی کارەك لە ئێستا، یان داهاتوو نیشان دەدات کە بۆ چەمی شەك و گومان یان ئارەزو و ئەگەری بە کار دەهێنرێت.

کەس	(کوردی)	(فارسی)
یەکەم تاك	دا بێخم	بربگردم
دووەم تاك	دا بێخی	بربگردی
سیَ یەم تاك	دا بێخیت	بربگردد
یەکەم کۆ	دابێخین	بربگردیم

دووەم کۆ	دابێخن	بربگردید
سێ یەم کۆ	دابێخن	بربگردند

أ. مۆرفیمی مەرجی (بـ) لە هەر دوو زمانەکە دا هاوبەشن.

ب. دەرکەوتنی مۆرفیمی (ب) لە کاری داڕێژراوو دا بە ئارەزوویە، تـەنیا لـە حالـەتی ڕێزمـانی و شـی کردنـەوە دەردەکـەوێت، بـەلاَم لـە قسـەکردنی رۆژانـە زۆرکـەم دەردەکەوێت. وەك:

بەلکی ئەڤرو زڤرم. (بزڤرم)   شاید امروز برگردم. (بربگردم)

ج. شێوەی ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە لە هەر دوو زمانەکەدا بەم شێوەیە :

کوردی : مۆڕفیمی (ب) + ڕەگی کار + ڕاناوی لکاوی بکەری.

فارسی : مۆڕفیمی (ب) + ڕەگی ڕانەبوردوو + راناوی لکاوی بکەری.

بـەم پێیە بـۆمـان ڕوون دەبێت کـە ڕۆنـانـی ئـەم ڕێـژەیە لـە هـەر دوو زمانـەکـە دا لـێکدەچن و ئـەو فـۆرمـانە کـە لـە گـەڵ ئـەم ڕێژەیـە دا دێـن تـا ڕادەیـەك لـە هـەر دوو زمانەکە دا بۆیە بە یەك واتا بە کار دێن.

کوردی ژووروو: (پێتڤی یە، هەکە، بەلکی، خوزی، ڤیا، ئەگەر، هەکو...)

فارســی: (شاید، باید، کاشکی، توانست، خواست، شایسته ...)

ڕانەبوردووی بەردەوام:-

لە دیالێکتی ژووروو دا ئەم ڕێژەیە ئەو کارەیە کە لە کاتی ئێستا و بە بەردەوامی ئەنجام دەدرێت. رۆنانی ئەم رێژەیە بەم شێوەیە:

- مورفیمی دوخی خستنە سەر بۆ نفشی نێر و مێ (ێ / ا) + نیشانەی بەردەوامی (د) + ڕەگی کار + ڕاناوی لکاو: ئەز (ێ / ا) ڕادکەم.

لە فارسیدا ئەم ڕێژەیە هەیە و لە ژێرکاریگەری زمانی ئینگلیزی هاتووە ناو، زمانی فارسیدا و پێ دەلێن ڕابوردووی بەرجەستە (مضارع درجریان/ ملموس). کە مەبەست لەم رێژەیە ئەو کارەیە کە لە کاتی ئێستا ئەنجام دەدرێت بە بەردەوامی دەمێنێتەوە. وەك: دارم برمی گردم.

ڕۆنانی ئەم رێژەیە بەم شێوەیە:

- ڕانەبوردووی سادە لەکاری(داشت) + ڕاناوی لکاو + ڕانەبوردووی بەردەوام لەوکارەکە مەبەستمانە + ڕاناو لکاو

(کوردی)	(فارسی)
- ئەز (ێ/ ا) ڕادکەم. م	من دارم برمی گردم. م
- تو (ێ/ ا) ڕادکەی. ی	تو داری برمی گردی. ی
- ئەو (ێ/ ا) ڕادکەت. ت	او دارد برمی گردد. د
- ئەم (ێ/ا) ڕادکەین. ین	ما داریم برمی گردیم. یم
- هوون (ێ/ا) ڕادکەن. ن	شما داریدبرمی گردید. ید
- ئەو (ێ/ا) ڕادکەن. ن	ایشان دارندبرمی گردند. ند

لە ئەم بەراوردکردنە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە تا ڕادەیەك ئەم ڕێژەیە لە ڕووی شێوە و مەبەستەوە بە یەکدەچن، هەرچەندە شێوەی ڕۆنانی لە یێك جیاوازە. لە فارسیدا دوو ڕاناوی لکاو لە ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە بە کار دێت کە هەردوو بۆ یەك کەس بە کار دێت بەو واتایە کە هەر دوو کارەکە یەك جۆر ڕاناوی لکاو بۆ کەسەکە وەردەگرن.

کاری ئایندە:-

ئەم کارە لە ڕووی واتا و ئەنجامدانی کارەکە باس لەو کارە دەکات کە لە داهاتوو ئەنجام دەکرێت و ڕۆنانی کارەکە وا دەکات کە زۆرتر جەخت لە ئەنجامدانی کارەکە لە داهاتوو بکات، چونکە لە دیالێکتی ژووروو دا لە رۆنانی کارەکە سوود لە مۆرفیمی داهاتووی (دێ) وەردەگرن و لە فارسیدا سوود لە چاوگی یاریدەدەری (خواستن) وەردەگرن.

ڕۆنانی ئەم کارە لە هەر دوو زمانەکە دا بەم شێوەیە:

- دیالێکتی ژووروو:

مۆرفیمی داهاتووی (دێ) + ڕەگی کار+ ڕاناوی لکاو

- فارســـی:

گەردانكردنی ڕەگی ڕانەبوردووی سادەی چاوگی (خواستن) + بناغەی چاوگ (مصدر مرخم)

(كوردی)	(فارسی)
- ئەز دێ راكەم. م	من برخواهم گشت. م
- تو دێ راكەی. ی	تو برخواهی گشت. ی
- ئەودێ راكەت. ت	او برخواهد گشت. د
- ئەم دێ راكەین. ین	ما برخواهیم گشت. یم
- هوون دێ راكەن. ن	شما برخواهید گشت. ید
- ئەو دێ راكەن. ن	ایشان برخواهند گشت. ند

لە بەراوردكردنی ئەم ڕێژەیە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە كە نێوان ڕۆنانی كارەكە لە دیالێكتی ژووروو و فارسیدا جیاوازی هەیە و بەم شێوەیە لە زمانی فارسیدا سوود لە كاری یاریدەدەری (خواستن) وەردەگرێت و ڕاناوی لكاوی بكەری بە كاری یاریدەدەرەكە دەلكێت و لە جۆری داڕێژراوی نابنەرەتی كاری یاریدەدەرەكە نێوان پێشگری ڕێزمانی و بناغەی چاوگ (مصدرمرخم) دێت، بەلأم لە دیالێكتی ژووروو دا ئەم ڕێژەیە سوود لە مورفیمی داهاتووی (دێ) وەردەگرن كە پێش ڕەگی كارەكە دێت. و لەو كاری دارێژراوی نابنەرەتی هەر ئەم مۆرفیمە لە سەرەتای كارەكە دەمێنێتەوە و ڕاناوە لكاوەكە بە كەرتی كارەكە دەلكێت بە پێچەوانەی زمانی فارسی. وەك: (دێ ڕاكەم، برخواهم گشت).

كاری فەرمان:-

ڕێژەی فەرمان ئەو كارەیە كە باس لە ئەنجامدانی كارێك یان داخوازی یان فەرمانێك دەكات كە زۆرتر بۆ كەسی دووەمی تاك و كۆ دەردەكەوێت. لە ڕاستیدا ڕێژەی فەرمان لە ڕووی كاتەوە دەچێتە ژێر كاتی ڕانەبوردوو؛ چونكی ئەنجامدان یان

نەدانی کارەکە دەچێتە سەرکاتی ئێستا، یان داهاتوو و هیچ پەیوەندی بە ڕابوردووە نیە. ڕۆنانی ئەم ڕێژەیە لە هەر دوو زمانەکە بەم شێوەیە:

- کوردی ژوورو:

پێشگری ڕێزمانی (ب) + ڕەگی کار+ ڕاناوی لکاو بۆ کەسی دووەمی تاك کۆ.

- فارســی :

پێشگری ڕێزمانی (بـ)+ بناغەی ڕەگی کارەکە+ڕاناوی لکاو بۆکەسی دووەمی تاك کۆ.

کوردی	فارسی
بخو Ø	بخور Ø
بخون	بخورید

کە ئەگەر پێشگرێك لە گەڵ کارەکە دا بێت بەم شێوەیە دەر دەچێت:

کوردی	فارسی
ڕابکە	بربگرد
ڕابکەن	بربگردید

کە بۆ سووك کردنی دەربرین لەم جۆرە دا (بـ) ەکە دێتە لادان و دەبێتە:

کوردی	فارسی
ڕاکە	برگرد
ڕاکەن	برگردید

ناکرن و کاری دارێژراو:-

مەبەست لە ناکردن ئەو کارەیە کە باس لە ئەنجام نەدانی کارێك یان ڕووداوێك دەکات.کە ئەمە لە هەموو زمانە سروشتیەکان بە دی دەکرێت. بۆ ناکردنی کارکان سوود لە هەندێ مۆرفیمی تایبەتی وەردەگرن کە بە پێ تێنس و ڕێژەی کارەکە لە گەڵ کارەکە دێت.

لە کوردیدا بە گشتی دوو مۆرفیمی سەرەکی (نە/Ne ، نا/Na) لە ناکردنی هەموو کاتێك و ڕێژەیەك بێجگە لە ڕێژەی فەرماندا ڕۆل دەگێرن و بە پێی جۆری کارەکە لە ڕۆنانی کارەکە دا بەشدار دەبن و لە ڕێژەی فەرماندا بە هۆی مۆرفیمی (مە Me) دێتە ناکردن کە پێ دەلێن (نهی) بەلاّم لە فارسیدا دوو مۆرفیمی (نـَ/Na ، نـِ/ Ne) دەچێتە سەر هەموو کاتێك و ڕێژەیەك تەنانەت ڕێژەی فەرمانیش؛چونکە لەم قوناغە دا – بە تایبەتی لە زاری ناوەند/ لهجە مرکزی- دا (نـَ Na) سازدەری نەهی یە. وەك: بگو: مگو← نگو) واتە لە زمانی فارسی دا تەنیا مۆرفیمی (نـَ/Na ، نـِ/ Ne) بۆ ناکردن بە کار دێت.

هەرچەندە لە کوردیدا (ە) مۆرفیمی کاتی ئیستا و (ا) مۆرفیمی کاتی ڕابوردوو نیشان دەدات بەڵام لە فارسیدا (نـِ / Ne) لە گەڵ ڕێژەی بەردەوامی بە کار دێت ئەوجا کاتەکە ڕابوردوو بێت یان ڕانەبوردوو بێت و (نـَ /Na) لە گەڵ ڕێژەی ئێخباری و فەرمان دا دێت، ئەوجا کاتەکە چ ڕابورداوو یان ڕانەبوردوو بێت.

لە دیالێکتی ژووروو دا جێگای مۆرفیمی ناکردن کە ڕۆنانی کارەکە بێجگە لە جۆری کارەکە (دارێژراو، لێکدراو) پێوەندە بە کاتی کارەکە. واتا لە کاری دارێژراو دا لە کاتی

ڕابوردوو و ئێستا دا مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە سەرەتای کارەکە و ئەگەر پێشگرێکی داڕشتن لە ڕۆنانی کارەکە هاتبێت دەچێتە نێوان پێشگرەکە و ڕەگی کارەکە. وەك:

- ڕاکر، ڕانەکر.
- وەردگرم، وەرناگرم.

بەڵام لە کاتی داهاتوو دا مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە سەرەتای کارەکە پێش هەموو پێشگرێك. وەك:

- دێ ڕاکەم، ناڕاکەم .
- دێ وەرگرن، ناوەرگرن .

بەلاّم لە فارسیدا مۆڕفیمی ناکردن دەچێتە سەرەتای کارەکە و کاتێك کە پێشگری داڕشتن لە گەڵ ڕۆنانی کارەکە هاتبێت دەچێتە نێوان پێشگری دارشتن و ڕەگی کارەکە. وەك:

- برداشت، برنداشت، برنمی داشت .

لە ڕێژەی مەرجیدا لە هەر دوو زمانەکە دا بۆ ناکردنی ئەم ڕێژەیە نیشانەی مەرجی (بـ) دێتە لادان و مۆڕفیمی ناکردن دوو ئەرکی نەفی و ئێخباری و نەفی و مەرجی دەبینێت. وەك:

کەس	کوردی	فارسی
یەکەم تاك	دا نەئێخم	برنگردم
دووەم تاك	دا نەئێخی	برنگردی
سێ یەم تاك	دا نەئێخیت	برنگردد
یەکەم کۆ	دانەئێخین	برنگردیم
دووەم کۆ	دانەئێخن	برنگردید
سێ یەم کۆ	دانەئێخن	برنگردند

ئەنجـــــام

ئەنجامەکان:

١. پێناسەی کاری داڕێژراو لە کوردی و فارسیدا ئەوە دەردەخات کە شێوەی ڕۆنانیان وەك یەکە، واتە ئەو ڕەگەزانەی کە کاری داڕێژراو لە کوردیدا ڕۆدەنێن هەمان ڕەگەزن کە لە زمانی فارسیدا هەن، بەم پێیە دەتوانین بۆ هەر دوو زمان پیناسەیەك دابڕێژین کە لە یەکتر نێزیك بن، واتە کاری داڕێژراو ئەو کارەیە کە لە رووی ڕۆنانەوە لە گیرەکەك و ڕەگێك پێکدێت و لەوانەیە گیرەکەکە ڕێزمانی بێ، یان ناڕێزمانی، کە سنووردارن و گەردان ناکرێ، ڕەگی کار کە وەك مۆڕفیمی تەوەرە کار دەکات و مۆڕفیمەکانی تر و بە پێی تایبەتییان لە دەوری ڕەگەوە ڕیز دەبن، لە گەڵ ئەوەی جیاوازییان بە پێی ڕۆنانی زمانەکە هەردەمێنێت.

٢. تەنیا جیاوازی لە ڕۆنانی کاری داڕێژراوی هەر دوو زمانەکە دا، ژمارەی گیرەکەکانە، ئەوانەی کە لە گەڵ کارە داڕێژراوە بنەڕەتیەکان دێن، واتە ژمارەی پێشگرەکان لە زمانی فارسیدا لە کوردی کەمترە.

٣. هەرچەندە ژمارەی پێشگرەکانی زمانی فارسی کەمترە لە کوردی، بەڵام ڕادەی چالاکییان پتر لە زمانی کوردی، واتە ژمارەی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە فارسیدا زۆرترن لە ژمارەی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە کوردیدا.

٤. لە زمانەکانی تر کە بەرەو کورت بوونەوە دەچن پێچەوانە لە زمانی فارسیدا وردە وردە کاری داڕێژراو جێگای خۆ دەداتە کاری لێکدراو، ئەمەش بۆ کەمی ژمارەی پێشگرەکان و بەکارهێنانی ئەرکی ڕێزمانی جیاوازیان دەگەڕێتەوە.

٥. کەرتە پێکهێنەرەکانی کاری داڕێژراو (پێشگر و پاشگر) ی، داڕشتن لە دیالێکتی ژووروو و زمانی فارسیدا بە هیچ شێوەیەك لە کارەکە ناترازێن؛ چونکە بەشێکن لە کارەکە.

٦. لەکوردیدا لە ڕووی کارگەریەوە دوو جۆر کاری (تێپەڕ و تێنەپەڕ) هەیە، بەلاّم لە فارسیدا بێجگە لەم دوو جۆرە، جۆری سێیەم هەیە، هەم تێپەڕ و هەم تێنەپەڕە.

٧. لە زمانی فارسیدا هەندێ کاری تێپەڕ دەکرێ دووبارە تێپەڕ بکرێت، لەم حالەتەش کارەکە هەم بەرکاری ڕاستەوخو و هەم ناڕاستەوخۆ وەردەگریت، بەلاّم لە کوردیدا ئەم حالەتە نیە.

٨. هێزی سەرەکی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی لە هەر دوو زمانەکەدا دەکەوێتە سەر پێشگری داڕشتن.

٩. گۆڕینی چەشنی بکەردیار بۆ نادیار لە دیالێکتی ژووروو و زمانی فارسیدا بە کارێکی یاریدەدەر- فۆرمە جیاوازەکانی- دەکرێت، لە هەر دوو زمانەکە دا لە کاتی ڕابوردوو، کاری داڕێژراو بە مۆڕفیم دەنوێنرێت:

لە دیالێکتی ژووروو دا - بکەردیار- بریتین لە (ا، ت، وو، د، ی) و نادیاری فۆرمی نیە. لە فارسی دا (-د، -ت، -ید، -اد)ن و نادیاریش فۆرمی نیە.

١٠. ئەسپێکتەکان، کە ماوەی ڕوودان، لە هەر دوو زمانەکەدا دەنوێنن لە دیالێکتی ژووروو دا (د-، -یە، -ەڤە)ن و لە فارسیدا (می-، -ە)یە، کاری (بوو) لە کوردی و (بود) لە فارسیدا وەك کاری یاریدەدەر ڕۆڵی بەرچاویان هەیە.

١١. ڕاناوە لکاوەکانی کوردی و فارسی کاتێك کە دەوری بکەری دەگێڕن بە ڕەگی کاری داڕێژراوی بنەڕەتی و نابنەڕەتی دەلکێن، بەڵام لە دیالێکتی ژووروو لە کاتی ڕابوردوو حالەتی تێپەڕیدا ڕاناوەلکاوەکان دەوری بەرکاری دەگێڕن.

١٢. مۆڕفیمی ناکردن لە هەردوو زمانەکە دا لە کاری داڕێژراوی نابنەڕەتی دەکەوێتە نێوان پێشگری داڕشتن و ڕەگی کار، بەلاّم لە دیالێکتی ژووروو لە کاتی داهاتوو دا ئەم مۆڕفیمە دەکەوێتە پێش هەموو کەرتەکانی کاری داڕێژراوی نابنەڕەتیەوە.

سەرچاوەکان

سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

١. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، بەرگی یەکەم **(وشە سازی) – بەشی دووەم (جێناو)**، دەزگاکانی روشنبیری بلاو کردنەوەی کوردی، زنجیرە ژمارەی (١٥٨) بەغداد، ١٩٨٧,

٢. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم **(وشە سازی) بەشی پێنجەم- کردار-** چاپی یەکەم، دەزگای سەردەم، سلیمانی، ٢٠٠٠,

٣. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، **وشە ڕۆنان لە زمانی کوردیدا**، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغداد، ١٩٧٧,

٤. احمد حسن فتح الله، **بکەر وەك بەشێکی سەرەکی ڕستە لە زمانی کوردیدا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٠,

٥. بائیز عمر احمد، **تێنس لە دیالێکتی ژووروی زمانی کوردی دا**، چاپا ئێکی، چاپخانا خەبات، دهوك، ٢٠٠٢,

٦. بەدرخان سندی، **ئەز و من دزمانی کوردی دا**، گۆڤاری کوری زانیاری کورد، بەرگەی دەیەم، بەغداد، ١٩٨٣.

٧. جگەرخوین، **آ وا و دەستورا زمانی کوردی**، چاپخانا سەلاحەددین، بەغداد، ١٩٦١.

٨. حاتەم ولیا محەمەد، **فرێزی ناوی و فرێزی کاری لە کرمانجی ژورودا**، نامەی ماجستێر، کولیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٠,

٩. زەری یوسوپوڤا، **کار**، وەرگێرانی کوردستان موکریانی گۆڤاری روشنبیری نوێ، ژمارە (١١٦)، هەولێر، ١٩٨٧,

١٠. سەعید صدقی، **مختصر صرف و نحوی کوردی**، بەرگی یەکەم، چاپخانەی نجاح، بەغداد، ,١٩٢٨
١١. سلێمان ئیسمائیل رەجەب، **مۆرفیمێن رێزمانییێن کوردیا سەرەی (گوڤەری بادینان)**، نامەی ماجستێر، کولیژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ,٢٠٠٦
١٢. شێرکۆ بابان، **رێزمانی پاشگری دوپاتی (ەوە)**، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی وزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠١.
١٣. شێرکۆحەمە ئەمین قادر، **مۆرفیمە بەندە لێکسیکی و رێزمانییەکان و ئەرکیان لە دیالێکتی گۆراندا**، نامەی ماجستێر، کولیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٢.
١٤. صادق بهاء الدین، **رێزمانا کوردی کرمانجیا ژووری و ژێری یا هەڤبەرکری**، چاپا ئێکێ، چاپخانا دارالشوءن الثقافیة العامة، ,١٩٨٧
١٥. صالح حسین پشدری، **کورتەیەك لە رێزمانی کوردی**، چاپخانەی بەغداد، ١٩٨٥.
١٦. ڤیان سلێمان حاجی، **رێککەوتن لە شێوەی ژووروی زمانی کوردیدا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠١.
١٧. عبدلستار فتاح حسن، **رێزمانی کوردی**، چاپخانەی خەبات، دهوك، ,١٩٩٦
١٨. عەبدوللا حوسێن ڕەسول، **مۆرفیمە رێزمانیەکانی کار**، نامەی دکتۆرا، کولیژی پەروەردە ئیبن روشد زانکۆی بەغداد، ,١٩٩٥
١٩. عەبدوللا حوسێن ڕەسول، **ناکردن لە کوردیدا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، ، هەولێر، ,١٩٩١
٢٠. عەبدولوەهاب خالید موسا، **هێز و ئاواز لە دیالێکتی کوردیی ژووروو دا**، نامەی دکتۆرا، کولیژی زمان، زانکۆی سەلاحەددین، ,٢٠٠٧
٢١. فاضل عمر، **ئاورەك د زمانێ کوردی**، چاپا ئێکێ، چاپخانەی وزارەتی پەروەردێ، هەولێر، ,٢٠٠٤
٢٢. فاضل عمر، **گیرەکێن زمانێ کوردی**، بەلاڤوکێن کوری زانیاری کوردستان، ژمارەی (١٤) چاپی یەکەم، چاپخانەی وزارەتی پەروەردێ، هەولێر، ,٢٠٠٥
٢٣. فەریدون عەبدول محەمەد، **نادیاری**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ,١٩٨٨

٢٤. قەناتی کوردو، **دەستوری زمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتیکی کرمانجی ژوورو و خوارو**، موسکو، ١٩٧٨,

٢٥. ك. ك. کوردوییف، **ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتیکی کرمانجی و سورانی**، وەرگێرانی کوردستان موکریانی، چاپخانەی الادیب بغدادی، ١٩٨٤.

٢٦. کەوسەر عەزیز ئەحمەد، **بیردۆزی مۆرفیم و هەندێ لایەنی وشەسازی کوردی**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٠.

٢٧.لیژنەی زمان و زانستەکان، **ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی**، بەغداد، ١٩٧٦ .

٢٨. محمد تاهر گوهەرزی، **ڕێزمانا کوردی زاری کرمانجی**، چاپا ئێکێ، چاپخانا خەبات، دهوك، ١٩٩٩,

٢٩. محمد معروف فتاح، **کار پولین کردن بە پێ ڕۆنان**، گۆڤاری روشنبیری نوێ، ژمارە (١٢١)، هەولێر، ١٩٨٩,

٣٠. محمود فتح الله احمد، **کار تەواو کردن لە کوردیدا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، ١٩٨٨,

٣١. مزگین عەبدورەحمان ئەحمەد، **دوخی ئێرگەتیف لە زمانی کوردیدا (کرمانجی سەروو)، نامەی** ماجستێر، کولیژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٦.

٣٢. مستەفا موحەمەد زەنگەنە، **کار و ئەرکی سینتاکس دا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٨٩,

٣٣. مهاباد کامل عبدالله، **کار لە کرمانجی خوارو و هەورامی دا**، نامەی ماجستێر، کولیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٦.

٣٤. نسرین فخری، کوردستان موکریانی، **ڕێزمانی کوردی بۆ پولی یەکەمی بەشی زمانی کوردی**، زانکۆی زانکۆی سەلاحەددین، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، ١٩٨٢.

٣٥. نوری عەلی ئەمین، **ڕێزمانی کوردی**، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٠,

٣٦. وریا عومەر ئەمین، **پاشبەندی (آ) لە ڕەخنەی نارەخنەدا**، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٤١)، هەولێر، ١٩٩٨,

٣٧. وریا عومەر ئەمین، **لە پەیوەندییەکانی بکەر نادیار**، گۆڤاری ڕوشنبیری نوێ، ژمارە(١٢٩)، هەولێر، ١٩٩٩,

٣٨. وريا عومەر ئەمین، **کات و ڕەگی فرمان**، گۆڤاری ڕۆژی کوردستان، ژمارە(٦٥)، بەغدا، ,١٩٨٤
٣٩. وریا عومەر ئەمین، **پەیوەندی ڕاناو و فەرمان لە کرمانجی ژووروو**، گۆڤاری کاروان، ژمارە(٢)، هەولێر، ,١٩٨٣
٤٠. وریا عومەر ئەمین، **ڕێزمانی ڕاناوی لکاو**، گۆڤاری کاروان، ژمارە(٨)، هەولێر، ,١٩٨٣
٤١. یوسف شەریف سەعید، **کاری لێکدراو لە زمانی کوردی و فارسیدا**، نامەی دکتۆرا کولیژی ئاداب زانکۆی سەلاحەددین، ١٩٩٨.

سەرچاوەکان بە لاتینی

42. Qanate Kurdo, **Zimane kurdi- Rezman**- Wesanen komkar , Frankfurt , M:1981 .

سەرچاوەکان بە زمانی فارسی

۴۳. ابراهیم چگنی، فرهنگ دائره المعارف زبان و زبانها، چاپ اول، نشر بهنام تهران، ۱۳۸۲.
۴۴. ایران کلباسی، **ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز**، چاپ اول، چاپ فرشید، تهران، ۱۳۸۰.
۴۵. احمد ابومحبوب، **ساخت زبان فارسی**، چاپ سوم، نشر میترا، تهران، ۱۳۸۳.
۴۶. بهمن محتشمی، **دستور کامل زبان فارسی**، چاپ اول، انتشارات اشراقی، تهران، ۱۳۷۰.
۴۷. تقی وحیدیان کامیار، غلامرضا عمرانی، **دستور زبان فارسی**، چاپ چهارم، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۳.

۴۸. پرویز ناتل خانلری، **تاریخ زبان فارسی**، جلد اول، دوم، چاپ ششم، انتشارات فردوس، تهران، .۱۳۷۷

۴۹. پرویز ناتل خانلری، **تحقیق انتقادی در عروض فارسی**، انتشارات دانشگاه، شماره (۳۷) ۱۳۲۷.

۵۰. پرویز ناتل خانلری، **وزن شعر فارسی**، چاپ چهارم، انتشارات توس، ۱۳۶۱.

۵۱.حسن احمد گیوی، **دستور تاریخی فعل**، جلد اول و دوم، چاپ اول، نشر قطره، تهران، .۱۳۸۳

۵۲. حسن احمدی گیوی، **دستور زبان فارسی (فعل)**، چاپ اول، نشر قطره، تهران، ۱۳۸۴.

۵۳. حسن انوری، حسن احمد گیوی، **دستور زبان فارسی**، انتشارات فاطمی، ویرایش دوم، ۱۳۷۴.

۵۴. حسین سامعی، **تکیه فعل در زبان فارسی**، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، مجموعه مقاله‌های سومین کنفرانس زبانشناسی، تهران، ۱۳۷۲.

۵۵. حسین علی یوسفی، **دستور زبان فارسی ۱و۲**، چاپ دوم، نشر روزگار، تهران، ۱۳۷۹.

۵۶. حسن انزلی، **دستور زبان فارسی**، چاپ سوم، انتشارات انزلی، چاپخانه شرکت چاپ و انتشارات علمی، ارومیه، ۱۳۷۰.

۵۷. خلیل خطیب رهبر، **دستور زبان فارسی**، چاپ اول، انتشارات مهتاب، تهران، ۱۳۸۱.

۵۸.ژیلبر لازار، **دستور زبان فارسی معاصر**، ترجمه مهستی بحرینی، چاپ اول، انتشارات هرمس، تهران، ۱۳۸۴.

۵۹. رشید یاسمی و سایرین، **دستور پنج استاد**، چاپ ششم، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۰.

۶۰. رضا زمردیان، **راهنمای گردآوری و توصیف گویشها**، چاپ اول، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۷۹.

۶۱. شهرزاد ماهوتیان، **دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی**، ترجمه سید مهدی سمائی، چاپ سوم، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۳.

۶۲. طلعت نصاری، **دستور زبان فارسی**، زبان و فرهنگ ایران ناشر کتابخانه طهوری، شاهد، تهران، ۱۳۷۹.

۶۳. علی اکبر دهخدا، **لغت نامه دهخدا**، جلد اول، دوم، سوم، ششم، دەهم، چهاردەهم، چاپ اول، مؤسسەی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۲.

۶۴. علی سلطانی گرد فرامرزی، **نگارش و دستور زبان فارسی**، آموزش متوسط عمومی، چاپ و نشر ایران، تهران، ۱۳۷۲.

۶۵. علی مرزبان، **دستور سودمند**، چاپ هشتم، نشر قومس، تهران، ۱۳۷۴ .

۶۶. غلامرضا ارژنگ، **دستور زبان فارسی امروز**، نشره قطرة، چاپ سوم، ۱۳۸۱ .

۶۷. محسن ابولقاسمی، **دستور زبان فارسی**، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۱.

۶۸. محسن حافظیان، **ساختارشناسی و شکلهای تصریفی فعلهای فارسی**، چاپ اول، نشر گل آفتاب، مشهد، ۱۳۸۳ .

۶۹. محمد رضا باطنی، **توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی بر پایه یك نظریه عمومی زبان**، چاپ پانزدەهم، انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۸۳.

۷۰. محمد رضا شیروانی، **فرهنگ واژەشناسی فارسی**، چاپ اول، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۸۳.

۷۱. منوچهر عدنانی، **دستور روشمند دستور زبان فارسی**، چاپ اول، نشر ثالث، تهران، ۱۳۸۲.

۷۲. مهدی مشکوه الدینی، **دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری**، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه فردوسی، ویرایش دوم، مشهد، ۱۳۸۲.

۷۳. مهدی معینیان، **دستور زبان فارسی با تجزیه و ترکیب قدم به قدم**، چاپ هفتم، انتشارات معینیان، ۱۳۶۹.

سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

۷٤. جەلادەت بەردرخان والمستشرق روجیلەلسکو، **قواعد اللغه الکوردیه (اللهجه الکرمانجیه)**، ترجمە: دلاور زەنکی، مطبع دارالعلم، عمان، ۱۹۸٦.

٧٥. دحام عبدالفتاح، **مشكلات فى اللغه الكرديه (الكرمانجيه) بحوث، مطبعة** الكتاب العربى، دمشق، ,١٩٩٣
٧٦. عصام نورالدين، **علم وظائف الاصوات اللغوية، فونولوجيا**، دارالفكر اللبنانى، بيروت، سال (١٩٩٢).
٧٧. محمد خولى، **الاصوات اللغوية**، مطابع الفرزدق التجارية، الرياض، ,١٩٨٧
٧٨. محمد خولى، **معجم اللغة النظري، انگليزى- عربى**، مكتبه لبنان، بيروت، ١٩٨٢.

سەرچاوەكان بە زمانى ئینگلیزى.

Makenzie,D.N, **Kurdish Dialect Studies** ,London cap, 1961.
٧٩.

٨٠ .Mohammad Marouf Fattah, **On the stress system of Kurdish** , Zanco , the scientific journal of sulaimaniyah University , Series (B) Humanities Vol.6 No .2 Sep .١٩٨8 .

٨١.Waria omar amin ,**Aspekt of the verbs construction in Kurdish** , London University ,1979 .

فەرهەنگەكان :

٨٢. **فەرهەنگى هنبانه بۆرينه، كوردى - فارسى**، ئێك جلد، هژار، چاپ دوم، انتشارات سروش، تهران، ,١٣٧٦

٨٣. **فەرهەنگی کوردستان کوردی – کوردی**، ئێك جلد، گیوی موکریانی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ١٩٩٩.

٨٤. **فەرهەنگی مەرگ و ژی کوردی - کوردی**، ئێك جلد، مەلا خەلیل مشەختی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٦

٨٥. **فەرهەنگی کرمانج کوردی – کوردی**، ئێك جلد، کامیران سلێمان بوتی، دەزگای چاپی سپی رێز، چاپا ئێکێ، ٢٠٠٦.

٨٦. **فەرهەنگا کوردی ١-٢ کوردی -کوردی**، جەگەرخوین، چاپخانا ارشاد، چاپا ئێکێ، بغداد، ١٩٦٢.

٨٧. **القاموس الكردى الحديث كردى – عربى**، واحد مجلد، على سيدو گورانى، الطبعة الثانى، مطبعة الشرق الاوسط للطباعة، عمان / الاردن، ١٩٨٥ .

٨٨. **فەرهنگ فارسی عمید فارسی - فارسی**، دوجلد، حسن عمید، چاپ سوم، انتشارات امیر کبیر، تهران، ١٣٦٠.

٨٩. **لغت نامه دهخدا فارسی - فارسی**، شانزده جلد، علی اکبر دهخدا، مؤسسەی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران، ١٣٧٢.

خشتەی چاوگە کوردییەکان

ژ	کارەکان	ڤە	ڤێ	هل/هەل	هن	دا	ڕا	پێ	تێ	لێ	ژێ	ڕوو	وەر	لێک	پێک	تێک	پێرا	تێرا	پێدا	پێڤە	پێوەر	ڤێرا	کۆ
١.	ئینان			+		+	+			+			+	+	+		+						٨
٢.	ئاخفتن														+								١
٣.	ئاڤێتن			+			+																٢
٤.	ئالاندن								+	+						+							٣
٥.	ئالیان								+							+							٢
٦.	ئێخستن		+	+		+	+	+	+	+		+		+	+	+	+						١٢
٧.	بادان	+						+					+			+							٤
٨.	بارین					+																	١
٩.	بەردان								+							+							٢
١٠.	بەزاندن	+		+		+																	٣
١١.	بەزین	+		+		+																	٣
١٢.	بەستن			+		+																	٢
١٣.	بەلاندن	+				+																	١
١٤.	بژارتن	+		+						+	+												٤
١٥.	بژکاندن	+																					١
١٦.	بژکین	+																					١
١٧.	بژیان	+																					١
١٨.	بڕاندن	+		+																			٢
١٩.	برن	+	+					+	+	+	+					+	+	+	+	+			١١
٢٠.	بریان	+																					١
٢١.	برین	+		+		+			+														٤
٢٢.	بزداندن	+														+							٢
٢٣.	بوراندن	+					+		+														٣
٢٤.	بورین			+			+		+	+				+									٥
٢٥.	بوون	+		+				+		+	+						+	+		+	+		٩

.٢٦	بێتن	+																					١
.٢٧	تەقاندن					+	+																٢
.٢٨	تەقیان						+																١
.٢٩	تەمریان	+																					١
.٣٠	ترساندن	+																					١
.٣١	ترسین	+																					١
.٣٢	ترکاندن	+																					١
.٣٣	پەژراندن	+																					١
.٣٤	پەراندن	+																					١
.٣٥	پەرتاندن			+																			١
.٣٦	پەرخاندن	+		+			+																٢
.٣٧	پەرین								+														١
.٣٨	پەسارتن			+																			١
.٣٩	پەشین	+																					١
.٤٠	پەلکاندن					+																	١
.٤١	پژاندن	+				+																	٢
.٤٢	پژلاندن	+																					١
.٤٣	پژوکاندن	+																					١
.٤٤	پرتکاندن	+																					١
.٤٥	پرژاندن	+				+																	٢
.٤٦	پروسقاندن	+																					١
.٤٧	پریواندن			+																			١
.٤٨	پسکاندن	+				+																	٢
.٤٩	پشکیان	+																					١
.٥٠	پچریان	+																					١
.٥١	پچرین	+				+																	٢
.٥٢	پلتاندن	+																					١

.٥٣	پلوخاندن	+				+																	٢
.٥٤	پلوساندن					+																	١
.٥٥	پوراندن						+									+							٢
.٥٦	پوڤاندن						+																١
.٥٧	پێچان	+		+		+			+	+			+			+							٧
.٥٨	پێچاندن	+				+	+		+							+							٥
.٥٩	جەماندن	+				+																	٢
.٦٠	جڤاندن			+																			١
.٦١	جنقاندن	+																					١
.٦٢	جنقین	+																					١
.٦٣	جوین	+																					١
.٦٤	حەشاندن								+							+							٢
.٦٥	حەواندن	+																					١
.٦٦	خاپاندن	+																					١
.٦٧	خاندن	+						+				+								+			٤
.٦٨	خراندن					+			+														٢
.٦٩	خزاندن	+				+																	٢
.٧٠	خسکاندن	+				+																	٢
.٧١	خشاندن			+			+			+													٣
.٧٢	خشیان	+								+													٢
.٧٣	خلیسکان	+																					١
.٧٤	خوارن	+						+			+												٣
.٧٥	خوراندن	+				+		+															٣
.٧٦	خوریان	+																					١
.٧٧	خورین							+		+				+									٣
.٧٨	خیسیان	+																					١
.٧٩	دان	+	+	+		+	+	+	+			+	+	+	+	+			+	+			١٤

.٨٠	دڕاندن			+																			١
.٨١	درون	+																					١
.٨٢	دڕین			+		+																	٢
.٨٣	دزین	+																					١
.٨٤	دیتن	+							+									+					٣
.٨٥	دێران			+																			١
.٨٦	ژاندن	+																					١
.٨٧	ژەنین	+				+																	٢
.٨٨	ژین	+																					١
.٨٩	رەڤین	+																					١
.٩٠	رژان	+				+																	٢
.٩١	رژیان	+				+			+														٣
.٩٢	رزاندن					+																	١
.٩٣	رساندن	+																					١
.٩٤	رستن	+																					١
.٩٥	رشان	+																					١
.٩٦	رشتن	+				+																	٢
.٩٧	رشیان	+																					١
.٩٨	روتن	+																					١
.٩٩	روچکاندن	+																					١
.١٠٠	رویشاندن	+																					١
.١٠١	رویشیان	+																					١
.١٠٢	رێتن	+				+			+														٣
.١٠٣	رێلیان	+																					١
.١٠٤	رێنین	+								+									+				٣
.١٠٥	زانین							+		+	+				+								٤
.١٠٦	زەلاندن	+																					١
.١٠٧	زەلیان	+																					١

١٠٨.	زەلین	+																					١
١٠٩.	زەنین	+																					١
١١٠.	زرین	+				+																	٢
١١١.	زڤراندن	+																					١
١١٢.	زوخاندن	+																					١
١١٣.	ستڕین	+																					١
١١٤.	سپارتن						+																١
١١٥.	شەڤاندن								+														١
١١٦.	شەمراندن	+																					١
١١٧.	شەهتاندن	+																					١
١١٨.	شداندن						+									+							٢
١١٩.	شکاندن	+				+										+							٣
١٢٠.	شوشتن	+																					١
١٢١.	شێلان	+														+							٢
١٢٢.	چاندن	+				+	+									+							٤
١٢٣.	چەماندن	+																					١
١٢٤.	چراندن	+		+																			٢
١٢٥.	چرکاندن								+														١
١٢٦.	چرکین								+														١
١٢٧.	چرین	+																					١
١٢٨.	چکاندن											+											١
١٢٩.	چکلاندن						+		+			+											٣
١٣٠.	چنین	+		+	+																		٣
١٣١.	چوراندن	+				+																	٢
١٣٢.	چوون			+		+			+	+	+	+		+	+	+			+	+			١١
١٣٣.	گەراندن	+									+												٢
١٣٤.	گەریان	+								+	+		+										٣

١٣٥.	كەشین	+																					١
١٣٦.	كەفزاندن	+																					١
١٣٧.	كەهاندن						+	+	+						+		+						٥
١٣٨.	كەهشتن							+	+						+	+							٤
١٣٩.	گزگژاندن	+																					١
١٤٠.	گرتن	+		+	+	+	+		+	+	+		+						+				٩
١٤١.	گرێدان	+								+													٢
١٤٢.	گڤاشتن	+		+					+														٣
١٤٣.	گوتن							+															١
١٤٤.	گوهارتن														+								١
١٤٥.	گوهشین	+					+																٢
١٤٦.	گێران	+				+				+	+		+										٥
١٤٧.	ڤراندن			+			+																٢
١٤٨.	ڤرین			+																			١
١٤٩.	ڤەتاندن	+																					١
١٥٠.	ڤەتیان	+																					١
١٥١.	ڤەومین									+													١
١٥٢.	ڤراندن	+				+																	٢
١٥٣.	ڤراندن	+	+																				٢
١٥٤.	ڤوتان	+				+									+	+							٤
١٥٥.	ڤوپاندن	+				+																	٢
١٥٦.	ڤورتاندن					+																	١
١٥٧.	ڤورچاندن					+																	١
١٥٨.	ڤوساندن	+																					١
١٥٩.	ڤولپاندن						+		+														٢
١٦٠.	كەتن		+			+	+		+					+		+							٦
١٦١.	كەفتن		+			+		+	+	+				+	+								٧
١٦٢.	كەفتن		+	+		+			+							+							٥

١٦٣.	كەلاندن					+	+								+								٢
١٦٤.	كەلوتن	+																					١
١٦٥.	كەنین							+															١
١٦٦.	كرن	+		+		+	+	+	+	+	+	+					+	+	+	+	+		١٤
١٦٧.	كشاندن	+		+		+		+	+	+					+								٦
١٦٨.	كوتاندن			+		+																	٢
١٦٩.	كوشتن	+																					١
١٧٠.	كولان	+							+														١
١٧١.	كولین	+		+						+													٣
١٧٢.	كێشان	+		+		+	+	+			+					+	+		+				٩
١٧٣.	لەڤاندن	+				+																	٢
١٧٤.	مالشتن	+		+																			٢
١٧٥.	مالین	+				+	+												+				٤
١٧٦.	مان	+				+												+		+			٤
١٧٧.	ماندن	+											+										٢
١٧٨.	مژاندن			+																			١
١٧٩.	مراندن	+				+																	٢
١٨٠.	مرڤین	+																					١
١٨١.	مرن	+						+															٢
١٨٢.	مریستن	+		+																			٢
١٨٣.	مێتن			+																			١
١٨٤.	مێژتن			+																			١
١٨٥.	ناساندن							+															١
١٨٦.	نڤاندن									+													١
١٨٧.	نڤستن	+						+	+	+													٤
١٨٨.	نڤێسین	+				+																	٢
١٨٩.	نماندن	+																					١
١٩٠.	نمیان	+																					١

.١٩١	نویساندن	+																		+			٢
.١٩٢	نویسیان	+																		+			٢
.١٩٣	نیشتن					+						+											٢
.١٩٤	هاتن			+		+	+	+	+	+		+		+	+		+		+	+		+	١٣
.١٩٥	هاژوتن						+																١
.١٩٦	هاڤێتن			+					+														٢
.١٩٧	هاندن	+																					١
.١٩٨	هایدان									+													١
.١٩٩	هەژاندن	+				+	+																٣
.٢٠٠	هژیان	+					+																٢
.٢٠١	هساندن	+																					١
.٢٠٢	هسیان	+																					١
.٢٠٣	هسین	+																					١
.٢٠٤	هلاندن			+					+	+													٣
.٢٠٥	هلدان								+														١
.٢٠٦	هنجنین	+																					١
.٢٠٧	هونین	+																					١
.٢٠٨	هێران	+																					١
.٢٠٩	هێشتن					+	+																٢
.٢١٠	هێلان	+				+	+	+															٤
.٢١١	وەراندن	+		+		+			+	+													٥
.٢١٢	وەریان	+		+		+			+														٤
.٢١٣	وەستان						+																١
.٢١٤	وەستیان						+																١
.٢١٥	وەشاندن	+		+		+	+		+	+													٦
.٢١٦	وەشیان	+		+			+																٣
.٢١٧	وەشین	+		+																			٢
.٢١٨	وێران							+															١
کۆ		١٤٤	٨	٤٩	٢	٦٧	٣٦	٣٣	٤١	٣٩	١٣	٧	٩	١٠	١٠	٢٤	٩	٥		١٠	٢	٣	٥٠٣

خشتەی چاوگە فارسییەکان

ز	کارەکان	اندر	باز	بر	در	فر	فرا	فراز	فرو	فرود	وا	ور	کۆ
١.	آراستن			+									١
٢.	آرامیدن								+	+			٢
٣.	آرمیدن								+				١
٤.	آزردن		+										١
٥.	آساییدن			+									١
٦.	استادن								+		+	+	٣
٧.	آسودن				+				+				٢
٨.	آشامیدن				+								١
٩.	آشفتن	+		+		+							٣
١٠.	آشوبیدن			+		+							٢
١١.	آشوردن			+	+								٢
١٢.	آغشتن				+								٢
١٣.	افتادن	+	+	+	+				+	+	+	+	٨
١٤.	افراختن			+									١
١٥.	افراشتن			+									١
١٦.	افروختن			+	+								٢
١٧.	افروزاندن			+									١
١٨.	افشاندن								+				١
١٩.	افکندن	+	+	+	+		+		+	+			٧
٢٠.	افلاختن			+									١
٢١.	آکندن				+								١
٢٢.	آمدن	+	+	+	+		+	+	+	+		+	٩
٢٣.	آمیختن			+	+								٢
٢٤.	انباردن			+									١

۲۵.	انباشتن			+	+								۲
۲۶.	انداختن		+	+	+				+			+	۵
۲۷.	اندازیدن			+									۱
۲۸.	اندودن			+									۱
۲۹.	اندیشیدن			+	+								۲
۳۰.	انگیختن			+									۱
۳۱.	انگیزیدن			+					+				۲
۳۲.	آهنجیدن			+									۱
۳۳.	آوردن	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	۱۰
۳۴.	آوریدن					+				+			۲
۳۵.	آویختن	+		+	+				+	+			۵
۳۶.	ایستادن		+	+	+						+	+	۵
۳۷.	باختن				+		+				+		۳
۳۸.	باریدن				+				+				۲
۳۹.	بافتن				+								۱
۴۰.	بالیدن			+									۱
۴۱.	بایستن				+								۱
۴۲.	بخشیدن										+		۱
۴۳.	برانیدن								+				۱
۴۴.	بردن		+	+	+			+	+		+		٦
۴۵.	بریدن		+				+		+		+		۴
۴۶.	بستن		+	+	+		+		+		+		۶
۴۷.	بلعیدن											+	۱
۴۸.	بودن		+	+									۲
۴۹.	تابیدن				+				+				۲
۵۰.	تاختن			+	+								۲
۵۱.	تافتن		+	+	+								۳
۵۲.	تپیدن			+									۱

۵۳.	تراشیدن			+					+				۲
۵۴.	ترنجیدن			+	+								۲
۵۵.	تسیدن											+	۱
۵۶.	تنیدن			+									۱
۵۷.	پاشیدن		+	+									۲
۵۸.	پدیرفتن	+	+		+		+						۴
۵۹.	پژمردن								+			+	۲
۶۰.	پژوهیدن										+		۱
۶۱.	پراکندن			+	+								۲
۶۲.	پراندن		+	+									۲
۶۳.	پرداختن		+								+		۲
۶۴.	پرسیدن		+								+		۲
۶۵.	پریدن								+				۱
۶۶.	پوسیدن										+		۱
۶۷.	پوشانیدن				+								۱
۶۸.	پوشیدن			+			+		+		+		۴
۶۹.	پیچانیدن		+	+	+								۳
۷۰.	پیچیدن			+	+								۲
۷۱.	پیمودن			+									۱
۷۲.	پیوستن		+		+								۲
۷۳.	جستن		+	+				+		+	+		۵
۷۴.	جنبانیدن										+		۱
۷۵.	جنبیدن		+		+								۲
۷۶.	جهیدن	+							+			+	۳
۷۷.	جوشیدن			+	+								۲
۷۸.	خاستن	+	+	+	+	+	+				+	+	۸
۷۹.	خریدن		+				+				+		۳
۸۰.	خزیدن				+	+			+				۳

۸۱.	خسبیدن								+				۱
۸۲.	خسیدن				+								۱
۸۳.	خشاندن			+					+				۲
۸۴.	خشکیدن											+	۱
۸۵.	خفتن								+				۱
۸۶.	خندیدن		+	+					+				۳
۸۷.	خواندن		+	+	+	+	+	+	+		+	+	۹
۸۸.	خواهیدن				+								۱
۸۹.	خوراندن								+				۱
۹۰.	خوردن	+	+	+	+				+	+	+	+	۸
۹۱.	خیزانیدن			+									۱
۹۲.	دادن		+	+	+		+		+		+	+	۷
۹۳.	داشتن		+	+			+	+	+		+	+	۷
۹۴.	دانستن		+								+		۲
۹۵.	دراندن			+									۱
۹۶.	دریافتن										+		۱
۹۷.	دریدن								+				۱
۹۸.	دزدیدن				+								۱
۹۹.	دمیدن			+	+								۲
۰۰	دوانیدن								+	+			۲
۰۱	دوختن			+	+				+		+		۴
۰۲	دوشیدن								+				۱
۰۳	دویدن	+	+	+					+				۴
۰۴	دیدن		+	+			+						۳
۰۵	راندن		+										۱
۰۶	ربودن				+								۱
۰۷	رسانیدن	+	+										۲
۰۸	رستن		+								+		۲

٠٩	رسیدن	+	+	+	+		+	+			+		٧
١٠	رفتن	+	+	+	+	+	+	+	+		+		٩
١١	رمیدن				+								١
١٢	رهاندن	+									+		٢
١٣	رهانیدن										+		١
١٤	رهیدن	+									+		٢
١٥	روئیدن		+	+									٢
١٦	روفتن								+				١
١٧	ریختن			+	+				+		+		۴
١٨	زدن		+	+	+						+		۴
١٩	زدودن		+										١
٢٠	ساختن			+	+								٢
٢١	ساییدن			+									١
٢٢	ستاندن		+										١
٢٣	ستردن								+				١
٢۴	سپردن		+		+						+		٣
٢۵	سپوختن				+				+				٢
٢۶	سختن			+									١
٢٧	سوختن										+		١
٢٨	شتافتن			+					+		+		٣
٢٩	شدن	+		+	+		+	+	+	+	+		٨
٣٠	شستن		+						+				٢
٣١	شکافتن		+								+		٢
٣٢	شکستن	+	+	+	+				+		+	+	٧
٣٣	شکفتن		+	+									٢
٣۴	شماردن			+									١
٣۵	شمردن			+							+		٢
٣۶	شناختن	+	+								+		٣

۳۷	**شنودن**			+									۱
۳۸	**شنیدن**		+										۱
۳۹	**شوراندن**			+	+								۲
۴۰	**شوریدن**				+								۱
۴۱	**چرخیدن**										+		۱
۴۲	**چروکیدن**											+	۱
۴۳	**چسپاندن**			+									۱
۴۴	**چسپیدن**			+									۱
۴۵	**چکاندن**								+				۱
۴۶	**چکانیدن**				+								۱
۴۷	**چکیدن**			+					+				۲
۴۸	**چموندن**											+	۱
۴۹	**چمیدن**			+									۱
۵۰	**چیدن**		+	+	+		+		+		+	+	۷
۵۱	**گداردن**		+	+	+						+		۴
۵۲	**گداشتن**	+	+	+	+		+		+		+		۷
۵۳	**گدشتن**	+	+	+	+								۴
۵۴	**گرداندن**		+	+									۲
۵۵	**گردانیدن**	+		+									۲
۵۶	**گردیدن**		+	+	+			+			+		۵
۵۷	**گرفتن**	+	+	+	+		+	+	+	+	+		۹
۵۸	**گریختن**										+		۱
۵۹	**گزریدن**	+		+									۲
۶۰	**گزیدن**			+									۱
۶۱	**گستردن**		+						+		+		۳
۶۲	**گسستن**		+	+					+				۳
۶۳	**گسلیدن**			+	+				+				۳
۶۴	**گسیختن**			+	+								۲

۶۵	گشادن	+	+	+	+				+		+		۶
۶۶	گشتن		+	+	+			+	+				۵
۶۷	گشودن		+	+									۲
۶۸	گفتن		+						+		+		۳
۶۹	گلبیدن		+										۱
۷۰	گماردن			+									۱
۷۱	گماشتن						+						۱
۷۲	غلتیدن								+				۱
۷۳	فتادن	+		+	+								۳
۷۴	فراختن			+									۱
۷۵	فرستادن		+						+				۲
۷۶	فرسودن		+						+				۲
۷۷	فروختن		+	+									۲
۷۸	فروزیدن			+									۱
۷۹	فزودن			+									۱
۸۰	فشاندن			+	+								۲
۸۱	فکندن	+	+	+	+				+				۵
۸۲	فلانیدن			+								+	۲
۸۳	کاستن								+				۱
۸۴	کاشتن			+					+				۲
۸۵	کاویدن		+								+		۲
۸۶	کردن	+		+	+		+	+	+	+	+		۸
۸۷	کشیدن	+	+	+	+		+	+	+		+		۷
۸۸	کندن			+	+				+		+		۴
۸۹	کوبیدن								+				۱
۹۰	کوشیدن		+		+						+		۳
۹۱	کوفتن			+					+		+		۳
۹۲	لغزیدن								+				۱

۹۳	لمیدن									+			۱
۹۴	مزیدن			+									۱
۹۵	ماسیدن			+									۱
۹۶	مالیدن		+	+	+				+			+	۵
۹۷	ماندن	+	+		+				+		+		۵
۹۸	مردن								+				۱
۹۹	مولیدن								+				۱
۱۰۰	میرانیدن								+				۱
۱۰۱	نشاندن		+	+	+								۳
۱۰۲	نشاختن		+	+	+								۳
۱۰۳	نشستن		+	+	+				+		+		۵
۱۰۴	نگاریدن			+									۱
۱۰۵	نگاشتن			+									۱
۱۰۶	نگریدن									+			۱
۱۰۷	نگریستن		+		+				+			+	۴
۱۰۸	نکوهیدن										+		۱
۱۰۹	نمودن		+				+				+		۳
۱۱۰	نهادن	+	+	+			+		+		+		۶
۱۱۱	نهفتن		+										۱
۱۱۲	نوردیدن				+								۱
۱۱۳	نوشتن	+	+	+	+				+		+		۶
۱۱۴	هلیدن								+				۱
۱۱۵	هنجیدن			+			+						۲
۱۱۶	هشتن		+		+				+				۳
۱۱۷	ورزیدن			+								+	۲
۱۱۸	یافتن	+	+		+		+						۴
کـــــۆ		۳۳	۸۰	۱۲۱	۸۵	۸	۲۷	۱۴	۸۱	۱۴	۶۴	۲۴	۵۵۹

سوپاس

- سوپـــاس و ڕێـــزی بـێ پایانم بــۆ مــامــۆستای بـــەڕێز دکـــتۆر (عەبدوڵلا عەزیز محەمەد بابان) بۆ ئەو ئەرك و ماندووبوونەی کە لە سەرپەرشتی ئەم نامەیە دا کێشای.

- ســوپـــاس و ڕێـــزی نــەبــڕاو بــۆ مــامــۆسـتایـانی بــە توانا (عەبدوڵلاّ حوسێن ڕەسول) و (یوسف شەریف سەعید) کە هەمیشە بەوپەڕی دڵسوزییەوە ڕێنیشاندەرم بوون.

- سوپاسی بێ پایانم بۆ برای خۆشەویستم (سامی فەریق ساڵح) کە ئەرکی لە چاپدانی ئەم نامەیەی بە ئەستۆ گرت.

- سوپاس و خۆشەویستیم بۆ کارمەندانی پەڕتووکخانەکانی کۆلیژی ئادابی زانکۆی دهۆك و کۆلیژی زمانی زانکۆی سەلاّحەددین کە هەردەم یارمەتیدەری قۆتابییەکانی خوێندنی بالاّن.

ملخص الكتاب

يتناول هذا الكتاب ((الفعل المشتق) بين الكردية (اللهجة الشمالية) والفارسية) دراسة مقارنة وذلك لبيان أوجه الشبه و الأختلاف بينهما. طبيعة هذه الدراسة يتطلب تقسيمها الى ثلاثة فصول.

الفصل الأول :

يتضمن الدراسات السابقة حول هذا الموضوع و أجرينا تقسيماً علمياً لما ورده فيها من اراء مختلفة من حيث أوجه الشبه و الأختلاف. مما هو جديرٌ بالملاحظه بينا انواع الفعل المشتق من حيث الفعل (الغير الأساسي) والتى تغير حالته من المتعدى الى اللازم و بالعكس. ومن ثم تناولنا الفعل من جانب (نبرة)، هذا الا التمعن في بحث الفعل المشتق من حيث (المبني للمجهول) هذا علاوة على ذلك اجرينا البحث في المورفيمات الشخصية و التى تندرج تحت هذا الباب.

الفصل الثانى:

خصص هذا الفصل بتوضيح اراء اللغويين الفرس في هذا المجال من حيث تعريفهم للفعل المشتق بصورة عامة ومن ثم عنينا بالفعل المشتق خاصة، و فيها ثم التعريف الفعل المشتق و مكوناته المختلفه و أغنيناه بعدة امثلة مختفة الجوانب، علماً بان هذا الفصل هو التطبيق للفصل الأول من حيث التقسيم الى الفعل اللازم و المتعدي و السترس.

الفصل ثالث:

اما في هذا الفصل قمنا بدراسة مقارنة تطبيقية للغتين (الكوردية والفارسية) لما ورد في الفصلين السابقين و ذالك بغية اظهار أوجه الشبه والأختلاف في جوانب الفعل المشتق وصنفناه حسب تسلسل افكار الفصلين السابقين من حيث: (تعريفه، مكوناته، انواعه، اللازم، المتعدي، الستريس، المبني للمجهول، المورفيمات الشخصية، ازمنة الفعل، النفي) وقد اوردنا جداول توضيحية للمفاهيم السابقة الذكر حيث وجب.

ومن ثم أوضحنا اهم النتائج التي تهم التوصل اليها من جراء هذا البحث و اختتم البحث بقائمة المصادر.

خلاصه كتاب (فارسی)

این کتاب اختصاص دارد به مقایسه‌ی افعال پیشوندی در زبان کردی لهجه‌ی کرمانجی برای نمونه که در اصطلاح بدان (کرمانجی ژووروو) می گویند و زبان فارسی. پایاننامه بر پایه‌ی مدرسه‌ی مقایسه‌ای وصفی آماده شده و برای نشان دادن جوانب متشابه و متفاوت افعال پیشوندی در چارچوب تحلیلی از ترکیب مورفولوژی و سینتاکسی استناده شده است. این تحقیق شامل سه فصل است:

فصل اول مختص به فعل پیشوندی در زبان کردی، لهجه‌ی (کرمانجی ژووروو) می باشد که در آغاز مروری انتقادی از آنچه پیش از این انجام گرفته شده است و بعد از آن تعریف فعل پیشوندی و مؤڕفیمهای تشکیل دهنده‌ی این فعل خاصتاً پیشوندها و پسوندهای های فعلی بحث شده است، همینطور بررسی این افعال از لحاظ تأثیرشان (گذرا و ناگذرا) بودن و در ادامه (تکیه) ی فعل، مجهول کردن، ضمایر متصل شخصی ونفی کردن افعال پیشوندی مورد بحث و بررسی قرارگرفته است.

فصل دوم اختصاص دارد به فعل پیشوندی در زبان فارسی و شامل نقاط زیر می باشد: مرورکردن انتقادی از آنچه در گذشته توسط زبانشناسان و دستور نویسان فارس انجام شده، تعریف فعل پیشوندی، پیشوندها و پسوندهای فعل، گذرا و ناگذرا و دو وجهی بودن، (تکیه) در فعل پیشوندی، مجهول کردن، ضمایر شخصی و نفی کردن این افعال مورد بحث قرار گرفته است.

فصل سوم ویژه‌ی مقایسه‌کردن موضوعاتی است که در فصل اول و دوم مورد بحث و بررسی قرار گرفته و شامل نکات زیر می باشد: تعریف فعل پیشوندی، ژماره پیشوندها و ونیست کارکردئان با کارهای ساده ۲، گذرا و ناگذرا بودن این افعال، تکیه، مجهول کردن، ضمایر متصل شخصی و نفی کردن. درخاتمه نتایجی را که از این بحث به دست آمده به طور خلاصه بیان شده.

in Persian language especially derivational verbs, later we define derivational verbs which are not basic in Persian language especially in derivational verbs. The subject is derivational verb and passive voice. Thus, we talk about personal morphemes and derivational verb and verb tenses and at the end we talk about negation and derivational verb in Persian language.

The third section is a comparison between the subdivisions of first and second sections, i.e., the definition of derivational verb, number and the range of activity of prefixes in derivational verbs which are not basic. For this purpose , we have taken benefit from charts, and also types of derivational verb in terms of effectiveness (transitivity and intransitivity), power passive voice, personal morphemes and verb tenses and negation and derivational verb in Kurdish language in general and the dialect of northern dialect in particular and Persian language. Then, the most important results which are reached in this research with the list of these bases which are used in both languages are set with two big charts.

Abstract

This research deals with ***derivational verb between Kurdish(northern Dialect) and Persian***. It is a describing comparative research.

Its purpose is to clarify similarity and differences of derivational verb in terms of analyzing the morphology and syntax of derivational verbs and also to show the range of the effectiveness of derivational verbs in two languages. The thesis consists of three sections:

The first section is devoted to reviewing and estimating past verbs and the defining the derivational verb and morphemes which participate in analyzing the derivational verb. It also talks about the types of derivational verb in terms of its effectiveness that is, transitivity and intransitivity of verbs .Thus, we talk about the power and derivational verb, and then we talk about derivational verb and passive voice in northern dialect Afterwards, we deal with personal morphemes especially connecting and derivational pronouns, and the times of the verb with personal morphemes .At the end it talks about negation and derivational verbs.

The second section talks the views and ideas of linguists and grammarians concerning verb classification